कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

९८

औरसः क्षेत्रजः क्रीतः कानीनो भ्रातजस्तथा ॥ भागिनेयो मातु
लो यपि च स्वस्रसुतस्तथा ॥ मातृस्वसृसुतो दत्तो द्वादशापुत्राः प्र
कीर्तिताः ॥ १ ॥

...नवयस्का यांश्च ॥ पि नोमृतौ कन्या यांश्च राजन् ॥ २
...ता नर्षसत्तम केचित् पुत्रो तत्परमेश्वरीणां मुजानीतु
...का आश्रिता॰
कथं भवेत् ... न शुद्धि स्याद्देया
ह भगवान्यम इति माधवीयमनुते: ...
सांतानऊर्ध्वंतु पक्षि...णी ॥

Acc. No: - ~~612~~ M1088
Title:- आश्वलायनीय धर्मशास्त्र
Author:- आश्वलायन
Subject:- धर्म
पेज: 115

①

श्रीगणाधिपतये नमः॥ आश्वलायनमाचार्यं नत्वापृच्छन्मुनीश्वराः॥ द्वि
धर्मांश्च दास्माकं स्वर्गप्राप्तिकरौन्मुने॥१॥ इति पृष्टवतं श्रुत्वा ददर्श [illegible] शौनि
लोकस्य च हितार्थाय मत्स्यमानेद्व तस्य च॥२॥ [illegible] नं सं[illegible] लपरे न [illegible]
सनं तथा [illegible] पंच येन [illegible] थप्रतं आदानं [illegible]
वर्गौ सहाचनं॥ सत्कथा श्रवणं सा[illegible] ध्याह्निमादिकं नित्यं॥ [illegible]
[illegible] सत॥ [illegible] भक्तिः [illegible] सेवापरो व[illegible]॥ [illegible]
चैवं [illegible] तथा [illegible]॥ [illegible]
गणः कुर्यात् [illegible] स्थाद [illegible]
निर्गुणं निरहंकारं [illegible] जनार्दनं॥ [illegible]
॥ येषां विधितः कुर्याद्विसर्गं मत्स्य[illegible]॥ ब्रह्मचारी गृहस्थश्च भौ [illegible]

सहाहृतः॥९॥ नैर्ऋत्यां याम्यां वै जेद्ग्रामाद्दृहिः सौच्कसानेन॥ फाळद्ध्ये अछेचिंसांवाणि कुरि

समस्तके॥१०॥ देवालये नदीतीरे दिसै पुष्पेषु शाङ्कुले। सेव्यछायां सुपुष्ये [illegible] गोष्ठे

कुलसमुत्सु॥११॥ अग्नौ च गच्छंति चाध्वविष्टां मूत्रं च नोत्सृजेत॥ [illegible]

जळाशये॥१२॥ ज्ञानहस्तं पुरीषे तु नदीतीरे च नु गच्छतां॥ दिवासंध्यासु कर्ण [illegible]

उदङ्मुखः॥१३॥ कृत्वा यज्ञोपवीतं तु पृष्ठतः कंठलंबितं॥ विण्मूत्रे तु गृहीकुर्यात् दक्षिणे कर्ण

समाहितः॥१४॥ मूत्रे तु दक्षिणे कर्णे पुरीषे वामकर्णयोः॥ धारये ब्रह्मसूत्रं तु निवीतं [illegible]॥

मैथुने तु निवीतकं॥१५॥ अंतर्हाय तृणैर्भूमिं शिरः प्रावृत्य वाससा॥ वाचं नियम्य यत्नेन

ष्ठीवनोच्छ्वासवर्जितः॥१६॥ संध्यासमोपादप छोमवल्मीके समुत्सृजेत॥ अग्न्यर्कचिंगो

सोमं च संध्यां बुद्धिद्विजन्मनः॥१७॥ पश्चयत्नाभिमुखश्चैनां विष्टां मूत्रं च नोत्सृजेत॥

॥१२॥

त्ता॥ अन्यं कं वियोगेसो मं संध्यां वु स्त्राह्निडजन्मनः। पश्यन्नभिमुखं चैव [illegible] नेत्रनोत्स

तं॥१८॥ अथाय [illegible] पातिं ज्मूर्व लोक काश्च [illegible] दन॥ [illegible] तशिङ्[illegible] मूर्द्धि

भ्युहृते ज लौः॥१९॥ [illegible] यक्र ई [illegible] नं कुमादितं [illegible] एकु [illegible] कर्यो

हृ [illegible] ॥२०॥ पंचयाम दशापोता: [illegible] प्रा [illegible] जयेः॥ एत [illegible] नां

स्म वा शित: ॥२१॥ वानप्रस्थस्या [illegible] पं [illegible] दिशा [illegible]

कीर्तिनं॥२२॥ तत्कर्मा [illegible] पो [illegible] यं चा [illegible] नि [illegible] क्तं॥ [illegible] दे [illegible] त्मान

वापुनातिनां॥२३॥ [illegible] शौ प्रो [illegible] न [illegible] प्रि [illegible] राजे [illegible] रेत: प्र

स्त्रवतो ध्रुवा॥२४॥ चतुरष्ट [illegible] दराष्टाष्टो गंडूपे: शुद्ध्यंतेक्रमात्। कुरुत: सर्वदेवा [illegible] दा

पर चं१

॥२॥

(4)

गोपितरतस्तथा॥ अथ यः पृष्ठतः सर्वैर्यामे गंडूषमुत्सृजेत्॥२५॥ स्वपादपाणिना विप्रो वा
मिनश्चाळयेत्तदा। ग्रोचेद्दक्षिणपार्श्वे तु पश्चापैच्छ्य सव्यं करावुभौ॥२६॥ ग्रो च विनासरा
न्यत्र सव्यं प्रक्षाल्य दक्षिणं॥ गंडूषैः शौचयेच्छास्यमाचमेद्दंतधावनं॥२७॥ खादिरश्चकर
ञ्जश्च कदंबश्च वटस्तथा॥ तिंतिणी वेणुपृष्ठश्च ह्याम्रनिंबौ तथैव च॥२८॥ अपामार्ग
श्च बिल्वश्चार्क औदुंबरस्तथा। एते प्रशस्ताः कथिता दंतधावनकर्मसु॥२९॥ आकनिष्ठा
समं स्थूलं सुवर्धिकृतगुच्छितं। समिधाक्षीररक्षस्य प्रमाणं द्वादशांगुलं॥३०॥ आयुर्बळं
यशोवर्चः प्रजापशुवसूनि च॥ आत्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो धेहि वनस्पते॥३१॥ मुखदु
र्गंधनाशाय दंतानां च विशुद्धये। पावनाय च गात्राणां कुर्वेहं दंतधावनं॥३२॥ श्रा
द्धे यज्ञे वा नियमे नस्ये च प्रोषिते तथा। वारे पाते च संक्रांतौ नंदाभूतादिपर्वसु॥३३॥ तैला
भ्यंगं रतिं मोक्ष दंतकाष्ठं परित्यजेत्॥ अभ्यंगे चोदधिस्नाने मैथुने दंतधावने॥३४॥ ज्ञा

तेचनिषनेचैवतिथिस्तात्कालिकीस्मृता ॥ पर्वैः सदाकुर्याद्माऽएकाद्ग्रीविनाऽऽउपात
पि च कर्तव्यं तंतं पूस्सरसाळकैः। अंगार वालुका त्रिष्य भस्मां गुलिनखैरपि॥ ३६॥ दुष्ट
काळोष्ट पाषाणैर्न कुर्याद्दंतधावनं। असावे दंतकाष्ठानां निषिद्धेषु दिने ष्वपि॥ ३७॥
अपांद्वादशगंडूषैर्मुखशुद्धिर्विजूणां। आचम्याथ द्विजस्नायान्नद्यां वाऽथ देवनिर्मि
ते॥ ३८॥ तीर्थे सरोवरे चैव कूपे वाऽपि द्विजनिर्मिते। नालिमात्रे जळे स्थित्वा द्रुत्याके शा
द्विघाद्विजः॥ ३९॥ निरुध्यकर्णे नासस्तु त्रिवारं मज्जनं चरेत्। त्रिरावृत्या समाचम्य ॥३॥
शिखां बध्वा समाचरेत्॥ ४०॥ प्राणानायम्य संकल्प्य त्रिवारं मज्जयेत्पुनः। आ
चम्य वारुणं जाप जपेत्सूक्तं च मार्जनं॥ ४१॥ कुर्यादापोहिष्ठादिसूक्तेन ऋतमित्यघमर्ष
णं॥ मार्जयेद्हृदयं चांगानि गायत्र्या चाभिमंत्रितं॥ ४२॥ मस्तके च मुखे बाहो

द्ये पृष्ठ देशाके। ब्रह्मादयश्च देवाश्च कृष्णद्वैपायनादयः॥४३॥ सोमस्याद्यः प्रोक्ताः पितरो जलतर्पणे।
यन्मया दूषितं तोयं शारीरमलसंयुतं॥४४॥ तस्य पापविशुध्यर्थं यक्ष्माणं तर्पयाम्यहं॥ स्नाता वि
प्रः शुचिस्नातो यस्य स्पर्शोस्य शुं विना॥४५॥ कालत्रयेपि कर्माहिं त्याज्यामोहितनोपि च॥
अमूत्रं च जलस्नाने मंत्रस्नानं समाचरेत॥४६॥ आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैस्त्रिभिः प्रोक्षानुक्र
मेत यथा। पदः पादं शिरो हृत्सु शिरो हृत्सु चार्द्धतः॥४७॥ हृत्साहमस्तके चैव अपां यानार्द्ध यो
न्यथा। मस्तके मार्जनं कुर्यात्साद्वैः प्रणवसंयुतैः॥४८॥ बाह्यशुद्धिरनेन स्यात। इंतःशुद्धिरथो
च्यते। प्रणवेन पिबेत्तोयं गायत्र्या चाभिमंत्रितं॥४९॥ सघृतेन भवेत्पूतः स्नातो पापसरित्स्थ
॥ समाहितमना भूत्वा ब्राह्मणः सर्वदापि च॥५०॥ स्मरेद्धरिं स्वर्वशुद्धो धारयेद्वरं शुचि पा
[illegible] नेसितं ग्रासं वासः प्रावरणे तथा॥५१॥ यद्दकूलं यथा लाभं ब्राह्मणस्य विधीयते। आवि
कं चसरं चैव परिधाने परित्यजेत॥५२॥ शास्त्रं प्रावरणे प्रोक्तं स्पर्शदोषो न विद्यते॥ भोजनं वम
नोत्सर्गे कुरुत्वेत्र सराहृतः॥५३॥ प्रक्षाल्य चसरं शुद्धं दुकूलं सर्वदा शुचि। प्रावृत्यस्य परिधायायप्र

आसीनः समाचरेत् ॥५४॥ कुशपाणिर्द्विराचांतस्तीरे सलिलसन्निधौ ॥ अग्निहोत्रान्निर्जलं सस्मविर
...नले थवा ॥५५॥ औपासनसंसन्ननिविदग्निसमुद्भवं ॥ यथासंभवमादाय त्र्यंबकेनाभि
मंत्रयेत् ॥५६॥ जलं संयोज्य सद्यादि शिरोललाटवक्षसि ॥ न्यासं ज्ञात्वा त्रयेणैव सदक्षिणक
रेण च ॥५७॥ त्रिपुंड्रं धारयेद्विप्रः सर्वकर्माधिकारवान् ॥ त्रिपुंड्ररहितः कर्म क्रियते यच्च वैदिकं ॥५८॥
स्यादासुरी पतेयस्मान्निर्जले व्याहृत बीजवत् ॥ त्रिपुंड्रं धारयेण श्रौतमनसापि न लंघयेत् ॥५९॥
स्त्याविधीयते यस्मात्त्यागी पतितो भवेत् ॥ कुशपाणिर्द्विराचांतस्तीरे सलिलसंनिधौ ॥६०॥
प्रणवेन त्रिराचामेद्दक्षिणेन तु पाणिना ॥ ओष्ठौ हस्तौ च गंडूषाङ्गौ पाणिद्वयं स्पृशेत् ॥६१॥
हृदयं शीर्षमास्यं नासाग्रे चक्षुषी ॥ श्रोत्रे नाभिं च हृदये अंसौ शिरस्यौ स्योस्पृशेत् क्रमात् ॥६२॥ आ
सने संम्यगासीनो वामेनार्घ्य चोदरं ॥ कुंभके न त्रिरावृत्तिर्दक्षिणेन विरेचयेत् ॥६३॥ व्याहृतिकां
सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ॥ त्रिः पठेदायतः प्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥६४॥ पंचांगुली

व६

त्रिर्नासिकायासीडनं प्रवाह्निधासमुद्रेयं सपापघ्नीवा न पृष्ठगृहस्थयोः॥६५॥ कनिष्ठा
नामिकांगुष्ठैर्नासाग्रस्य च पीडनं। ओंकारमुन्नासाप्रोक्तं यतेश्च ब्रह्मचारिणः॥६६॥ प्राणा
नायम्य संकल्प्य ततः संध्यामुपास्महे। आपस्त्वादि त्रिभिः पादैर्नवभिर्मार्जनं चरेत्॥६७॥ ज
लं वयस्य श्रपायेति प्रक्षिपेन्नन्महीतले। आपोजनयथा चेन स्वशिरः परिषेचयेत्॥६८॥ सूर्य
श्चेत्यनुवाकेन प्रातःकाले पिबेदपः। आपः पुनंतु मध्याह्ने सायमग्निश्च मंत्रितः॥६९॥ अग्निश्च मा

त्रिः६

पपुन आपइत्यनिर्नेत्रिः क्रमात्॥ आगते मार्जनं कुर्याद्विधिनानेन बह्वृचः॥७०॥ स्नातं चेय
त्रिस्त्वापः समाघ्राय प्रक्षिपेदृचः॥ स्नातं चापि सर्वं वापि जप्त्वा तद्वमचेष्टितः॥७१॥ समाचम्येत
तस्त्रिष्ठेदृषं चाभिमुखोरवेः। जलमंजलिनादाय गायत्र्या चाभिमंत्रयेत्॥७२॥ दद्यादर्घ्य
...तिष्ठेत्रिषु कालेषु बह्वृचः। प्रातर्मध्याह्नयोरप्सु क्षिपेत्सायं महीतले॥७३॥ मध्याह्ने तु विशेषो
पं दद्यात्रिरित्यर्थः चा॥७५॥ आलस्ये नदितीपार्घ्यं गायत्र्या च तत्नीपकं॥ उपविष्टः समाप्त
म्य तिष्ठेदभिमुखोरवेः॥७६॥ उदुत्यं चित्रमित्येतज्जपेत्सूक्तद्वयं च हि। तुष्टस्तेन सर्वे

(7)

सूर्यस्य आत्मा जगतो हि वै ॥ ७७ ॥ तेनैव सूक्तजाप्येन हरेरर्चनकृद्भवेत् । आचम्य उपविश्याथ प्रा
णायामत्रयं चरेत् ॥ ७८ ॥ ध्यात्वा देवीं कुमारीं च तत्तत्कालानुरूपिणी । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च
शतमष्टोत्तरं जपेत् ॥ ७९ ॥ कालत्रयेप्यशक्तश्चेदष्टाविंशतिमेव वा । उत्तानतिर्यकान्युब्ज
स्तौ … हस्तौ नासिकास्थितौ ॥ ८० ॥ प्रातर्मध्याह्नपाह्नेस्त्वाहुर्वीजपः क्रमात् ॥ ततः कुर्यादु
पस्थानं जातवेदस इत्यृचा ॥ ८१ ॥ तच्छमित्यनुवाकं च शान्त्यर्थं जपेदिति ॥ प्रागादींश्च दिशां स
र्वान् तत्स्थाश्चैव देवताः ॥ ८२ ॥ स्तुत्वा नत्वा ततः सन्ध्यां सा मा सन्ध्याभिरक्षतु ॥ ब्रह्माणं हरिं
मीशानं तत्तच्छक्तिक्रमेण च ॥ ८३ ॥ नत्वाप्ययमथात्मानं गोत्रोहमभिवादयेत् । अग्नेरुद्धरणं कु
र्यात्पूर्वमेवोदयाद्रवेः ॥ ८४ ॥ आदित्यमुदितेयं तं पश्येन्न स्वाहोमान्तिकं व्रजेत् । आदित्ये त्वनुदिते
चैव प्रातर्होमो विधीयते ॥ ८५ ॥ आहिताग्निस्तथैकाग्निस्स्वस्वोक्तविधिना तथा । ध्यात्वा सवि
त्यचाभ्यर्च्य स्वस्थानस्थं कृताञ्जलिः ॥ ८६ ॥ संकुर्यात्साग्निका होमं पयआदिकृशेन च । मंत्रेणा
नेन सूर्याय स्वाहेति जुहुयाद्द्वयम् ॥ ८७ ॥ द्वितीयामाहुतिं तद्वत्प्रजापतिमिदं स्मरेत् । स्वाहे

॥ ५ ॥

10

ते चाहुतिं ज्ञात्वा तथैव दैनं मनोच्चरेत् ॥७८॥ सर्वत्रैवाग्निहोमेषु विधिः सम्यग्द्विरुदाहृ
तः ॥ स्वैदं परिषिंचामीति मन्त्रेणाग्निं परिषेचयेत् ॥७९॥ जले नैवाग्निहोमे तु यत्र चे
तदुदीरितं ॥ सूर्ययोनिरिति सूक्तेन कुर्यात्प्रातरुपासने ॥८०॥ उपस्थानं च सूर्यस्य
प्रजापतेस्ततः परं ॥ अग्ने त्वं चाग्न आयूंषि साय मग्नेरुपासने ॥८१॥ कुर्यात्तिष्ठन्
उपस्थानं पूर्ववच्च प्रजापतेः ॥ प्रातः सायं जपेन्मंत्रं मोचमस्व रइ यथा ॥८२॥ अग्नेवा
घजपेद्देवीं विभूतिं चैव धारयेत् ॥ विभूति धारणे मानस्तोकेयमेवमुच्यते ॥८३॥
हस्सामेति वा होमे नैत्यकर्म महामखे ॥ कर्मकालस्तु सर्वत्र स्मरेद्देवं हविर्भुजं ॥८४॥
तेन स्यात्कर्मसंपूर्णं तस्मै सर्वं निवेदयेत् ॥ अग्निरस्मिजन्मना ॥ यस्य चैवं न वि ५२
द्यते ॥८५॥ तदारण्यामजस्याग्निं स्थापयेन्मंत्रपूर्वकं ॥ समिद्ग्रतपने यत्तयोनिर्मंत्र
मुदीरितः ॥८६॥ यातेअग्ने मैवन्मंत्रपाण्यारोपे स्यात्तोकुधेः ॥ होमकालेऽपदे

मेरु

तपुनश्चैव विधीयते॥ मंत्रेणावाहिते वह्नावजस्याग्निं क्षिपेदथ॥९७॥ समिस्थं वापि
नसिस्थं प्रत्यवरोहमंत्रतः॥ कुर्याद्धोमं यथाकाले प्राप्तचैव विधानतः॥९८॥ कदा
चिद्विपरीतस्याग्नित्य... विधिर्यदि॥ हुत्वा व्याहृतिभिश्चाज्यं पुनः कुर्याद्यथाक्रमात्
॥९९॥ प्राणानायम्य संकल्प्य ध्यानमर्चनमाहुती॥ उपस्थानादिकं चैव सर्वं पूर्व
वदाचरेत्॥१००॥ कालद्वयेपदाहोमं द्विजः कर्तुं न शक्यते॥ सायमभ्यागते
तीर्थवह्नौ जुहुयात्प्रातरादृतः॥१०१॥ सायं काले समस्तस्य स्याद्धोमः प्रातरा
हृयो हुत्वा कुर्याद्युपस्थानं समस्याग्निरस्तयोः॥१०२॥ होममभ्यनक्तनः का
लेऽप्राप्तस्य काले तूत्तरः॥ हुत्वा व्याहृतिभिश्चाज्यं कुर्याद्धोमं द्वयं च हि॥१०३॥
नेनगच्छेद्विनाभार्यां सीमामुल्लंघ्य याग्निमान्॥ यत्रैतिष्ठति सा याति तत्र होमो वि
धीयते॥१०४॥ गत्वा भार्यां विनाहोमं सीमामुल्लंघ्य यो द्विजः॥ कुरुते तत्र यो

वैरु

॥६॥

मोहाद्धुतं तस्य रथान्नवेत् ॥१०५॥ यया जातोग्निमान्विप्रस्तन्निवासालयेस्सदा तस्या एवानुचारे

ण होमे स्तत्रविधीयते ॥१०६॥ धर्मानुचारिणी भार्या सवर्णा पत्नी सन्निति छति ॥ कुर्यान्तिगाग्निहोत्रा

दि प्रवदंतिमहर्षयः ॥१०७॥ ततश्चैवाध्यसेद्वेदं ब्राह्मणेध्यापयेदथ ॥ पोष्यवर्गार्थमन्नादिया

चयेत घथोचितं ॥१०८॥ माता पिता गुरुर्भार्या पुत्रः शिष्यस्तथैव च ॥ अभ्यागतोतिथिश्चै

व पोष्यवर्ग इति स्मृतः ॥१०९॥ मध्याह्ने च पुनस्नाया द्धौतशुक्लांबरावृतः ॥ अत्यक्तविधिना

न्यम्य प्राङासीनः कुशासने ॥११०॥ गायत्र्यापश्चातिसृणा पादाव्याहृतयस्ततः ॥ सप्तपंचजी

रा मंत्राः सङ्गिराचमने स्मृताः ॥१११॥ गायत्र्याश्चापिवेसुपाहौ रापोहि नवस्विस्पस्मोत्तर व्याहृतिश्चिकु

शिरोमंत्रैरंगानि ब्रह्मयज्ञके ॥११२॥ पाणिगंडूषकोचोष्ठौ पाणिपादौ शिरोमुखं ॥ नासाबि

ले चक्षुषी श्रोत्रे नाभिहृन्मस्तकौ सकौ ॥११३॥ आद्यंतौ प्रणवौ मंत्रोपुरतः पृष्ठतो घरूपो व्यस्तैकोम

ध्यमो मंत्रो गायत्र्याः शिरसः स्मृतः ॥११४॥ कंबले वाजिने पीठे कुशासने नविनासने ॥ न कुर्याद

पविष्टो वै ब्रह्मयज्ञं द्विजार्चनं ॥११५॥ न कुर्न्नर्योर्पणं चैव श्राद्धे कृत्वा लेशोनुलेपनं ॥ कदाचित्कुरुतं मो
हान्नरकं प्रतिपद्यते ॥११६॥ दक्षिणे चोपविश्योरुं वामगुल्फोपरि न्यसेत् । वामोरौ गुल्फं तच्चो
पस्थमुदीरितं ॥११७॥ प्राणानायम्य संकल्प्य कुशपाणिरधः परं ॥ कृत्वानुसव्यमुत्तानं न्यसेत्परि
दक्षिणं ॥११८॥ सव्यपाणेस्तु रंगुष्ठप्रदेशिन्योस्तु मध्यगाः । दक्षिणे स्यांगुली न्यस्य च तस्त्रोंगु
ष्ठवर्जिताः ॥११९॥ तथा सव्यकरांगुष्ठं दक्षिणांगुष्ठवर्जितं । संबंधमेव कुर्वीत न्यसेद्दक्षिणसक्
थिनी ॥१२०॥ प्रागग्रे द्वे पवित्रे तु धृत्वांतः संपुटीकृतौ । करौ । सन्न्यसेद्दक्षिणे जानौ ब्रह्मयज्ञसमी
रणे ॥१२१॥ ओंपूर्वा व्याहृतीस्तिस्रः स्वरतः समुद्धरेत् । गायत्रीमुच्चरेत्सम्यक्पादधर्मव
रक्रमात् ॥१२२॥ ऋषिदैवतछंदांसि प्रणवं ब्रह्मयज्ञके । मंत्राहौ नोच्चरेद्ब्रह्मयागकालेपि चै
वहि ॥१२३॥ अग्निमीळे इति चादौ त्वेदाध्यायस्वराङ्कितः ॥ अध्यायमनुवाकं वा पठेत्सूक्तं
तमेवं च वा ॥१२४॥ उपवीतं तथा यस्मिन्यत्र कर्मणि वैदिके । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च तद्धा

॥१॥ ॥७॥

द्वासोपि धारयेत्॥१२५॥ सव्यांसे च स्थिते सूत्रे तत्सव्यं चाप्यदक्षिणे। अपसव्यं भवेत्कंठे लंबे सूत्रे
निवीतकं॥१२६॥ न्युब्जानु दक्षिणं कृत्वा देवान्संतर्पयेदृषीन्॥ तद्वज्जानुद्वयं चाथ जानूर्ध्वं दक्षिणं
पितॄन्॥१२७॥ सव्येन तर्पयेद्देवान् ऋषींश्चैव निवीतिना। पितॄंश्चैवापसव्येन विधिरेष उदाहृतः॥१२८॥
तर्पयेद्विधिनानेन देवांश्चैवांगुळाग्रतः। ऋषींश्च वामकक्षा ... गेन ऋषीन् दक्षिणभागतः॥१२९॥
एकैकं चाथ वै द्वौ द्वौ त्रीस्त्रीश्चैवैकमंजळीन्। अष्टौ चैकक्रमाचैव देवर्षिपितरस्त्रियः॥१३०॥
प्रत्यंजलिं समुच्चार्य मंत्रं दद्याद्यथांजळीन्। देवर्षिपितॄनामानि प्रोक्तामंत्रामहर्षि... ॥१३१॥
पित्रादयस्त्रयश्चाद्यौ नित्योमात्रादयस्त्रयः। सापत्नजननीमातामहाद्यस्त्रयः सपत्न्यः ॥१३२॥
... ॥१३३॥ ...
मात्रामहाद्यपत्निस्त्रः स्त्रीसुतभ्रातरस्तथा। पितृव्योमातुळश्चैवदुहितास्वगिनी तथा॥१३४॥ पु
त्रोभागिनेयश्च पितुर्मातुश्च वै स्वसा। श्वशुरो गुरुरर्थी च मित्रश्चैवेतिकेचन॥१३५॥
... सपत्नीकास्त्रियश्चैवाहिकेवळाः॥ तर्पणा... तीर्थे गयायां च महाळये॥

उक्का पित्रादि संबंधि नामगोत्रस्वधानमः ॥ बह्वृचस्तत्क्रमेणैवं तर्पयामीति तर्पयेत् ॥ १३६ ॥
संबंधि नामगोत्रं च स्वधामुच्चार्य तर्पयेत् ॥ श्राद्धेपि विधिरेष स्यादाश्वलायनया
ज्ञिनां ॥ १३७ ॥ सव्यहस्तानुलग्नेन दक्षिणेन तु पाणिना ॥ कुर्याद्बह्वृचएवं तु देवर्षि
पितृतर्पणं ॥ १३८ ॥ बह्वृचस्तर्पणं कुर्यादञ्जल्येवाप्यथ बर्हिषि ॥ तर्पयेद्देवतादीश्च ब
र्हिष्येव हि याजुषः ॥ १३९ ॥ स्वस्वसूत्रविधिना च सम्यग्ब्रह्मयज्ञं समाचरेत् ॥ सं तर्पये व ॥ ८ ॥
तादींश्च बह्वृचस्तत आचमेत् ॥ १४० ॥ मध्याह्ने ब्रह्मयज्ञश्चेन्मानुबंधि वराद्देव
त् ॥ जातरौपासनाहर्घं कुर्याद स्तमयावधि ॥ १४१ ॥ नैत्यकं तर्पणं कुर्याद्ब्रह्म
यज्ञः पुरःसरं ॥ तद्वैवदेवतावीनां यदा वा स्नानपूर्वकं ॥ १४२ ॥ स्नानं वा
रुणिकं चैव घाविकं तुं न शक्यते ॥ तत्रादौ ब्रह्मयज्ञोथ मंत्रस्नानं विधा

यते॥१४३॥पुण्यकाले निमित्तं यत्तर्पणं क्रियते यदि॥पितृणां केवषं तत्तु इति वदंति महर्षयः॥१४४॥
निमित्तं चोपरागादेरावपितथैवहि॥तीर्थांतरे पितद्वस्यादेकाहेप्यसकृद्बुधैः॥१४५॥
नैत्यकं तर्पणं कुर्यादहन्येव तु बद्धचः॥तर्पणं च तथा सौरे नैव रात्रौ कदाचन॥१४६॥श्राद्धां
गं तर्पणं यामे प्रथमे मध्यु तद्बुधैः॥पयो निरं च रुधिरं कामाद्यामेषु च त्रिषु॥१४७॥नकु
र्याद्ब्रह्मयज्ञं च श्राद्धात्सर्वं मृतेहनि॥पित्रोःश्राद्धं विधायाथ वैश्वदेवं च तर्पणं॥१४८॥ब्रह्मयं
ज्ञं चैव कुर्यात्संध्यां मध्यंदिनेस्य च॥उपस्थानं च सूर्यस्य प्रवोचन्निह तद्बुधैः॥१४९॥श्राद्धा
दौ तर्पणं संध्यां कुर्याद्विक चरवहि॥आवर्त्तने परे संध्यां कालो कुर्युश्च तर्पणं॥१५०॥शु
न्यर्थं चाग्रमनोन्नस्य वैश्वदेवं समाचरेत्॥सिद्धान्नेन चरुद्याग्नावन्यस्मिन्नन्नेन पि वा॥
॥१५१॥एकपाकाशिनः [illegible] आसंसृष्टा भ्रातरोपि च॥वैश्वदेवं न ते कुर्युरेक कुर्मास्यितेवहि
॥१५२॥वैश्वदेवं नरा भ्रातो तिष्ठचिक्रुर्जु पिता यदि॥पितुश्चैवाज्ञया कुर्यात्सुतो भ्राता परोथवा॥
॥१५३॥एकान्नाशिषु पुत्रेषु श्रात्र्ट्रकस्ससु च॥तत्रैको वैश्वदेवस्याद्विकचान्नामयंवि

17

घिः॥१५४॥पुचस्वाजितपाकाद्या॥स्याच्छ्रेसितरिजिवति॥वैश्वदेवं ततः कुर्याद्यत्रकुत्रापिवावस
न्नः॥१५५॥वैश्वदेवं द्विजः कुर्यात्सदाकालद्वयेपिच॥आरंभो वैश्वदेवस्य दिवा चैव विधी
यते॥१५६॥अन्नं व्रास्यानेनं चानमधिश्रियानलेसरत॥स सिद्धमादाय स्वर्पायच्छता च
नजुहुयाद्धविः॥१५७॥प्रजापतय इत्युक्त्वा सोमाय स्वादितः क्रमात्॥जुवादश्याजुतीसा
पं:काले चाग्नय भादितः॥१५८॥परिषिच्यानलं चैव जुहुयाद्व्याहृतीरथ॥एताभ्यो
देवताभ्योऽग्नेस्त्वदगत्याद्यग्नीन्हुवि॥१५९॥आकर्षस्थानंतरालस्यादर्शइयादयः [illegible]मो अ६
ह॥एतादयास्तथैवस्युःस्रुः प्रोक्तदेवताइह॥१६०॥आगादि भ्राजुती द्वे द्वे इंद्रायेत्यादिः
क्रमात्॥आकर्षस्थेवायुदकर्षस्थे चतुर्दिक्षु यथाक्रमं॥१६१॥अग्रभागेंतरालस्य ॥२॥
दक्षिणे मेखलोत्तरे॥दिग्देवताहुतीनां च सादृश्यात्तन्मंस्मृतं॥१६२॥ब्रह्मादयोंतरालस्यम
ध्येभिष्ठाश्चदेवताः॥आकर्षस्थाश्चापि वैनास्युरक्षोभ्यइतिचोत्तरे॥१६३॥स्वधापि
तृभ्यइत्यं नंदयान्मं च पाकृतल्पे॥दक्षिणे चापसव्येन पितृभ्यो यस्वधानमः॥वेवस्व

तकुल्लोत्पन्नौ महावीरसुरोत्तमौ॥ अश्विनौ द्यौरयामस्राबन्नौ पितृभागारिणौ सदा॥१६५॥ ताभ्यां चापि
बलिं दद्याद्याम्येवादक्पृथक्पृथक्॥ समस्तेनानेन मंत्रेण श्यामाय शबलाय वै॥१६६॥ हविःशेषं तु दिग्भ्यस्तु दद्यात्स
गपूर्वकं। स्वाहांतेनैव सर्वत्र होमकर्मणि वा त्रतु॥१६७॥ स्वाहास्थाने तु यद्यपि पितृयज्ञे स्वधास्मृतः। यज्ञे मनुष्य
के चैव हंतकारो विधीयते॥१६८॥ अतो मनुष्ययज्ञार्थं दद्याद्विप्राय वा नरः। सनकादिभ्य इत्युक्त्वा हंतकारेण वै हविः॥१६९॥
क्षेत्रा मनुष्ययज्ञांतमुपस्थायोंच मेश्वरः॥ ॐ हृ विष्णुं जनं नमस्कृत्य गोत्रनामपुरःसरं॥१७०॥
उच्छ्वाचैव तु गायत्रीं धारयेद्धोमभस्म च। अस्मत्वायज्ञपतिं देवं कृतं तस्मै निवेदयेत्॥१७१॥ एवं चैव
सक्ष्यालायं वापि तथैव हि। दिवाचारिभ्य इत्यत्र नक्तंचारिभ्य इष्यते॥१७२॥ उक्तं कर्म यथाकाले न
कर्तुं न शक्यते। अकाले वापि तत्कुर्यादुत्कृष्य वापकर्ष वा॥१७३॥ वैश्वदेवे न यावत्तु स्मयज्ञे चैव विधिः स्मृ
तः॥ संध्ययोरुभयोश्चैव नापकर्षणमिष्यते॥१७४॥ देवादि पितृयज्ञांतं सायं चापि विधीयते। कृते स्याप
स्थिंव विरात्रौ रघास्तत्रैनवैश्चवि॥१७५॥ द्वारादि देवताभ्योन्नं दद्यात्पितामहादितः। कृतशेषं च कृते स्या
ये स्कृता इति मंत्रतः॥१७६॥ प्रक्षाल्य पादौ पाणी च समाचम्य यथाविधिः॥ शांता पृथिवी मंत्रेण

पा २

गृहंसंप्रोक्षयेज्जलैः॥१७७॥कुर्यात्संच महायज्ञांनित्ययज्ञाःस्मृतकंविना॥अर्घ्यंतोल्पतकेसंध्यास्नानंस्या
द्यपिकिंचन॥१७८॥वैश्वदेवंपुरात्कृत्वानित्यान्युरस्थितथा॥स्वेष्टदेवताभ्योनैवेद्यंविनिवेदयेत्॥१७९॥
अकृत्वादेवयज्ञंचनैवेद्यंवि[illegible]वेदयेत्॥तदन्नंनैवगृह्णीतिदेवाश्चापिहिसर्वथा॥१८०॥पादप्रक्षा
ळनंकुर्याद्विप्राणांदेवरूपिणां॥स्वयंचापिसमाचम्यविप्रांस्तानुपवेशयेत्॥१८१॥मधुपर्कंविना
रात्रौद्विजपोशानाभिषेचनं॥नकुर्यात्सज्जयेद्विप्रा॥नुगंधपुष्पाक्षतादिभिः॥१८२॥ततोविप्रान्समभ्य
र्च्ययथाविभववसातेः॥दद्यादन्नंयथाशक्तिभिक्षामापिभ्ययरवा॥१८३॥अन्नमामंचवैभि[illegible]नाद
॥१०॥ द्याद्धरहर्द्विजः॥स्वसर्वंडुरितान्हत्वःपानकादपिवैस्रवेत्॥१८४॥अन्नंदद्यातियस्साधुरन्नंवेदविदो ॥१०॥
ऋ ५ द्गुरवे॥मुक्तस्याद्वृनासपाद्वूहत्सपुण्यमाप्नुयात्॥१८५॥परान्नत्यागिनामेवदद्यादामंविशेषतः॥
आम्नाद्दशगुणंपुण्यंलभेद्दातानसंशयः॥१८६॥भिक्षांददातियाविप्रोपतयेब्रह्मचारिणे॥स
मै स्वर्वलिप्ततेकामांस्ततोयातिपरांगतिं॥१८७॥दत्तंनैवपुनर्दद्यात्पक्वंपक्वनेववा॥पुनश्चेद्दीयते
मोहान्नरकंप्रतिपद्यते॥१८८॥पोष्यवर्गसमोपेतोऽदुंडीयाहनहबंधुभिः॥भोजनेपरिविष्ट

न्नंगायत्र्याचाभिमंत्रये॥१८९॥सत्यंत्वर्तेनमंत्रेणजलेनपरिषेचयेत्॥ततोबलित्रयंदद्यान्मंत्रेणापःपिबेद्
य॥१९०॥यमायचाथचित्रायप्रेतेभ्योनमउच्चरन्॥अमृतोपस्तरणमसीत्युक्त्वापिबेदपः॥१९१॥गृह्णीया
दाहुतीःपंचस्वपवित्रेणपाणिना॥त्यक्त्वापवित्रमश्नीयाद्यावत्पुनराचमेत्॥१९२॥पुत्रवान्पितृमांश्चैव
मुक्त्वाश्राद्धिकभोजनं॥नकुर्याद्भोजनेमौनंपंचप्राणाहुतीर्विना॥१९३॥पंक्तिभेदेनयोभुंक्तेग्रासमा
त्रपिद्विजः॥अघंसकेवलंभुंक्तेहन्तश्रीर्जायतेध्रुवं॥१९४॥उत्तराचमनंपीत्वामुखंप्रक्षाल्यचेच्छुचि॥
भुंजीतेभ्यस्ततोदद्यात्ताम्बूलंमुखशुद्धये॥१९५॥भुक्त्वाचैवस्वयंविप्रःकुर्यात्ताम्बूलचर्वणं॥ततोन्नंदद्यः[illegible]
त्यादिश्रवणादिना॥१९६॥स्पृष्टोऽनुच्छिष्टमुच्छिष्टःश्वानशूद्रमथापिवा॥उपोष्यरजनीमेकांपंचगव्यंपिबेच्छु
चिः॥एवं॥श्वानंशूद्रंतथोच्छिष्टमनुच्छिष्टोनरःसंस्पृशेत्॥मोहाद्विप्रस्पृष्टोघस्तुस्नानंतस्यविधीयते॥१९८॥
उच्छिष्टस्पर्शनेस्नानंपात्रप्रक्षालने॥विधिवर्जिते॥ब्रह्मविद्भोजनेनैवोच्छिष्टपात्रचालकंविनैवतु॥१९९॥विप्रश्चैवं
स्वयंकुर्याद्द्विजःशुक्लपात्रचालनं॥प्रक्षाल्यपादौपाणीचद्विराचांतःशुचिर्भवेत्॥२००॥पात्राणिचाल
येब्राह्मःस्वयंशिष्योथवासुतः॥असंस्पृष्टोनचस्त्रीचनवोन्यश्चालयेत्क्वचित्॥२०१॥परपाकरुचि

र्नस्यादनिंद्यामंत्रणादृते।कदाचित्स्यादपीदंतु नैवनित्यंकदाचन॥२०२॥उच्छिष्टस्पर्शनंचैवभुंजानस्यप्र
वेद्यदि॥पात्रस्यचापिचाश्नीयादन्नंपात्रस्थितंचयेत्॥२०३॥गायत्र्यासंस्कृतंचान्नंनत्यजेदभिमंत्रितं।गृ
हीतंचेत्पुनश्चाद्यागायत्रींचशतंजपेत्॥२०४॥अन्नंपर्युषितंभोज्यंस्नाहाक्तंचिरसंस्थितं।अस्नेहाअपिगो
धूमयवगोरसविक्रियाः॥२०५॥अपूपाःसक्तवोधानाःस्तक्रंदधिघृतंमधु।एतत्पण्येषुभोक्तव्यंभां
डलेपोनचेद्भवेत्॥२०६॥अन्नान्नभाजनस्थानिदुष्टान्येतानिचैवहि।शुद्धान्यां उच्छिष्टानीहग्राह्याण्या
धर्मनीषिणः॥२०७॥ग्राह्यक्षीरविकारस्यासवंचैवेक्षुसंभवं।तैलक्षीराज्यपक्वंचजलसंमिश्रितंच
हि॥२०८॥परान्नंनैवभुंजीयात्स्वकीयंवान्यपाचितं।संस्काररहितंचैवनाश्नीयाद्ब्राह्मणःक्वचि
त्॥२०९॥ब्राह्मणोनैवभुंजीयाद्दुहितान्नंकदाचन।अज्ञानाद्यदिभुंजीतरौरवंनरकंव्रजेत्॥२१०॥या
पत्नीस्नुषान्वयंपुत्रशिष्योभ्राताथावगुरुः।आचार्योविपचेदन्नंभुंजीयत्तंनदुष्यति॥२११॥या
कपाकादिकंनिषिद्धंयोनामाद्यात्स्वकीयकं॥यस्त्वदन्नंद्विजोभुंक्तेप्राजापत्येनशुध्यति॥२१२॥नचै
कत्रपचेद्धामंबहूनामपवाद्यवोः।निषेधोयंपरेषांतुपुत्रादीनांनहिक्वचित्॥२१३॥एवंभुंक्तादिड्डा

॥११॥

॥११॥

(22)

श्रौतस्मार्तं त्वाचरेन्नास्य वैकल्यं श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तं इतिहासं पुराकृतं ॥२१४॥ घटिकैकावशिष्टायां स्याद्रवेरस्त
मयस्य च । प्रक्षाल्य पादौ पाणी च द्विराचांतः शुचिस्थितः ॥२१५॥ प्राङ्मुखासीनस्समावन्य प्राणायाम पुरस्
रं । पूर्वोक्तविधिनाचैव सायंसंध्यां समाचरेत् ॥२१६॥ आदित्येऽस्तमिते यावत्तारकादर्शनं च हि । सायं होम
न्तदाकुर्यान्निचेत्युर्नैव नाडिकाः ॥२१७॥ वैश्वदेवं पुनः सायं कुर्याद्यज्ञत्रयं च हि । दैवं शौमं तथा पौत्रं हुत्वा स्वा
ध्यायमभ्यसेत् ॥२१८॥ ततश्चपेद्यथाकामं नक्तं दाचितं स्वसंकुशिरः । एतावं नैत्यकं कर्म प्रवदंति महर्षयः ॥
२१९॥ अनेनैव विधिना यस्तु नैत्यकं कुरुते द्विजः । स याति परमं स्थानं पुनरावर्तिवर्जितं ॥२२०॥ त्यक्तकर्मकोप्यागः
स्वाध्यायाभ्यसनं तपः । मनस्वस्थं पोतिर्योगिः स एकाग्रप्रकाशकः ॥२२१॥ त्यक्तेंद्रियसुखैरवं लोके य
घत्रकुत्रचित् । स एव योगी मुक्तः स्यात्सर्वसंगी विवर्जितः ॥२२२॥ यः कश्चिन्मानवो लोके वाराणस्यां त्यजेदसू
न् । स चाप्येकोऽसवेन्मुक्तो नान्यथा मुनयो विदुः ॥२२३॥ इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे सदाचारो प्रथमो
ध्यायः ॥ अथ वैवर्तुहोमस्य परिभाषोच्यतेऽधुना ॥२२४॥ बह्वृचानां हितार्थाय पद्मसाधनकारिणी ॥२२४॥
नित्यं तु पत्नीस्यात्पृष्टाचैव तु संधौ । धौ अभ्युदात्ता पदाकुर्याद्दिवहन्याहिकं स्वयं ॥२२५॥ चिद्विनवंहि

संधानं सहपत्न्या च श्रुह्या ॥ कुर्यान्नैमित्तिकं वापि प्रवदंति महर्षयः ॥ २२६ ॥ अर्चने चैव होमे च नैत्यके प्रतिवार्षि
के ॥ नायां ॥ येयम उक्तोत्र यज्ञविद्भिर्महर्षिभिः ॥ २२७ ॥ जपहोमादिकं काम्यं नूतनारंभणं च हि ॥ सापीयास हलत्य
यन्नित्यं नित्ये विधिस्मृतः ॥ २२८ ॥ कुर्याद्धोमं सदा सायं प्रातश्चैव यथाविधिः ॥ धायग्नौ विधिनानेन यज
मानोग्निहोत्रवत् ॥ २२९ ॥ प्राणरनायम्य संकल्प्य काळप्राप्तं च नैत्यकं ॥ ध्यात्वा चाभ्यर्च्य जुहुयात् पात्रयज्ञोपास
नानळे ॥ २३० ॥ धार्याग्निश्चेध दानस्यास्त्र सन्निधारोपितस्तदा ॥ विद्यते चारणेन्नस्मिन्नात रोपासनानळे ॥ २३१ ॥

॥२२॥

कृत्वा स्थंडिलमादौ तु स्वस्त्रोक्तिहितं यथा ॥ कुर्यादुल्लेखनं तत्र शाकलेन यथाविधिः ॥ २३२ ॥ रेखानां शाकलेन
प्ये प्रागग्रं निहितं जले ॥ अभ्युक्ष्य तं निरस्याथ प्राच्यां चाथ उपस्पृशेत् ॥ २३३ ॥ उत्तानौ सजलौ पाणि कृत्वा चैवां

॥२॥

गुळीरधः ॥ दक्षिणे यदेष हीत्यग्नेक तु स्यात्तु संमुखो नळः ॥ २३४ ॥ सूर्पे चैवाग्नये व्रीहि पवित्रोपरि निर्वपेत् ॥ त
दुत्तरत एवैवाग्नीषोमाभ्यामिति मंत्रतः ॥ २३५ ॥ कृतनिर्वाप दर्भाभ्यां प्रोक्षणं च विधीयते ॥ निर्वापः प्रोक्षणं चै

लु

व चैवविरिंतदुच्यते ॥ २३६ ॥ मुसलं तु प्रकर्तव्यं खादिरेण विशेषतः ॥ हस्तमात्रं सवेदुर्ध्वं स्थौल्यं तत्यं तन्मुष्टि संपुत ।
२३७ ॥ उलूखलस्य विस्तारमुत्सेधं च दशांगुलं ॥ खातं षडंगुलं तत्र प्रवदंति महर्षयः ॥ २३७ ॥ यज्ञस्य कस्य प्र

२५

प्रमाणं चरवङ्गवद्दाद्यांगुलः। दीर्घं चैवाथ विस्तारं मं गुळित्रयमीरितं॥२३९॥ स्रूपल्य चोदगजिन मुल्रख

लतउत्तरे। आगग्रं मुसलं चैव निदध्याद्उत्तरेत था॥२४०॥ आदापाथस्त्रुवं दर्वीं दक्षिनेन तु पाणिना॥कु

शान्स्रव्येन च प्रोक्ष्याप्रताप्य स्थापयेत्स्रुवं॥२४१॥ स्रुवस्य बिळमादौ तु निम्नज्ञे तिर्यगेव हि। कुशोसा

ग्रैरग्रतः पृष्ठं पर्यंतमवरोहयेत्॥२४२॥ पृष्ठमारभ्य यावत्स्याद्बिळं दंड समान्वितं। त्रिहिर्मर्ज्य नु

वै प्रोक्ष्य प्रताप्याज्यस्य चोत्तरे॥२४३॥ निदध्यात्सर्व वद्दर्वीं सिंस्रुच्यासादयेद्दरू॥ संमार्जितान्कु

शान्प्रोक्ष्य प्रहरेद्नळे च तान्॥२४४॥ इध्मोरत्नि प्रमाणस्याद्बर्हिस्यान्मुष्टिसंमितं। कुशाः प्रा

दिस्यामात्रा स्युर्होमकर्मसु चैव हि॥२४५॥ मंत्रमुच्चार्य कर्तव्यं सकळं कर्म चैव हि। कर्मादिति नैवेद्य त्र मंत्रा

यन्ति स्तथैव च॥२४६॥ संध्यायां चार्घ्य मंत्रस्य मंत्रांते तु विधीयते। तर्पणे चार्षि पैतृके चार्षि मंत्रस्याद्दङ

किं प्रति॥२४७॥ गृह्यकर्मसु वेमंत्रा यत्र नोक्ताः श्च वैदिकाः। मंत्रास्युस्तत्र नामानि देवर्षि पितृ तर्पणे॥

२४८॥ जपो नु मंत्रो मंत्रश्च स्युपस्थानानि मंत्रकौ। कर्म कार्यं जपांश्चैतेषडङ्ग गृह्यकर्मसु॥२४९॥ योदघात्कं

ति छंतित्यादि नियमो यत्र सर्वाङ्गिन चोदितः। तत्रात्सी ने न कर्तव्यं न प्रह्वेन न तिष्ठता॥

॥२५०॥

चने येस्तु सस्यपूर्णां वसुंधरां। तत्सायं प्रातर्होमस्य तुल्यं सवनिवानवा॥२५१॥ कृतदारो न वै तिष्ठेत् क्षणमप्य
ग्निना विना॥ द्विजश्च यदि तिष्ठेत तस्य चैवं पतितो भवेत्॥२५२॥ यस्त्वाहिताग्निर्द्विजो ह्यग्निं न गृह्णाति मन्य
ते। अन्नं तस्य न भोक्तव्यं भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत्॥२५३॥ गतविन्नमध्याने नगृता नारी निरंकुशा॥ ब्रह्मस्व
नगतो राजा निरग्निर्ब्राह्मणो गतः॥२५४॥ यो नग्निरूपसेवेत दारान्कर्मद्रुता वपि। परदारास विज्ञेयाः
स्वस्त्रिस्त्रीकरणादपि॥२५५॥ इति होमपरिभाषा॥ स्थालीपाकस्य चारंभः पौर्णमास्यां विधीयते।
अग्निमान्प्रतिपक्षे च पर्वण्येव हि याग्निकः॥२५६॥ प्रातरोपासनं कृत्वा ततोन्वाधानमाचरेत्॥ स्थाली
पाकं करिष्ये ह होमं ततः प्रातरेव हि।५२५७॥ स यस्काको भवेद्घदाकुर्यात्तद्वयं च हि। अन्वाधान
तः स्थालीपाकं चैव यथाविधि॥२५८॥ प्राणानायम्य संकल्प्य विधाय स्थंडिलं शुचि। हस्तमा
त्रं चतुष्कोणं गोमयेन प्रलेपितम्॥२५९॥ तंडुलान्प्रकिरेद्देवान्मुहस्थे प्रस्थांकिरेद्यथा प्राक्स
स्थे पार्श्वयोर्मध्ये तिस्रश्च वोदगायतः॥२६०॥ निदध्याद्वकलं तत्र प्रोक्ष्य प्राक्तं निरस्य च।
संप्रोक्ष्य पुनरद्भिश्च ततश्चानक्ष्मानयेत्॥२६१॥ गृहीत्याग्निं समादाय स्थापयेत्स्रुवस्य चरो।

अग्निनाग्नि र्यास्तगोजुह्वप्रनूनंतिस्त्र एव हि॥२६२॥ध्यानंचत्वारि श्मंगेति कुर्याद्ग्नेर्यथाविधि॥ विद्योति
विस्यते नैव मंत्रेणाग्निं समिंधयेत्॥२६३॥ ध्यात्वान्नंततो वह्निर्ग्नये ये षहीयथः। ध्यात्वा तु समिंधौ चा
ग्निमग्नीषोमौ बृहद्देवते॥२६४॥ प्रधानदेवते चोक्ता तथा चैवांगदेवताः। क्रमेण चरुणाज्येन सध्यायक्ष्य
ङ्गानाद्धिपेत्॥२६५॥ पर्युक्षनंततः कुर्याज्जलेनपरिषिचनं। अनाद्दे मनुसर्वत्र दक्षिणः पाणिरुच्यते॥ २६६॥
पाणिनासोदके नाग्नेः समंतात्परिमार्जनं। अनुल्लेपमुदक्संस्थं कुर्यादाग्नेयकोणतः॥ २६७॥ पर्यु
क्षयेदुदक्संस्थं पाणिनेशानकोणतः। पुनरावर्तयेत्प्रत्यगीशानेतद्धविर्भुजः॥ २६८॥ प्रस्तारयेदुद
क्संस्थान्पूर्वपश्चिमयोः कुशान्। दक्षिणोत्तरयोश्चैव प्राक्संस्थान्सर्वतः क्रमात्॥ २६९॥ मुष्टिमात्रां
कुशौस्ग्नेः समंता होमकर्मसु॥ परिस्तरणीपात्राग्रे चतुर्दिक्षु यथाक्रमं॥ २७०॥ विन्यसेत् कुशान्मूलानां
कुशाग्रानुपरिक्रमात्॥ दक्षिणोत्तरयोश्चैव चतुष्कोणेषु चैव हि॥ २७१॥ आस्तीर्याग्नेरुदग्दर्भानासागयान्
निसंमितान्। दद्मा सादयेन्यं चियज्ञपात्राणितत्रतु॥ २७२॥ स्थालीं च प्रोक्षणीं दर्वीं स्रुवो पूर्णीत्यथ
द्वे॥ इध्मश्चैव तथा बर्हिश्चरुहोमे विधीयते॥ २७३॥ चौलोपनयनोद्वाहे पुनराधाने एवच।

॥१४॥

श्रोक्षणीस्रुवदर्वैश्चेपूर्णाज्यद्घ्राबर्हिःसत्राज्यके॥२७४॥अष्टांगुलिमिताश्वालीप्रोक्षणी चषडंगुळी॥चमसंचा
ज्यपात्रे च षडंगुळमितिस्मृतं॥२७५॥स्रुवस्रुकौहस्तमात्रौ तु स्यातां तौ यज्ञकर्मणि॥द्विःप्रादेशो सवेदि ध्मौ ध्मो
बर्हिःप्रादेशसंमितः॥२७६॥आहायाक्षैकुशांस्त्रीस्त्रीन्मूलैर्मूलानि वेष्टयेत्॥सव्यावृत्तान्कुशान्कुर्याद्दिधस्त्वा
नानयेद्दक्षु॥२७७॥वामश्च स्थालीनिरांतद्दकुर्यादृजु त्रिसंधिकां उपरिष्टान्नयेत्द्दूरतीयावर्तनं चाहि॥२७८॥
रज्जुग्रंसव्यहस्तवेष्टयरज्जुमूलं चवेष्टयेत्।वीहि ज्येवद्विरावेष्टयरज्जुमूलं तथैव च॥२७९॥वेष्टितायाभ्य
पूर्वायाररज्जुग्रंच नयेदधः॥रज्जुग्रंथिमधः कृत्वा प्रागग्रं स्थापयेत्॥२८०॥सवेतान्मनया स्थाली हेम
स्यमथापि वा।तथास्युःप्रोक्षणादीनि शाथा लीमा निवापि च॥२८१॥द्व्यडपात्रयुतौ मूलास्तौ सुस्रुवौ
या मूलाज्जुरूजौ तदभावे थवा स्वस्त्यपर्णको वाप्युदुंबरौ॥२८२॥प्रोक्षण्यन्यस्य पवित्राभ्यां प्रोक्षयेत्
त्किलं ततः।कृत्वोत्तानं पवित्रेतौ निधायापः प्रपूरयेत्॥२८३॥सोदकाभ्यां पवित्राभ्यां त्रिः सम्प्लूय पवि
वहि।कृत्वाचैव कमुत्तानं द्वंद्वं च प्रोक्षयेत्पुनः॥२८४॥विसृस्येध्मंतथा बर्हिर्निदध्यात्ब्रमसेव नौ॥
पवित्रे प्रयेद्धारी गंधपुष्पाणि चावपेत्॥२८५॥निरस्याने स्मर्त्यांदर्भां निरस्त इति मन्त्रतः४ केनौ

पे द

॥१४॥

29

श्री

वेदिमं मंत्रं उपविष्टः कुशासने ॥२८६॥ ब्रह्माणं वरयेदग्नेरुकणिंसं भवेति च ॥ ब्रूयाद्ब्रह्माहमस्मी
ति ततः कृतमर्चयेत् ॥२८७॥ ष्टत्वा पूर्णं करे सव्ये निधायोरुपरि दक्षिणं ॥ जलेनाप्लुत्य चरेन्म
त्रं नीत्वा तन्नासिकाग्रतः ॥२८८॥ निदध्यादुदगग्नेस्तत्र मंत्रेणोपणयेति च ॥ कुशैराच्छादितं
कुर्यत्तिणपात्रं तदुच्यते ॥२८९॥ शूर्पं पश्चान्निधायाग्नेः पवित्रे स्थापयेद्बुधः ॥ निर्पर्वे पवित्रे मुष्टी
स्नानेन प्रोक्षयेदपः ॥२९०॥ तंडुलानवहन्यात्तु [illegible]तांताहित्रिः फलीकृतैः ॥ त्रिः प्रक्षाल्यपचे
दग्नेरुदक्चैवाज्यस्थाजने ॥२९१॥ सपवित्रे[illegible] निदध्याज्यं ततोऽङ्गारानपोह्य चानत्राज्यस्थाजनं
स्थाप्य संस्कुर्यादुल्मुकेन च ॥२९२॥ निक्षिपेत्कुशयोरग्रे पर्य ॥ निकरणं ततः ॥ त्रिः अर्याज्वल
मानेन तत्प्राक्पारिहरेद्दथ ॥२९३॥ कूर्चं निकोदगुद्वास्य स्थाजनं घृतपूरितं ॥ कुशाग्ने निक्षिपे
दग्नौ स्थं दायेत्स्रुवरत्नथ ॥२९४॥ ष्टत्वा तु तानपाणिभ्यां पवित्रे चोदगग्रके ॥ सवितुष्वाति
मंत्रेणास्यदूहूँ छीं द्विरिष्यते ॥२९५॥ प्रस्तूयाज्यं पवित्रे ते प्रोक्षण्यौ प्रहरेद्दथ ॥ स्थाल्यारिक्त

२९

॥१५॥

रणाद्ग्नेः पश्चात्संप्रोक्षिते स्थले ॥२९६॥ बर्हिस्तन्नदनीरज्जं मुदगग्रा निधाय तां तस्याव
र्हिषि संस्तीर्णे प्रागग्रमभिहितं स्रवेत् ॥२९७॥ प्रस्यगोसादयेदग्नेर्बहिस्तत्राज्यभाजनं । अथा
दाय स्रुवोदर्वी दक्षिणेन करेण तु ॥२९८॥ सव्येन दर्भाग्रधाराय संयोज्याग्नौ प्रतापयेत् ॥
प्रताप्य सकुशोदर्वीं स्रुवोदर्वीं निधाय च ॥२९९॥ सव्येन स्रुवमादाय कुशान् निरूप पाणिना ॥
स्रुवस्य बिलमारभ्य यावदग्रं स्रवेदप ॥३००॥ अयनेर्बिलपृष्ठं तु तदारभ्य स्रवेद्बिलं ॥ निस्त्य
नेत्रि स्त्रिरेकैकं कुशाग्रैः सव्यरग्वाहि ॥१॥ पुनराम्लेच्यवैदंडं कुशैः प्रोक्ष्य प्रतापयेत् । आसाद्य च
स्रुवं नाहोबहिः प्रस्तरतो घृतात् ॥२॥ सकुपास्रुवदंडं तु दर्वीं निदध्यादुत्तरे स्रुवात् ॥ संमार्जि
न्कुशान्प्रोक्षणे लेचतान् ॥३॥ सम्यगाज्यं निरीक्ष्याथ चरुं पक्वमवेक्षयेत् । आभिघार्य
स्रुवेणाज्यं चरुं मुद्वासने दुदक् ॥४॥ निदध्यान्नं च रोस्थालीं बर्हिष्यासाद्य दक्षिणे । आभि
घार्य चरुं चाज्यपात्रे स्याद्युत्तरे चरोः ॥५॥ देवतायै हविस्थाप्य तत्र तद्विलसद्धोक्ष्मात् । अनु
नैवेद्यमित्युक्ता यथालिंगं तथा त्वनु ॥६॥ विरवानांस्य प्रसिंपाद्देः पूर्वतो दिक्षु चाष्टसु ।

॥१५॥

31

अ नैवेद्यगंधपुष्पाद्यैरग्निं संस्थाप्य दर्चा यथा॥ ७॥ अलंकृत्वा निधायेणि ध्म मादायाय तं दृश्य थाऽजुत्वे मंडु
ऊ याऽ ज्यंतु दक्षीवायव्यकोणतः॥ ८॥ तत श्चाग्नेयपर्यंतं प्रजापतमिदं स्मरन्॥ स्वाहेत्युक्त्वा थनौ
स्रुतीमार भ्ये शानमेव हि॥ ९॥ एत्यद्विरिमौ मंत्रावाघारा विनिभाषितौ॥ होमे चैव तु सर्वत्र विधि
षडुदाहृतः॥ १०॥ अग्नि श्चैव तथा सोमश्चक्षुषी जातवेदसः॥ स वेदृत्तरमाग्नेयं सौम्यं चैवाक्षि दक्षि
णं॥ ११॥ सकृत्वा ज्ञान्नहोमे तु जुहूपादे व चक्षुषी॥ अनु प्रवचनीये च वरयज्ञेये दाज्यहोमके॥ १२॥ आनि
वार्यस्कृवैणेदं आग्नेयं मध्यतो हविः दर्वीं च हविरादाय विधिनास्थापयेदिह॥ १३॥ तदू
र्वी मध्य मांगुष्ठपर्व मात्रं च वेस्रुचि॥ जस्पुरस्तात् थादाय निदध्यात्तथैव हि॥ १४॥ पात्रे चाथ दर्वी
स्थं पुनरप्यपिधारयेत्॥ पंचावत्ती तु पश्चार्द्धादाय च हविस्तथा॥ १५॥ जुहूयादग्नये स्वाहा दर्व्या
मध्ये तु नेत्रयोः॥ आदाय चाग्निषोमाभ्यां उत्तरस्थं च पर्ववत्॥ १६॥ मंत्रमुच्चार्य सर्वत्र स्वाहां ते
जुहूयाद्धविः॥ समुच्चार्य चतुर्थ्यंतं नाम देवनममेव च॥ १७॥ द्वयोश्चापि हविः शेषं स कृत्सक
दावघचार्य पात्रस्य रक्तं दवधाथ दिल्लदेवाभिघारयेत्॥ १८॥ पदस्ये त्यनयाऽऽबाप्रागुद

ग ४

व ५

(31)

तु स्विष्टकृत्तु रुद्राय जुहुयाद्‌ विश्वस्यापि च बंधनी ॥१९॥ संस्थावाज्याहुते शेषं विश्वेभ्यो जुहुया
द्‌ यथा । सर्वत्र जुहुयाद्धोम प्रायश्चित्ताहुतीरिह ॥२०॥ अयाश्चातश्च विष्णु च तस्यो व्याहृती अपि हि
अस्मापि जुहुयाद्धोता प्रायश्चित्ताहुतीरिमाः ॥२१॥ अनाज्ञातमिति द्वाभ्यां ज्ञाताज्ञातनिवृत्तये । सर्वत्रापि हि
चैवं स्याद्विधिरेष उदाहृतः ॥२२॥ यस्मात्कृतेति मंत्रेण न्यूनाधिकनिवृत्तये । मंत्रतंत्रादिकाध्वानां विप
र्यासस्य च कर्मणः ॥२३॥ स्वरवर्णादिलोपस्य पापनिर्हरणाय च । पदहस्त्यनेनात्रैका माहुतिं जुहुया
द्‌ यथा ॥२४॥ सम्यक्पूर्णफलप्राप्तिर्होमस्य हवनस्य च । कर्तव्य जुहुयादाज्यं व्याहृतिभिश्चतसृभिः ॥२५॥ १६
स्तान्याक्षीनि च पात्राणि नीत्वा तद्दक्षिणाधायच । चमसं पूर्णतस्यस्य नीधायाय च बर्हिषि ॥२६॥ पूर्णमसी
त्यनेनैव तस्य पूर्णं मालिमंत्रयेत् । दिक्षु प्रागादितो दर्भैः प्राच्यां मंत्रेण मार्जयेत् ॥२७॥ आपो अस्मानि
दमापः सुमित्रा न इति त्रिभिः । शिरसो यस्य पत्न्याश्च मार्जये मार्जयेद्दिक्षु अस्य थः ॥२८॥ कि
स्य वा मेज्ञ पत्न्या आसीनायानि षिंचयेत् । माहेंद्र ज्ञामने नैव च मसस्थं जलं च हि ॥२९॥
डाग्रेन ते नवै होता प्रोक्षयेद्धि रसी तयोः । तत्रस्था नक्षत्राणि च वृक्षे पत्यम णव मुखं रेत् ॥३०॥
परस्तरणदर्भांश्च विसृजेदुत्तरे हिताः । ओं च मद्य त्वेनाग्निं नत्वा पूर्ववद्धर्यै येत् ॥३१॥

B2

पर्युक्षपरिषेचाथ गंधपुष्पादिकं च हि। धूपं दीपं च नैवेद्यं दत्वा तांबूलदक्षिणे॥ ३२॥ तिष्ठंत्व्न्तेरुपस्थानं कुर्याद्धोमं च मद्द्त्यथ। अग्निवा घज्जपेद्देवीं नु तं कर्म निवेदयेत्॥ ३३॥ श्रौतस्मार्तक्रियार्थं च दत्तं विज्ञाय
पद्धनं तत्सर्वं जेगहीश्च स्यपजीयते निश्चितं भवेत्॥ ३४॥ कृतशेषहविश्चाज्यं होत्रे दद्याच्च दक्षिणां।
सुवर्णं च यथाशक्ति होमसाद्गुण्यहेतवे॥ ३५॥ होमांत ब्राह्मणे दद्या घट्पात्राणि चैव हि। होमे चैव तु सर्व
त्र प्रवदंति मनीषिणः॥ ३६॥ हारिद्रिं पूर्ववत्सर्वं विशेषस्तु प्रकथ्यते। अग्नीषोमपदस्थाने दृग्नीपदमुच्च
रेत्॥ ३७॥ पा यौक्षिकाः स्वाहि राज्ञवत्यग्राम्युदुंबरजास्तथा। समिधोक्तदिष्पः शस्ता होमकर्मसु चैव हि॥ ३८॥
इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे ब्रह्मतीयाक्तो नाम द्वितीयोऽध्यायः॥ गर्भाधानं द्विजः कुर्याद्दतु प्रथमं एव
हि। चतुर्थदिवसाद्दूर्ध्वं पुत्रार्थी दिवसे समे॥ ३९॥ क्रूरं दारुणसंपीडं च रक्ष्याग्नी चाद्धि दैवतं। श्राद्धादि पूर्व
रिक्तां च हि त्वान्यस्मिन्विधीयते॥ ४०॥ नांदीश्राद्धं पतिः कुर्यात्स्वस्तिवाचनपूर्वकं। उपक्रेपादिकं
ल च प्राग्वदौपासनादितः॥ ४१॥ प्रजापते श्वरोरेकांऽश्वा चाज्याहुतीरथ। विष्णुर्योनिं नेजमे
षोद्दसुरेका प्रजापते॥ ४२॥ आसीनापश्चिरः पृथ्वात्रान्सवपाणिनाऽपितिः। तिष्ठंजपेद्दिमे

सूक्तेर्वपनश्चवषेनच॥४३॥आम्निस्तवि ध्रममित्यचे हौतथैव च। सूर्योनोदिवस्यैतैस्तुत्वा सूर्यं च पंच

॥न॥४४॥अश्वगंधारसं पत्न्यादक्षिणे नासिकापुटे। उदीर्ष्वेति पठन्मंत्रं सिंचेत्तस्याः शोधनं॥४५॥

ततःस्विष्टं हृदिस्याहा ससीचनवेतयोः। फलानि च पतिस्तस्यै प्रदद्यात्फलमंत्रतः॥४६॥मा

तुलिंगं नारिकेळं रंभा खर्जूर पूगजं। रसालानि स्युरथान्यान्नारिंगादीनि वापि च॥४७॥वृषभं

गां सुवर्णं च होत्रे दद्यात्स दक्षिणां। पुत्रबंधनवांस्तेन भवेत्कर्तानिसंशयः॥४८॥भोजयित्वा ॥१२॥

द्विजान्सम्यक्तोषयेद्दक्षिणादिभिः। संतुष्टा देवताः सर्वाः प्रयच्छंतीप्सितं फलं॥४९॥स्वा

॥१२॥ लौपाकं चाग्रयणं गर्भसंस्कारमेव च। प्रांतरौपासने कुर्याद्दग्नौकरणमेव च॥५०॥प्रसंनासा

भवेत्कर्तान्पिंडीयास्सहवं बुधैः। तस्मिन्नेव दिने रात्रौ गर्भारोपणमिष्यते॥५१॥पतिसा

ध्व्युरुभिक्षैषु प्रयमं स्यात्ज्ञोपदि। पत्युस्तस्या भवेन्मृत्युः स्त्रिमर्वाहियमेषु च॥५२॥मघा

रात्रिबाहिख्यवङ्किनेषु च वासवेत्। तत्रापि स्यान्महाशोको दारिद्र्यं चानपसत॥५३॥त

जपार्चनेनेति पाठः॥१

दोषपरिहारार्थं कुर्याच्छांतिं यथाविधिः॥ तोषयेज्जपहोमाभ्यां तं नक्षत्राधिदेवताः॥५४॥ आचार्यादीन्समभ्यर्च्य भोजयेच्छांतितो द्विजान्॥ तदुद्दिश्य पक्वेनेनाभ्युसवारिष्टं प्रशाम्यति॥५५॥ शांतिकर्मविधाने न कृत्वा न्यास्मिन्दिने भुक्ते। गर्भाधानं ततः कुर्यादित्याचार्योऽब्रवीद्वचः॥५६॥ अकृत्वा शांतिकं कर्म न कुर्याद्गर्भसाधनं॥ सर्वं पांच्रात्ररखेनामेव विधिरेष उदाहृतः॥५७॥ इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे गर्भाधानं द्वितीयोध्यायः॥ ॥ अ कुर्यात्पुंसवनं मासे तृतीये अनवलोभनं॥५८॥ सीमंतोन्नयनं चैव चतुर्थे मासि तत्र वा चरेत्॥५९॥ नो चेत्षष्ठाष्टमे मासे कर्तव्यं तद्विपंचहि॥ तावदेव सर्वेषां चिघावत्स्याद्गर्भधावनं॥५९॥ तिथ्यादी यस्यिविनीहस्लविधिमल्लोत्तरामृगाः॥ हरिपुष्पानुराधा स्युराल्लं पुंसवनादिकं॥६०॥ स्नात्वाभ्युदयिकं श्राद्धं चक्षुष्यं तं च पूर्ववत्॥ दधिमाषौ यवं तस्यानिधाय प्रस्तौ चत्रं॥६१॥ त्रिः पृष्टे किं पिबसीति पतिः पुंसवनं हि सा॥ प्राश्यापुनरेवस्यात्रिवारं चैवमाचरेत्॥६२॥ सिंचेद्दूर्वारसं तस्याद्दक्षिणे नासिकापुटे॥ आतेगर्भ इति द्वाभ्यां स्नात्वा श्यां वामद्यते॥६३॥ प्रजापतये स्वाहेति जुहुयात्साद्गुतिं चरोः॥ गुर्विण्या हृदयं स्पृष्ट्वा यत्ते मंत्रमुदीरयेत्॥६४॥ धाता ददातु मंत्रो द्वौ यथा राकामहं च तौ॥ नेजमेष जपो वेस्युरेको मंत्र प्रजापते॥६५॥ अष्टावात्याऊ तीर्हत्यात्रिः भुक्की ब्रूयाकीर्णोत्तिः॥ औदुंबरेणयुग्मेनम्लासेने लफव्ळेन च॥६६॥ मू... नेनेहसहैवे केचवकेचनेः॥ त्रिसेन

येत्रगार्भिण्याः सीमंतस्थानमूळतः॥६६॥सूतके सविभागस्याधोषिङ्क्वा ग्रस्यागतः सीमंते सधवाचिन्हे
स शलौ नाग्पसायिनी॥६८॥ तिष्ठन्त्यस्याः प्रांमुखो ग्रे रुचरन्ध्र [illegible] वस्वरौ चतुर्वर्ष्य हतं कुलावेणि कायांनि
संध्यच॥६९॥ सामस्वरेण समंत्रं सोमं राजानमुच्चरेत्। समीपस्थां नदीनाम समुच्चार्य नमेद्या॥७०॥प
तिपुत्रवती नारी गर्भिण्यामुपदेशयेत्। मा कुरु कूशादं कर्म गर्भसंरक्षणं कुरु॥७१॥ ततस्त्विष्टकृदादि
स्याहोमशेषं समापयेत्॥ पूर्ववत्सकळदानादि कुर्याचार्याय दक्षिणां॥७२॥ वृषभं धेनुसंयुक्तं दद्याद्वि
१८॥ भवसारतः। भोजयेद्ब्राह्मणान्विप्रान्कर्मसाद्गुण्य हेतवे॥७३॥ आशानं पुंसवनं होमश्चानवलो
भनं। प्रतिगर्भं निदं कुर्यादाचार्यो नेहसाक्षितं॥७४॥ आज्यहोमश्च शालली कुशा फलस्य तिरोधनं।
सीमं तान्नमं नंतत्पुंसवनं गर्भेनाहिसकृतं॥७५॥ प्रधानं पुंसवनं स्यादंगं चानवलोभनं॥ सी ॥१८
मंतं च तथैव स्यात्कैश्चिदुन्नयनं तथा॥७६॥ इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे पुंसवनसीमंतना
म चतुर्थोऽध्यायः॥४॥ जाते सुते पिता स्नात्वा नांदीश्राद्धं विधाय च॥ जातकर्म ततः कुर्यादिति का
ठुभिकप्रदं॥७७॥ सौवर्णे राजते वापि पात्रे कांस्यमयेथवा॥ मधुसर्पिर्निषिच्याथ [illegible] हिरण्येना

38

वघर्षयेत्॥७७॥प्राशयेत्तं हिरण्येन कुमारं मधुसर्पिषा॥ प्रतेमंत्रं न्यठन्कर्णे हिरण्यं स्थाप्य दक्षिणे॥ ५०॥
॥ ७८॥ एते तु यी
तथा चामेडपे न्मेधां स्त्रीदंसा वतः परं॥ अन्नमास्तवज पेदिंद्र श्रेष्ठान्यस्मे प्रयंधिच॥ ७९॥ एते तु यी
स्तु तस्यै वत्तृष्णी मे वन्य योषितः॥ देविदिद्ध स्युनादिष्टि होनमंत्रौ विनापरे॥ ८०॥ इत्या श्वलाय नीये धर्मशा
स्त्रे जातकर्म पंचमोध्यायः॥ ५॥ अथ नामकर्म॥ अहन्येकादशे कुर्यान्नामकर्म यथाविधिः॥ कृत्वाभ्युदयिकं श्राद्धं द्व
दशेषोडशेऽपिवा॥ ८३॥ मार्गशीर्ष समारभ्य मासिकं नामतिर्हि शोर॥ नक्षत्रपादतो ज्ञातं जन्मनाम तदुच्यते॥ ५४॥
यद्द्दातिपिता नाम स्ववेत्संव्यवहारिकात्क्रमेणा तेन संलि स्थ्यन्नामानि च समर्चयेत्॥ ८५॥ समाक्षरयुतं नामा
भवेत्सुंसः सुखप्रदं॥ विषमं यादितत्र श्रीसमेतं च विनिर्दिशेत्॥ ८६॥ आचार्येणात्र मंत्रोपनामानि तउ
न्तहत तः नमस्करोत्यसौ देव ब्रह्मणेभ्यः पितावदेत्॥ ८६ ८७॥ त्रिस्त्रिस्या प्रतिनामैवतत स्वस्तीति निर्दि
शेत्॥ भवंतोस्य ब्रुवंत्येवं प्रातिब्रु युस्तथा द्विजाः॥ ८८॥ इति नामकर्म॥ अथ निष्क्रमणं॥ मासेवैव चतुर्थे तु कु
र्यान्निष्क्रमणं शिशोः॥ कृत्वाभ्युदयिकं श्राद्धं मातायाकं शिशुं पिता॥ ८९॥ स्वस्तिनो मिमीतामस्य के जपं देवी
केतं नयेत्॥ आभुः शिशान रस्य तस्थेत्स्थं स्व श्वशुरालयं॥ ९०॥ नीत्वान्यस्य गृहं चापि प्राङ्गणे वार्कमीक्ष
येत्तच्चक्षुरिति मंत्रेण इक्षार्क प्रविशेद्गृहे॥ ९१॥ इति निष्क्रमणं॥ अथान्नप्राशनं॥ षष्ठे न्नप्राशनं कु

एकाचैव प्राजापते। एताश्चैवोपनयने स्नानके च विवाहिके॥३॥मातुरंकोपविष्टस्य कुमारस्य तु चैव हि। पू
र्वास्थित्वा पितासीनं जलं समादाय पाणिना॥४॥दक्षिणेनाथ सव्येन पाणिनोष्णजलं तथा। दक्षिणे
तरयोस्तस्य विनियोज्य केशापक्षयोः॥५॥उष्णेन वाय मंत्रेण जलधारे नयोक्षते। अनामिकया वा स्थापन
वनीतं च याद्दधि॥६॥प्रदक्षिणप्रकारेण वामकर्णप्रदेशतः। कूर्चपेक्षा मकर्णेतं त्रिश्चैवादितिरु चरन्
७॥सवेशाक्षुरयेद्दर्भास्त्रीस्त्रीन्प्रागग्रकान्कुशान्। आचार्यश्छेदयेदेतानोषधे मंत्रमुच्चरन्॥८॥क्षुरे मैवाति तीक्ष्णे
न ताम्रयुक्तेन चैव हि। छेदितान्सर्वे[illegible]मोहं हस्तेन निवेदयेत्॥९॥विन्यसेत्तं च शमीपर्णैः सहानडुहगोमये। येन
वपस्तथमस्य [illegible] येन धाता [illegible] तीपकः॥१०॥रतीपयेन [illegible] सर्वैरेव चतुर्थके। एवं च दक्षिणे कृत्वा त्रिवा
रत्तरेत था॥११॥पश्चात्क्षुरेणाति मंत्रेण क्षुरधारां जलेन च। निम्रजेन्नम्रकं कृत्वा नापितायत्र दापयेत्
१२॥यावंतः प्रवरास्तस्य शीखा मध्ये च पार्श्वयोः। पश्चात्सर्वे तथा पंच प्रवराणां शिखास्मृताः॥१३॥अभ्य
ञ्जयेत्कुमारं तं माणवेहग्निसांनिधौ। नतः चिह्नकृतं कृत्वा होमशेषं समापयेत्॥१४॥यथोक्तं तथा का
लकृ पालिसंस्कारकर्म च। असामर्थ्यात्कृतं नो द्विधिस्तस्य कथं भवेत्॥१५॥प्रायश्चित्तं विधाया दावेकैं
कस्य च कर्मणः। कृत्वा दोहद [illegible]मेकैकं लुप्त कर्माणि कारयेत्॥१६॥मंत्रानेव जपेत्तत्र तत्कर्मणं एव हि। विधि

७ न[illegible]दाय

नी ६

वद्धौळकर्मेविरुत्वास्यादुपनायनं॥१७॥ चौळकर्मादितश्चैव यावद्वैवाहिकं भवेत्तावत्स्याल्लौकिको वह्निरितिबो
न्विहोविदुः॥१८॥ इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे चौळकर्मनाम सप्तमोध्यायः॥ अथोपनयनं॥ आस
णस्याष्टमे कर्षे हि वितं चोपनायनं। समभ्यर्चाथ वा कुर्यात्सर्वाचार्यमतं त्विदं॥१९॥ कृत्वाभ्युदयिकं श्राद्धं माव
स्वकुळदेवताः। मंडपाद्यर्चनं कुर्यात्तोजयेद्बहुद्विजान्स्वयं॥२०॥ अथापरेद्युरस्यं गं कुमारं भोजयेत्ततः। विप्रै
क्रवतः॥२॥ केशान्मंत्रात्सहैकभोजने॥२१॥ चौळांगस्थापिते पेच शिष्टे ते पिवापवेत्र सकेशोच कुमारस्य
वैकां मध्यमास्थितां॥२२॥ आसीनस्यांतिके स्नानं कुमारमुपवेशयेत्। पितुश्च प्रच्छ स्वस्येह प्रत्यक्ष स्वमं
जंकृतं॥२३॥ ८चो जळौ तु मारो सौ सुवर्णफळसंयुतं मुहूर्तकाळपर्यंतं मातास्मीक्षन्परस्परं॥२४॥
ध्यायन्त्र चासौ नु मन्त्रं पितुरञ्जलौ। दत्वा फळमसौ मसौ तस्यानिदध्यात्पादयोः शिरः॥२५॥ शिर
स्पृष्ट्वोसिता तस्य स्योर्वोर्न्तमुपवेशयेत्। पियज्ञपठेत्सूक्तमाचार्यो ब्राह्मणैः सह॥२६॥ आज्यसंस्कारपर्यं
तंप्राणायामादिपूर्ववत्॥ कृत्वा व्रतं ततो दद्यात्कौपीनं कटिसूत्रकं॥२७॥ स्वरायि त्वा ततो दद्याद्वाससी
पुत्रमीदृचा। एकस्याः परिधानार्थमेकं प्रावरणाय च॥२८॥ रक्षंति चिद्रैणेयम्न मास्यां तथाजिनं
उपवीतं ततोदद्याद्यज्ञोपवीतमंत्रतः॥२९॥ आचम्याथ बटुर्गच्छेत्पुरतश्चोत्तरे गुरोः॥ दण्डपात्रं तथ

॥२०॥

त्रि६

गत्यदक्षिणेतूपवेशयेत्॥३०॥कृत्वाज्याहुतिपर्यंतंबर्हिरास्तरणादिकं॥कुमारःपूर्ववत्तद्वदुदगग्नेर्गुरुस्त्व
हि॥३१॥आचार्यःप्राङ्मुखस्तिष्ठेद्दक्षुप्रत्यङ्मुखस्तथा॥आचार्यःपूरयेत्तत्रकुमारस्यांजलौजलिं॥३२॥
सजलंचांजलौतस्यगंधपुष्पाणिचावपेत्॥सुवर्णंचतथाशक्त्याफलैःकुसुमैःसह॥३३॥आचा
र्यस्यांजलौअस्मापूरयेत्तज्जलंचततः॥आचार्योमंत्रमुच्चार्य तत्सवितुर्वृणीमहे॥३४॥कुमारस्यां
जलौचैवतेनपेत्स्वस्यचांजलिं॥ध्यायन्कुमारमादित्यमर्घ्यंपात्रेनिवेदयेत्॥३५॥देवस्यत्वेतिगृ
ह्णीयात्सांगुष्ठंकरमेवच॥असौशर्मेतिदीर्घायुर्लवचयिवेदस्यिता॥३६॥अथवासौपदेनामसंबुध्यां
यास्यमासिकंउच्चार्यशर्मदीर्घायुर्भवत्येकवदेतिहि॥३७॥एवंत्रिःपूर्ववत्सर्वंमंत्रोन्यस्योकरग्रहे॥स
वितातेमयेकस्यादग्निराचार्यस्यथ॥३८॥ईक्षयेद्गुरादित्यंदेवसवितमंत्रतः॥आवर्तयेत्कुमा
रंतंयुवार्षचेनचैवहि॥३९॥पाणिस्त्वामुत्तरेणांसौपर्णीचास्यहिंस्यात्॥एवंकृत्वापुनश्चायं
दक्षिणबद्धमानयेत्॥४०॥तद्धीसमिधमाधायधौनिदध्यात्तनलेचतां॥मंत्रेणाग्नयेस्वदंस्येकेन
त्र्यंबयः॥४१॥ओष्ठौविलोमकौकृत्वापाणिद्वपतलेतच॥त्रिवारंप्रतिमंत्रेणतेजसामेतिचैवहि॥४२॥

४ स्येव मोलन्वुलस्थे भृ ओ भि भा दे को जाग टेवि मेद्ये मछान्र ॥४

स्त्योदितान्मर्यीत्यादिमंत्रास्तिष्ठंजपेदथ॥मानस्तोकेनयासाकंत्रिपुंड्रंधारयेत्क्रमात्॥४३॥हृदिना
भौतथाबाहौमस्तकेचापिकेचन॥त्रियायुतांजपेन्मंत्रानुपस्थायोंचमेस्वरः॥४४॥पुरतःपितुरासीनो
ब्रह्मचारीकुशासने॥गायत्रीमनुगृह्णीयादुपांशुप्रत्यगाननः॥४५॥एवंवटुपविश्यासौमन्त्राच्यजा
नुदक्षिणं॥फलाक्षतसुवर्णंचगुरवेतन्निवेदयेत्॥४६॥अधीहीत्यादिकंमंत्रंसमुच्चार्ययथाविधि॥
नमस्कुर्याद्गुरोःपादौधृत्वाहस्तद्वयेनच॥४७॥ब्राह्मणोथसवामीहगुरोर्हतेप्रसादतः॥गायत्री
मामनुब्रूहिभुह्याससर्वहास्मिहि॥४८॥लग्नस्यपाणीपाणिस्यात्स्वस्यचब्रह्मचारिणः॥वाम
साद्यादिंदे॥गायत्रीमनुवादये॥४९॥पाणिनाहृदयंतस्यस्पृष्ट्वामनव्रतंजपेत्॥प्राणाया
मंसकृत्वाब्रह्माचार्यवितेतरः॥५०॥आबध्यमेखलांतस्यप्रावेपामेहृदेचैवहि॥एषक्षेत्यनया
दंडधारयित्वाहिस्योदनं॥५१॥ब्रह्मचार्यादिकंभिक्षांदद्याच्चियंतमेवच॥ततःछिष्टकृतंकृत्वा
होमंशेषंसमापयेत्॥५२॥याचयेत्प्रथमांभिक्षांपितरंमातरंचवा॥पितरंयदियाचेतसयान्न
भिक्षांददात्विति॥५३॥भवतीतिपदंचोक्त्वाभिक्षांदेहीतियाचयेत्॥मातरंचाग्रतःकृत्वातिगवा

४३० प्रावेपामोबहूतो मोत्से माद यंतिप्रवाहे जा हरिणे वर्दतानाः ॥१ सोमं स्ये

२ ते
॥२१॥
तं१
॥२९॥

पात्रकरोतिके॥५४॥तंडुलान्सफलान्दद्याद्दिक्षार्थंजननीस्कचा॥होमार्थ्यंतंडुला
न्पात्रेदद्याद्शेषंगुरोरथ॥५५॥याचितांतत्रयांभिक्षांगुरवेतांनिवेदये
र॥याचितांचयथाभिक्षांहितेतांचप्रदापयेत्॥५६॥पितेवगुरुराचार्यो
नवेत्सोह्निरुदाहृतः॥यस्यास्तुरोहितोब्रह्माहोताचसहियज्ञकः॥५७॥
उपस्थावेदमध्यैषाचयस्यादिशतिवैपिता॥तदाचार्यपदंतस्यजायते
ब्रह्मसोपिहि॥५८॥पितामातातथाचार्यस्त्रयोमान्याःसदेवहि॥अन्ये
पिश्रोत्रियाद्व्राह्मवेदविद्याप्रदास्तथा॥५९॥दद्याद्विभवसारेणकामं
गलेनदक्षिणां॥सुवर्णंबिरधान्यादिसद्योनंतफलंभवेत्॥६०॥वनददा
तिद्विजोहोत्रेलोभाद्यज्ञांगदक्षिणां॥सवित्तेतिव्रतंकर्मनिष्फलंस्या
नक्षयः॥६१॥धनिनोयंनिषेधस्याद्धनहीनस्यनक्वचित्॥असमर्थो

पा॰

५२

॥२२॥

नमेक्षद्योदत्त्वाक्षतफलादिकं ॥६२॥ विप्रेभ्योदक्षिणादत्वाऽष्टछत्रीयादामि
पस्वयं ॥ यथाविभवसारेण हेतवे यज्ञसाक्षिणः ॥६३॥ आसायंनहि
विचित्स्यान्नैयकं कर्म चैव हि। ब्रह्मचारिणएवात्र सायंसंध्या विधीयते।
६४॥ ब्रह्मचारीननः कुर्यात्सायंसंध्या विधीयते। अग्निकार्यं तथा होमं पश्चिमन्नग्नौ विधीय
ते ॥६५॥ नो चेत्स्यात्सर्ववत्कुर्यादाचार्यस्थंडिलादिकं। पूर्णपात्रनिधानांतमनलस्थापना
दिकं ॥६६॥ नैर्वपेन्मातृतः प्राप्तां…ळांसहसस्येते। सवितश्च ततस्तु द्वीमहऋषीणामंत
तः क्रमात् ॥६७॥ अपायिचोदनं कुर्याद्धारां नऊ ने इथ। इदसस्पतिमंत्रेण गायत्र्येऽस्मि
चिघस्तथा ॥६८॥ चर्वाहुतित्रयं कुर्यात्स्विष्टकृदादिकं ॥ भोजयित्वा द्विजान्वेद समाप्ति
रस्वथो चरेत् ॥६९॥ निर्विघ्नेन त्रिवारं तु पितास्य ब्रह्मचारिणः ॥ वसेदतो त्रिरात्रं च क्षाराद्वि
नमाचरेत् ॥७०॥ प्रातः संध्यामुपास्याग्निकार्यं कृत्वा परेहनि। मध्याह्नस्याचरेत्संध्यां

॥२२॥

श्री

नयज्ञादनंतरं ॥७१॥ उपाकरणपर्यंतं सावित्र्या ब्रह्मयज्ञकं । ततोग्निमीळ इत्यादीं जपेद्दान्त्वोंद्विजः ॥
७२॥ चतुर्थदिवसे कुर्यान्मेधाजननकं च हि । संध्यादिकं विधायाथ गच्छेत्पालाशसन्निधौ ॥७३॥ कलशं
स्थापयेत्तस्य च तुष्कोणेषु चैव हि । पलाशं पूजयेत्तत्र वसंतं च यथाविधि ॥७४॥ अहं मे घौ च वेप
सां पूजये स्वाहापयेत्सचा । गंधपुष्पाक्षतैश्चैव धूपदीपादिभिस्तथा ॥७५॥ प्रदक्षिणं त्रयं कुर्याद्धा
र्यः सुश्रवः पठन् । निनयेज्जलधारां च सहैव ब्रह्मचारिणा ॥७६॥ मेखलामजिनं दंडं वस्त्रं यज्ञो
पवीतकं । एकैकं धारयेन्नग्नरूपेण वत्सलेद्धा ॥७७॥ आचार्याय च तद्द्याद्वाससी ब्रह्मचारि तथा ॥ नवं
चैवात्र कुर्यात्तं धारयेत्पुनरेव हि ॥७८॥ विप्रेभ्यः कलशान्दद्यात्पुष्पीयादौ भुषोबन्दुः । पथा चारंत
था कुर्याद्दैवकोत्थापनं च हि ॥७९॥ इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे उपनयनं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥८
इत्युपनयनादि ॥ अथ महानाम्नीव्रतं ॥ महानाम्नीव्रतं कुर्यात्पूर्णे वर्षे चोत्तरायणे । शुक्लपक्षे शुभे स्या
दुपनयनवच्चहि ॥८०॥ महाव्रतं द्वितीये तु स्यादवत्तसर्ववच्च हि । संपूर्णे तृतीये वा [illegible] थेवोपनिषद्व्रतं ।
८१॥ मासे पूर्णे थवा कुर्यात्क्रमाच्चैतद्व्रतत्रयं । कुर्यात्सरिद्दशाम्यं तु उपनायने होमवत् ॥८२॥

४ स्ना
४ घ
॥२३॥

चर्वाज्यतिलपंचात्र जुहुयात्तिलसंयुतं । अनुप्रवचनीयो नात्र देवता चात्र तास्मृता ॥ ८३ ॥ महानाम्नीव्रतस्या
होति सावित्र्या स्वाहानुष्यते । महाव्रताय चाथोपनिषदे तत्र तत्र तु ॥ ८४ ॥ वस्त्रादीनि नवान्यत्र स्वा
ज्याज्जीरथ । चर्वाज्यतित्रयं हुत्वा मौंजीदंडं च धारयेत् ॥ ८५ ॥ ततः स्विष्टकृतं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ।
निहामेवन्नथोत्तरस्यारणं जपेद्ध ॥ ८६ ॥ नत्वा गुरूं यथाशक्त्यमीश्वयेद्ब्रह्मचार्यथा उक्त्वा चार्येमधीहीतिस्ति
जयेद्धुक्ति... द्विजान् ॥ ८७ ॥ इत्याश्वलायनीये धर्मशास्त्रे महानाम्नीव्रतत्रयं नाम नवमः ॥ अथोपा
कर्म ॥ श्रावणस्योपाकर्म हस्ते वा श्रवणस्य तु नो इ पदे वापि कुर्याद्विप्रो गुरुः सह ॥ ८८ ॥ ग्रहदोषादु
पाकर्म प्रथमं न भवेद्यदि । उक्तकालेऽथवा पाठं कुर्यात्छर्द्दिवापि च ॥ ८९ ॥ अकाले नैव तत्कुर्यादुपा
कर्म कथंचन । अकृत्वा नोद्वहेत्कन्यां मोहाच्चेत्पतितो भवेत् ॥ ९० ॥ अनारंभोक्तकाले तु वैदिकान्यां
यदुद्वहेत् । अनेन ब्रह्मचारि स्यात्सर्वकर्मबहिःष्कृतः ॥ ९१ ॥ स्नात्वा नित्यक्रियां कुर्यात् ऋषींश्चै
व समर्चयेत् । उपाकर्मणि चोत्सर्गे गौतमादींश्च सप्त वै ॥ ९२ ॥ आज्यस्य चरुपर्यंतमुपले
पादिपूर्ववत् । सक्तुं स्तेनाथ संस्कुर्यात्स्थालिस्थान्दधिसंयुतान् ॥ ९३ ॥ त्रिः प्रोक्ष्य स्थाप

त ४
॥२३॥

ॐ २

येत्स्थलीं वर्हिष्या ज्यस्य दक्षिणे। कुर्यादग्निमलंकृत्य चक्षुषी तं च पूर्ववत्॥९४॥ सावित्र्यादिऋग्भिराज्येन जुहु-
याद्वाहुतीरथ॥ अग्निमीळे या दितिर्मंत्रैर्ऋषि सक्तं जुहोत्यथ॥ केचिद्यज्ञोपवीतस्य होममिच्छंति चा-
त्र तु। उत्सर्गो प्येवमेव स्याद्बुद्धचा नाम यथाविधिः॥९६॥ ततः शिष्टकृतं हुत्वा हविस्सन्नु स्विरेव चा। ब्राह्म-
ये दद्यात् स्वरं स्यु गुरुः शिष्याः क्षमा चमेत्॥९७॥ दानं यज्ञोपवीतस्य धारणं च विधीयते। ब्रह्मचारी
वै मौंजी धारयेदजिनादिकं॥९८॥ निक्षिप्याप्सु समावेतु ताभिर्मार्जनमुच्यते। प्रणवेनैव सा-
र्व कुर्युस्ते तर्पणाय:॥९९॥ विधिनानेन तोब्रूपाद्य होवौ भूर्भुवस्वः सो। त्रिवारं चैव सावित्रीं पा-
इन धर्म्म च क्रमात्॥१००॥ अग्निमीळे दंस्तत्वाच येद्ब्रह्मचारिणा। क्रमेण संहितारण्य ब्राह्मण-
गानि च यथाक्रमं। अध्यापयित्वा रुद्रादि होममन्त्रोषं समाप-
सत्त्वमेव च॥१॥ याज्जुषं साम चाथर्वमिं स्वाध्याये ब्रह्मचारिणं। अत आरभ्य षण्मासं गुरुसेवारतं च हि।
येत्॥२॥ ततश्चाप्यास येद्वेदं यथा स्क्रत्य कृ मार्गतः। हृज र्थे विहितं बेन नियमेन च षण्मासम्यग्व-
३॥ उपनीतो ध्यसेद्वेदं यथा शक्त्यु क्रमार्गतः। अथोत्सर्जनं। उत्सर्गं चाद्विजः कुर्यात्षण्मासदूर्ध्वमादितः।
दादिकमेव च॥४॥ इत्युपाकर्म्म॥ अथोत्सर्जनं॥

॥२४॥

दृढार्थं विहितं चैव द्वेधीतानां च छंदसां [illegible] उपलेपादि कृत्वाग्न्योत्पवनावधि॥ संस्कृत्य सक्तुवस्त्रा
न्ने चक्षुष्यं तं च पर्ववत्॥६॥ दर्शाचाज्याहुतीर्हुत्वा सक्तुस्थाने कृते चरुं॥ हुत्वा स्विष्टकृतं चैकमवगा
द्य यथाविधिं॥७॥ कर्मोत्सर्गे श्रवेस्सर्वमुपाकरणवच्च हि॥ प्रतिवर्षं द्विजैः कार्यं प्राशनं मार्जनं
विना॥८॥ तर्पयेद्देवता श्रौता सावित्र्यादीर्यथाक्रमं॥ अत्रचैव हि सर्वेपि ब्रह्मयज्ञांगदेवताः॥९॥ उपा
कृत्य याज्ञ्यागादीन्होममन्त्रशेषं समापयेत्॥ विशेषं चाङ्गराचार्याः केचिद्यज्ञविदोत्र तु॥१०॥ उपा
कर्मणि चोत्सर्गे पुनश्चापि यथाविधिः॥ नैत्यकं तर्पणं कुर्याद्ब्रह्मयज्ञपुरःसरं॥११॥ इत्या
श्वलायनीये धर्मशास्त्रे उपाकर्मोत्सर्जनं नाम दशमः॥ अथ गोदानं॥ गोदानं षोडशोऽ
ब्दे वर्षे कुर्यात्तु दशगायने। केचिद्विवाहकाले वा शुभे मासि वदंति हि॥१२॥ कृत्वाभ्युदयिकं
श्राद्धमुपलेपादिपूर्ववत्॥ निधायोपरि समिधं मन्वाधानादिकं च हि॥१३॥ चौलकृत्याग्नी
र्त्या चौलवच्छ्मश्रुवापनं। स्नापयेद्वाससी दद्याद्युवे वस्त्राणि मन्त्रतः॥१४॥ अंजनं कुंडला
दीनि दंडतानि च धारयेत्॥ आयुष्यमिति वै सूक्तं पठन्गाच्छेदि वा लयं॥१५॥ स्पृष्ट्वा पा

॥२४॥

५

दीन मस्कुर्यागुर्देरो लेपसितंफळंान नक्रमिति वानुज्ञां लब्धातेनयथोदितं ॥१६॥ समावृत्तस्यवैमौंजीहोमांते

चैवब्रह्मचः ॥ उद्‍गन्मंमुमुग्धीतिमंत्रेणानेनमोचमेत् ॥१७॥ इत्यास्वल्लायनीयेधर्मशास्त्रेगोदानादित्रयंनाे

मैकादशाः ॥ सर्वेषामाश्रमाणाचगृहस्थाश्रमउत्तमः ॥ तमेवाश्रित्यजीवंतिसर्वेचैवाश्रमाइह ॥१८॥ कुलजांसु

मुखींस्वांगींसुनासांचमनोहरां ॥ सुनेत्रांसुसुभगांकन्यांनिरीक्ष्यवरयेद्बुधः ॥ अनन्यपूर्विकांकांतांमसमानां

र्षयवीयसीं ॥ आरोगिणींभ्रातृमतींकन्यातांवरयेद्बुधः ॥२०॥ असमानार्षगोत्रजेनगोत्रप्रवरवर्जनां ॥ यद्यच्य

ते ततोवक्ष्येविवाहेतस्यनिर्णयं ॥२१॥ भृग्वंगिरःकश्यपोत्रिर्वसिष्ठागस्त्यगाधिजाः ॥ सप्तब्रह्मर्षयस्ते

ष्वोगणाष्टादशाधाप्रवेल ॥२२॥ जामदग्न्यावीतहव्यास्तथागार्त्समदास्मृताः ॥ वाध्रश्र्वाश्चैववैन्या

श्चगौतमास्तदनंतरं ॥२३॥ भरद्वाजाश्चकपिमोहरिताःकण्वसंज्ञिकाः ॥ पुविरूपामुद्गलौचिष्णुवृद्धाश्च

त्रयएवच ॥२४॥ विश्वामित्राःकश्यपाश्चवसिष्ठाश्चाप्यगस्त्यः ॥ एतेचाप्यष्टदशगणामुनिभिःप्र

त्रिपादिताः ॥२५॥ भृगोः पंचगणाःपूर्वमष्टावंगिरसोगणाः ॥ अन्येत्वेकेकगणिनइत्यष्टादशात

गणाः ॥२६॥ जामदग्न्याथवीतहव्यातथागार्त्समदास्मृताः ॥ वाध्रियश्चावैन्यसंज्ञाभृगोःपंच

गणास्मृताः ॥ रथागौतमाश्चभरद्वाजाःकपयोहरितास्तथाकण्वाविरूपामौ[illegible]

द्वैष्टमोगिरागारस्यात्रिजातागाधिजश्चैवकश्यपश्च्युतथैवाहिवारिष्ठागस्त्यइत्येतेअष्टादशगणा
स्मृता:॥२९॥भृगवोजामदग्न्याश्चयास्कवाधूलसंज्ञका:॥मार्गवश्चावितायारहाश्ववानास्तथोर्व
जा:॥३०॥सावर्णिकाश्चजवंतिसंज्ञाजाबालयस्तथा।एतन्नायननामानोनैरोध्यास्ततःपरं॥३१॥आ
वटामंडवश्चैवततःप्राचीनयोग्यजा:।आर्ष्टिषेणास्तथानूप एते द्वादशगोत्रजा:॥३२॥मिथोवि
वाहतां तिसमानप्रवरायतः।मांडवैसैहसंज्ञैश्चरेफवाहास्तथैवच॥३३॥भृगवोजामदग्न्याध
विवाह्या:प्रकीर्तिता:।भृगवोवीतहव्याश्चयास्कवाधूलसंज्ञका:॥३४॥मौनाश्चमौकलाश्चैव
वि सांख्यैनसशवौ।मिथोविवाहंनार्हतिसमानप्रवरायतः॥३५॥भृगवश्चैववाध्र्यश्चतथामि
त्रयुवास्त्रय:।मिथोविवाहं०॥३६॥भृगवोगृत्समदजाशौनकाश्चत्रयोप्यमी॥मिथोविवाहं० ॥२५
३७॥भृगवोवैन्यसंज्ञाश्चपार्थिवाश्चत्रयोप्यमी॥मिथोविवाहं०॥३८॥मिथोविवाह्या:पंचगण
स्तेषामाद्यंद्वंद्वंगुविना।जामदग्न्यादृप:पंचमिथोग्राह्याविनादिमं॥३९॥एकवत्सर्षिभिर्वत्सव
रेषनुवर्तते।नावत्समानगोत्रत्वमजेष्ट्वङ्गिरोगणा:॥४०॥अथाङ्गिरगणा:।आङ्गिरसा

शौ४

आयास्यश्चाप्योतथ्यौ औशीजास्ततः । काक्षीवता वामदेवा बृहदुक्थाश्च सप्त वै ॥४१॥ एते गोतमसंज्ञास्युर्भिन्न
प्रवरका अपि । समाने प्रवरत्वेपि व्यवहारा हता हताः ॥४२॥ मिथो विवाहन्नाग ॥ आंगिरसा बार्हस्पत्या भर
द्वाजास्तथैव च ॥ कुक्षवश्चाग्निवेश्याश्च तथौजायनसंज्ञकाः ॥४३॥ सर्वस्तंबास्तंबाः शाक्षा ... भृगाश्च
कृतजास्तथा । ततः शैशिरयो शीला ... कांबादत्तसंज्ञकाः ॥४४॥ तथैव यातवचसः स्वते त्रकपयोपि
च । गार्ग्यश्च कपयश्चैन्यासैन्यानेको न विरुपाति ॥४५॥ भरद्वाजा मिथो नास्युन संबंधी यस्तु सवाता
मिथो विवाहं ॥४६॥ एतेषां तु विशेषोपममनीत्या मिथो नकैः ... रक्षैश्चैव कपिभिर्विवाहस्त्रिभिरि
ष्यते ॥४७॥ सरस्वीति तलश्चैव बिंदुरान्त्यः पवेजालिः । श्वयस्सीवर्णिकिश्चैव ... चाष्टधा
॥४८॥ सपेपुत्रा सभाद्दिष्टास्तेषां कापितिरिष्यते । कपिप्रासिद्धगुद्दितास्वतंत्र ... परस्परं स्युगार्ग्यः ।
तत्रत्युतत्रस्य कश्चो विवाहो मिथो भरद्वाजकुलस्य चाङ्गः ॥५०॥ आंगिरसाश्च हारिता अंबरीषास्ततः
परं । यौवनाश्वस्य मांधातको त्साः पिंगास्ततःपरं ॥५१॥ त्रां खाद ... हयगवा एते चाहद्वा गोत्रजाः । मि
थो विवाहं ॥५२॥ आंगिरस आजमीढ कण्वाश्चैव त्रयोप्यमी ॥ मिथो विवाहं ॥५३॥ आंगिर
सा विरूपाश्च नथाराथंतरा अपि । ऋषदश्वा आष्टहंष्ट्रास्तेत्वेते पंच गोत्रजाः ॥५४॥ मिथो

॥३॥ बार्हस्पत्या भरद्वाजा गार्ग्याः सैन्याश्च मुद्गलाः आपस्तंभाः

आंगिरसश्च साम्यश्च मौद्गल्यास्त्वक्षयस्तथा॥ चत्वार एते विख्याताः एषां त्रेप्रवर्तकाः॥ मिथो विवाहः॥ ५६॥ आंगीरसो विष्णुवृद्धौ पौरुकुत्सास्तथैव च॥ ततश्चापि शाठाश्चैव कठाश्च माषिनस्तथा॥ ५७॥ त्रासदस्या रात्मानस्च मिणा सिङ्गणा मङ्गणास्तथा॥ वारेरायणनाम्नान तथोपामि तिसंज्ञिकाः॥ ५८॥ तथौपगवयः ख्याता ततः सायाकिनाद्धिताः॥ सात्यकामा आरुणपास्तथैव च निरुंधेयाः॥ ५९॥ चतुर्दशो ते विख्याताः स्तद्धचाँ त्रेप्रवर्तकाः॥ मिथो विवाहः॥ ६०॥ कल्पसंस्युः शामीवस्रोपवनायन एव च॥ वत्सा प्यायनकाः लेवीपतिनश्च यथाप्यमी॥ ६१॥ विष्णुवृद्धा समुद्भूता मम गोत्राः प्रकीर्तिताः॥ मिथो विवाहः॥ ६२॥ अजामीढा विरूपाश्च समूला विष्णुवृद्धाः॥ एते च नुर्गुणाः प्रोक्ता विवाहास्तु परस्परं॥ ६३॥ मिथो विवाह्याष्टगणा आद्या मांगिरसं विना॥ अत्रिजास्त्वथ वक्ष्यंते आत्रेयश्चार्चिनोनसाः॥ ६४॥ तथा श्यावाश्वसंज्ञाश्च गविष्ठिरसमुद्भवाः॥ धनंजया पि थेयो श्च वामरथ्यास्तमङ्कौ॥ ६५॥ बीजवापिन इत्येतेन वैव त्रिगणास्मृताः॥ मिथो॥ ६६॥ विश्वामित्रादिवराताश्चिकीतामनवस्तथा॥ तंतवश्चाप्यौलकेपो बाला व्यास्य ततः परा॥ ६७॥ याज्ञवल्क्यस्तथोल्ह

याना कुत्सासांकृत्याः सह गोत्रजाः॥

॥२६॥ (margin)

स (margin)

॥२॥ (margin)

(51)

कास्तथैवबृहदग्नयः॥बभ्रवः शाल्ङ्कितिवाशाल्ङ्कावतस्समुद्भवाः॥६८॥शालंकाय
नेनामानस्तथाकालभवा अपि औदराश्चौमताश्चैव कामकायनसंज्ञिकाः॥६९॥
वैवश्रवसगोत्रांश्च तथैव नरसा अपि। आज्या मधुछंदसाश्च धानंजयास्तथा
ख्याताः॥७०॥ लोहिताः पूरणा धाय्या परिधाय्याघमर्षणः॥ कौशिकाश्च तथा चापि
स्तनवः प्रनवस्तथा॥७१॥ धूम्राश्च जठरास्तद्वद्दावगारिहहव्यजः॥ रतयः क्षील
संज्ञाश्च अग्निदेवाभिधानकाः॥७२॥ तथैवोमरिणश्चैव सांशिवयाश्चांगिका
णः तथा वाराकिताश्चापि कुरवः श्वेतिकीर्तिताः॥७३॥ चतुश्चत्वारिंशदेते वि
श्वामित्रभवा इति। मिथो विवाहं नार्हंति समानप्रवरा यतः॥७४॥ काश्यपा
श्चाप्यवत्सारा नैध्रुवा रेफसंज्ञकाः। रैभ्याः शांडिल शांडिल्यो देवला असितास्त
था॥७५॥ नव चैते समानेन काश्यपा इति कीर्तिताः॥ मिथो विवाहं नार्हं॥ दीव

॥४८॥

(५२)

गालवपुत्रस्युः

सिष्ठाइंद्रप्रमदा भरद्वसुस्तथैवच ॥ पराशराशाक्तयश्च तथैवच्छुपमन्यवः ॥ ७७ ॥ ततश्च
मैत्रावरुणकौंडिन्यः कुतिमाषजः ॥ तथा सांकृतयो गौरवीताश्चैकादशास्म
ताः ॥ ७८ ॥ मिथो विवाहं० ॥ अगस्त्यश्च प्रथमं तथा ~~श्चमयुताम~~ ताः ॥ ७९ ॥
इध्मवाहास्त्वयोप्येते ह्यगस्त्यकुलसंभवाः ॥ मिथो विवाहं नार्हंति० ॥ ८० ॥
१२७ ॥ एवं सामान्यतः प्रोक्तो विशेषस्त्वभिधीयते। विश्वामित्रौ जामदग्न्या विवा
हास्युः परस्परं ॥ ८१ ॥ देवरातान्वर्जइत्वेत्याजधर्मप्रवर्त्तकः ॥ विश्वामित्र
भरद्वाजा विवाहास्युः परस्परं ॥ ८२ ॥ शुंगाश्च कातांश्चैशिराश्च वर्जइत्वेतिच ॥ १२७ ॥
स्मृताः ॥ विश्वामित्रात्रेयश्चापि विवास्युः परस्परं ॥ ८३ ॥ धनंजयान्वर्जइ
त्वेत्याजधर्मप्रवर्त्तकाः ॥ कश्यपाश्च वसिष्ठाश्च विवाहास्युः परस्परं ॥ ८४ ॥
संकृतान्पूतिमाषांश्च वर्जइत्वेतिसंमताः ॥ देवराता विवाहास्युः सर्वत्रैतिच

का:

53

स्मंमताः॥ विश्वामित्रा जामदग्न्यान्वर्जइत्वा ततोऽन्यतः॥ भृगुणां कतां शैशिरास्तु विवाहस्यु समंततः॥८७॥
वि विश्वामित्रा जमदग्निस्तरद्वाजान्वर्जइत्वेति ते स्मृताः॥ धनंजयानां सर्वत्र विवाहः प्रोच्यते बुधैः॥८८॥ वि
श्वामित्रांतथैवात्रिवर्जइत्वा ततोऽन्यतः॥ भूतिमाषाः सांकृतयो विवाहार्हाः समंततः॥८९॥ काश्यपाश्च
वसिष्ठाश्च वर्जइत्वा ततोऽन्यतः॥ आनष्टपौरानकुत्सास्तयो राज्यचापरः॥९०॥ सौराज्यक्षीरजाश्चैव वि
वाहस्तदनंतरं। तथोत्रवाभृचयः प्रोक्ताः सैरंध्रा राज्यसेवकाः॥९१॥ या पूर्तिगाक्षिलौगाक्षिनतथैव ग्रारद
बकाः॥ एते त्रयो हराग्रात वसिष्ठाग्निर्निकश्यपा॥९२॥ गायत्र्यायोनिसंबंधाद गोत्रप्रवर्तकाः॥ अहवीति
ष्ठतारात्रौकश्यपत्वमपिस्थयं॥९३॥ तेषां गोत्रद्वयं मुक्त्वा वसिष्ठकश्यपं तथा। सर्वत्रापि विवाहस्या
दिति कृदविदो जगुः॥९४॥ समानो हकनाये षां मापिंज्ञंबालवेधदि। तेवद्यपिहव्याकव्येषु नेतरे गोत्रि
णो द्विजाः॥९५॥ इति प्रवरनिर्णयः॥ अथ सापिंड्यनिवृत्तिः॥ पंचमीं सप्तमीं चैव मातृतः पितृतस्तथा।
दत्त्वाक्षिः पुरुषैरव्याता श्रोत्रियाणां महाकुलान्॥९६॥ उद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वं तदभावे तु सप्तमीं। पंचमीं त
दभावे तु पितृपक्षेऽप्ययं विधिः॥९७॥ सप्तमीं च तथा षष्ठीं पंचमीं च तथैव च॥ एवमुद्वाहयेत्कन्यां
न दोषः शाकटायनः॥९८॥ तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपि विवाहयेन्मनुः प्राह पारा श

54

रोगिरादयः॥ ६६॥ यस्कन्दे शानुरूपेण कुलरूपेण चोद्वहेत। नित्यसंव्यवहार्यस्याचैरस्यैतदुद्वहयते॥ ६०॥
चतुर्थीमुद्वहेत्कन्यां चतुर्थः पंचमीमपि। पैराशरमतात्षष्ठीं पंचमो न तु पंचमीं॥ १॥ बध्नावरस्य याता नः कु
रस्त्राद्वाद्विसप्तमः। पंचमी चेत्तत्वोमा तानसापिंड्यं निवर्तते॥ २॥ सापिंड्यपितरैः सूतां च भगिनीं मातृष्व
सारः स्वसुतां ज्येष्ठभ्रातृपितृव्यपत्नीं तद्भगिनीं भार्यासुतां नोद्वहेत्। अन्यायेनैव कृतौ यदि तदा त्याज्या अ
व श्यः सर्वदा प्रायश्चित्तविधानमत्र विहितः स्यान्मातृवत्पालनं॥ ३॥ मातुलस्य सुतां केचित्केचित्पैतृ
ष्वसुः सुतां। विवाहे तु कचिद्देशे धर्मकार्यापि सपिंडतां॥ ४॥ मातुलस्य सुतां विप्रो दक्षिणे तां स
मुद्वहेत्। वर्जनीया प्रयत्नेन नमैव वाजसनेयिभिः॥ ५॥ पितृव्यभार्याभगिनीं च तत्सुतां सप
त्नमातुर्भगिनीं च तत्सुतां। नैवोद्वहेत्तां यदि चेत्प्रमादाच्चांद्रायणेनैरिव कारणं भवेत्॥ ६॥
इति सापिंड्यनिवृत्तिः। अथ प्रतिकूलविचारणा॥ वाग्दानानंतरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतिः। त
दा संवत्सरादूर्ध्वं विवाहः शुभदो भवेत्॥ ७॥ पितुरष्टमशोचं स्यात्तदर्धं मातुरेव च। मासत्रयं
तु भार्यायास्तदर्धं भ्रातृपुत्रयोः॥ ८॥ अन्येषां तु सपिंडानां मासमेकं स्मृतं। तदंते रा॥

॥२८॥

२८॥

22

४ अस्याप्रसाद ॥१८ क३

तिकं कृत्वा ततोलग्नं विधीयते ॥ ९ ॥ पुरुषत्रयपर्यंतं प्रतिकूलं स्वगोत्रिणां विवाहान्निर्गमस्तावत्तथा मुंडनमुंडने ॥ १० ॥ प्रेतकर्माण्यनिर्वर्त्य चरेन्नाभ्युदयक्रियां । आचतुर्थं ततः पुंसि पंच मे शुद्धिर्भवेत् ॥ ११ ॥ वधूवरार्थं घटिते सुनिश्चिते जनस्य कस्यान्मरणं तयोर्गृहे ॥ वर्षात् गतादि गतं निस्वे प्रणीतं तदा विवाहो न कदाचनेन ॥ १२ ॥ दाहे ने विवाहे यज्ञे च संग्रामे देशविप्लवे । आपद्यपि च कष्टायां सद्यः शौचं विधीयते ॥ १३ ॥ दातुः प्रतिगृहीतुश्च कन्यादाने च नो भवेत् ॥ १४ ॥ विवाहयिष्यक कन्या यालाजाहोमादिकर्मणि ब्रतयज्ञ विवाहे षु श्राद्धे होमेर्चने जपे ॥ १५ ॥ आरब्धे सूतकं न स्याद् नारब्धे तु सूतकं । आरब्धो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः ॥ १६ ॥ नांदीमुखे विवाहादौ श्राद्धे पाकपरिक्रिया ॥ १७ ॥ पाकश्राद्धे शौचपतितेन सर्वो दितिति श्रय ॥ एकविंशत्यहर्यज्ञे विवाहे दशवासराः त्रिषड्ढो पनयने नांदी श्राद्धं पुरोहिते । नाद्यविवाहो धर्म्यः तु त्रयापि विवाहकार्यं इहितुः प्रकुर्यात् । न मुंडनाद्वापि हि मुंडनं च गोत्रैकता यायदि नाद्य भेदं ॥ १९ ॥ एकोदर भ्रात्र विवाह
विवाहे पोऽरत्नोह ने चौलो पनयमन्ते रचा । पकं विं शत्यह हे धेर नांदी

कार्यं स्वसोन पाणिग्रहणं विधेयं ॥ षण्मासमध्ये मुजयोर्वदंति न मंडनं मुंडनतोपि का-
र्यं ॥ २० ॥ ऋतुजयस्य मध्ये चेदब्दाद्धस्य डवेशनं ॥ तदाह्येवोद्वरस्यापि विवाहस्तु
शस्यते ॥ २१ ॥ द्विरोमनं त्वेकतेहे पिनेहं शुभं तु पञ्चोन्नवर्दिनैस्तु ॥ आवश्यकं
शोभनं तु समं वा ना द्वार मधुनाज्येन वायुक्तं मधुपर्कामिधेयं दधि ॥ २२ ॥ दध्यलाभे पयो
७॥ ग्राह्यं मध्वालाभे तु गुडः ॥ निदध्यात्तन्नवे कांस्ये तथोपरि विधापयेत् ॥ २३ ॥ वेष्ट
ये द्विष्टरेणैव मधुपर्कं तदुच्यते ॥ प्राणानायम्य संकल्प्य विष्टराद्यर्चनं भवेत् ॥ २४ ॥ ॥२८
त्रिस्त्रिब्रूयादिदं वर्ष्मं मंत्रेणानेन विष्टरं ॥ पाद्यमर्घ्यं तथा दद्यादाचमनीयकं ॥
॥ २५ ॥ पिबेज्जलं चामृतोपस्तरणमसि मंत्रतः ॥ आचमेन्मधुपर्कीयं मित्रस्येति निरी-
क्षयेत् ॥ २६ ॥ देवस्यत्वेति तद्द्यादंजल्यौ प्रतिगृह्य च ॥ तदवेक्ष्य करे सव्ये धृत्वा मत्रजपेन
तु ॥ २७ ॥ अंगुष्ठानामिकाभ्यां त्रिस्तदवालोडयेद्वरः ॥ मधुपर्कं क्षिपेत् किंचिद्दसस्ये

यवाचार्यविमृक्तोवा॥२२॥एकोदरप्रसूतानांनाग्निकार्यत्रयंभवेत्॥
भिन्नोदरप्रसूतानांनोतिशातातपोब्रवीत्॥२३॥फाल्गुने
चेद्विवाहस्याच्चैत्रेचैवोपनायनं॥अब्दभेदात्प्रकुर्वीतनत्रि
त्रयविलंबनं॥२४॥दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थि
ते॥परिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुपूर्वजः॥२५॥अग्रजेसं
स्थितेतस्यआज्ञयाकुरुतेनुजः॥विवाहाधानयज्ञादौपरि
वित्त्याद्यदूषणं॥२६॥नाग्नयःपरिविंदंतिनवेदानतपांसि
च॥नचश्राद्धंकनिष्ठस्ययाचकन्याविरूपिका॥२७॥विवा
हान्नधिकारस्यज्येष्ठकन्यास्थितायदा॥तदानुज्ञांविनाची
पिकनिष्ठामुद्वहेत्तदा॥२८॥कालप्रतीक्षणंनस्याद्द्वेजोदुष्ट

नदोषमाकू॥ पंचर्वं चेद्वरोगष्ठिद्व ग्दानेयदिचैवक्ते॥२८॥कंन्यान्यस्मैप्र
दा८ तव्यातथासप्तपदास्तुग॥ क्तेतेसप्तपदेयस्यावरेपचत्वमागते॥२०॥
नदेयापुनरंन्यस्मैकाळौकंन्यामनीषिभिः॥स्नातकायसुरौव्यायकु
लोत्तमभवायच॥२१॥दद्याद्वेदविदेकंन्यामचितायवरायच॥आ
चार्यस्नातकादीनामधूपकोर्चनंचरेत्॥२२॥स्वगृह्योक्तविधा॥३०॥
॥३०॥ नेनविवाहेचमहामखे॥ शोधपत्रयेकूणतीस२९वोळि४ल था च
म हुर्त मातेंड विषयेकुळुध्याहव्रत चूडकेव्र दत्तत्स्व
स्ति तैल स्तपणे श्राद्धपिंडयुत महालयगयापे सू
विनानाचरेत॥पूर्वे सप्तपदी विधेरघिगते दोषेवरे
वा मन्ने देयान्यत्रे विवाहितापिच पलायाविद्धयानिनचेत॥

त्रिष्पर्वतः॥२८॥ न्यस्तेभ्यस्त्वाक्षिपेत्त्रिस्त्रिर्निदध्यादुविभावनं॥ कर्त्तादायसव्यहस्तेमधु
पर्कं वरस्य च॥२९॥ जदोप्य बिराज्ञोथ प्राशयेत्सुनराचमेत्॥ पूर्ववच्चावदानस्यान्नं
त्रोन्यः प्राशनेभवेत्॥३०॥ उक्तं सूत्रे विजानीयात्तृतीये प्राशने तथा॥ उत्तराचमनं पी
व्यास्तत्यभित्युदकं पिब॥३१॥ द्विराचम्योत्सृजेन्मातारुद्राणां मंत्रतो वरः॥ ततः कर्त्तार्चये
देनं गंधपुष्पाक्षतादिभिः॥३२॥ वराय वाससी दद्यादुपवीतादिकं च हि॥ वरयेच्चतु
रो विप्रान्कन्यकावरणाय च॥३३॥ कन्यासमीपमागत्य विप्रा गोत्रपुरःसरीं॥ ना
मश्रयुर्वरस्याथ प्रपितामहपूर्वकं॥३४॥ प्रपौत्रपौत्रपुत्रेषु चतुर्थ्यंतं वराय च॥ गोत्रे
ष्वपितृसंबंधे षष्ठी स्याद्वरकन्ययोः॥३५॥ वरे चतुर्थी कन्यायां विभक्तिं द्वितीये वदि
श्रावयेयुः प्रस्तुमंतास्ते तौन्यांकनिक्रदत्॥३६॥ देवीमन्त्रं पठंतश्च नयेयुस्ते द्वि
जा वरे॥ प्राङ्मुखी कन्यका तिष्ठेद्वरः प्रत्यङ्मुखस्ततः॥३७॥ वस्त्रांतरं तयोः स्ये

मध्येतु वरकन्ययोः॥ परस्परे मुखं पश्येयु कृत्तेचाक्षतान्क्षिपेत्॥३८॥ वरमूर्ध्नि कन्यादौ
कन्यास्तु द्विवरस्तथा॥ गाथामिमां पठेयुस्ते ब्राह्मणाश्चैकचवाइदं॥३९॥ क्षिपेयु
रक्षताः ताश्च विप्राः शिरसोरुभयोरपि॥ तिष्ठत्प्रत्यङ्मुखी कन्या प्राङ्मुखस्याद्वरस्ततः॥
॥४०॥ मंत्रेणानेन क्षेरोश्चैव नैवेद्यं नविपर्ययः॥ अक्षतारोपणंकुर्यात्सर्ववर्णेष्वेवक
ज्येका॥४१॥ स्त्रियोमेकेन्यकामंत्रः जीवजायैस्याद्वरस्यतु॥ त्रिवारमेवकीक्ष्यां
रुकन्यांदद्यात्ततः परं पिता॥४२॥ शिष्टाचारानुसारेण वदंत्येके महर्षयः॥ लक्ष्मी
रूपामिमां कन्यां प्रददे विष्णुरूपिणे॥४३॥ तुभ्यं चोदकपूर्वां तां पितॄणां तारणा
य च॥ वरगोत्रं समुच्चार्य कन्यायाश्चैव सर्ववेद॥४४॥ एष धर्मार्थकामेषु न
त्याज्यास्त्वस्तातात:॥ दानापठेदिमंमंत्रं कन्यातारयितुस्वयं॥४५॥ अक्षता
रोपणेयाय मंत्रउक्तो महर्षिभिः॥ इहापि सर्ववर्णेषु कुर्यादक्षतारोपणंसकृत्॥४६॥

॥१९॥ ॥२०॥

पश्चान्मेकन्यकामंत्रःपश्चाद्योमेवरस्यतु।ईशानकोणतःसूत्रंवेष्टयेत्सचयोस्तयोः।।५८।।परिवेष्याद्
द्विगुणंत्रेःकुर्यात्तत्सूत्रंचतुर्गुणं।रक्षार्थेदक्षिणेहस्तेबध्नीयात्कंकणंतयोः।।५९।।विसृज्यतान्तेसवान्
संःकन्यायाश्चहस्तत्तथा।कन्यायैवाससीदद्याद्युवमित्यनयावरः।।६०।।नयोरूत्तेतेबध्नीयानी
कंकोहितनिसूत्राचाबध्नीयात्कन्यकाकंठेसूत्रमणिसमन्विते।।६१।।मांगल्यतंतुनानेनमंत्रेणस्या
त्सदासती।पुण्याहंस्वस्तिऋद्धिंचत्रिस्त्रिर्ब्रूयाद्वरस्यतु।।६२।।अनाधृष्टमुभौमंत्रावापोह्यानःप्रजांत
था।नमस्कुर्यात्तदागौरींसहांमंगलदायिनीं।।६३।।तेनसातिर्मळालोकेभर्तवेत्सौभाग्यसोगिनी।।
दंपतीतुप्रदक्षियातहोमार्थंचैववेदिकां।।६४।।वरस्यदक्षिणेभागेवधूंतामुपवेशयेत्।।आघारां
तंतःकुर्यादुपलेपादिपूर्ववत्।।६५।।सूत्रोक्तविधिनाकर्ममध्येकृत्वातुचैवहि।अग्नआयूंषिपीति
तेद्वौत्रसमर्यमाप्रजापते।।६६।।कन्याचाज्यायुतीरिवसूत्रोक्तंपाणिपीडने।वरस्त्रिःप्रोक्षयेल्लों
जांशूर्पस्थानासिंधारयेत्।।६७।।अस्तिधार्याजलिंतस्याःप्रत्यासिंधारयेत्।।अंजळौकर
येह्रज्ञाताज्लोन्चधावियाहके।।६८।।विच्छिन्नवह्निसंधानेपतितेल्लाजादिनावपेत्।।कवाला

(62)

जां नतोहौ मोहं जपन्कुर्यात्प्रदक्षिणं ॥६९॥ सोदकुंभस्य वै चाग्नेरश्मानमवरोपयेत्॥ विधिरेषु विवाहस्याप्र
त्याहुति प्रदक्षिणं ॥७०॥ मंत्रोर्यमणं वरुणं पूषणं जुहोमि के। अवारोष्टाश्वरोल लाजैरत्प कोणे चैव हि॥
७१॥ अस्यामग्नजुहुयात्तु षष्ठीं इति यज्ञविदां मतं॥ यदि बह्वो शिखे तस्यां तां कन्यकां वरयेदपि ॥७२॥ प्रलेत्य
नावरे बध्नात् षष्ठीं वरस्य मोचयेत्॥ इषइत्यादिभिर्मंत्रैरीशान्यां चालयेद्वधुं॥७३॥ गत्वा पदा निसप्त
थस्यावोज्यासिरसीचते। कुंभस्थे सलिलं सिंचेदुभयोः शिरसोस्तथा ॥७४॥ सौभाग्यदेवनीं देवीं सूर्य
वाहाक्षायणी शिवा। ततः स्विष्टकृदादि स्याद्धोमशेषं समापयेत्॥७५॥ अहः शेषं वृति प्रति छेमौने
नेवधुर्दंपती। ध्रुवं चारुंधतीं दृष्ट्वा विसृजेत्तामुक्षो वच॥७६॥ पतिपुत्रवतीज्ञा सिस्तयोर्दद्यात्यथो चिता॥

॥३२॥

अनेन विधिना संनो विवाहाग्निरितिस्मृतः॥७७॥ सवर्णवस्याद [illegible] इति [illegible] विद्वोविड्डा॥
दिवा वायदिवा रात्रौ कन्यादानं च यातवेत्॥७८॥ तद्दानीमेव होमं तु कुर्याद्वैवाहिकं च यत्॥ इति

॥३२॥

विवाहमैलोम प्रकरणं॥ वध्वास हगृहं गच्छेदाहायाग्निं तमच्युतः। सूत्रोक्तविधिना चेह प्रियमृद्धांप्र
वेशयेत्॥७९॥ प्रतिष्ठापन नेलं कुर्यात्चिस्तुष्यं तं च पूर्ववत्॥ अग्निस्थयजुहुयाद्दाज्यमानः प्रजां

63

वतस्मृतिः ॥ ८० ॥ समंजंत्वनया प्राप्य पदधितस्यै प्रयच्छति ॥ अनग्नितस्यैः हृदयेतस्या अर्घ्यकाले घृतं च वा ॥
८१ ॥ मंत्रादिलोपहोमांतरूत्याचित्विष्टकृतादिकं कृत्वापि स्यान्नस्यात्र पत्नीव मे समानयेत् ॥ ८२ ॥ नवोढ
मनयेसत्नीवाम वामंत इत्यृचा ॥ वामघेत्य चावैकेततः पूर्णमसीतिचा ॥ ८३ ॥ यदिकाळवशात्कंतुंपृ
थग्घोमद्वयं न चाद्यमाध्येककाळेवाकर्तव्यमितिकेचन ॥ ८४ ॥ कुंभस्थजळसिक्तांतं कृत्वा सर्वं तद
हितः ॥ प्रत्यचं ऊरुत्या प्राज्यमानः प्रज्ञांवरश्ते भिः ॥ ८५ ॥ समंजंतो त्विति चारभ्य सर्वं पूर्ववदाचरेत्
स्वस्थानीयवधूं वामे स्वधर्मास्यादिकं चरेत् ॥ ८६ ॥ रात्रिहनिं वा रात्रिकं न्यायाप्तौ कृत्वा यदा ॥ तदा तीर्मि
वहोमस्याद्विवाहस्य चासिद्धये ॥ ८७ ॥ यावत्स्वपत्नीनस्याद्विवाहो नैवसिध्यति ॥ सनघतो होमभि छंतित
ः सापमुपासनं ॥ ८८ ॥ विवाहस्योदये द्रात्रौ सार्द्धयामद्वयादधः ॥ तदैवोपासनं कुर्यात्केचिदूचुर्विदो
विदुः ॥ ८९ ॥ रक्षितुं येद्रुत्याग्निं शक्यते तं निरंतरं ॥ समिधारोपयेन्नित्यं विधिवच्चैव बह्वृचः ॥ ९० ॥ दि
त्यहोमे तु काळस्याद्रात्रौ नाडी नवात्मकः ॥ द्विगुणस्याद्विवाहे तु प्रवदंति महर्षयः ॥ ९१ ॥ दंपती
नियमेनैव ब्रह्मचर्यव्रतेन तु ॥ वैवाहके गृहे तौ च निवसेतां चतुर्दिनं ॥ ९२ ॥ चतुर्थस्य दिवस्यांते
वामे चाभ्यंगुय दंपती ॥ उष्णाम्न हेश्वरौ न चार्वरादानं प्रदापयेत् ॥ ९३ ॥ सोज्ञमस्तयनं हसनौ स्नान

65

४ पाकस्य परिसंस्मृतात्पाकप्रो भ मीमिति स्मृतेः ४

तथैकयोपवेशानां गृहप्रवेशपर्यंतं दंपत्योर्मुनयो विदुः ॥७५॥ ब्रह्मामहेश्वरो गच्छेत्स्वयं मृहपं [illegible]
गच्छोत्तक्षितिविधिनाचैव रेखाधर्मेण वापि च ॥७६॥ नांदीश्राद्धं द्विजः कुर्यात्स्वस्तिवाचनपूर्वकं [illegible]
वे रामा रथ्यपितर्यपि च जीवति ॥७७॥ स्वजीवपितृको नांदीश्राद्धं चेत्कुरुते द्विजः ॥ पि[illegible] वपितृ
णां तु प्रवदंति महर्षयः ॥७८॥ प्रथमोद्वाहपर्यंतं पुत्रस्यैव क्रियास्वपि ॥ नांदीश्राद्धं पिता कुर्यात्तत्र
तु तस्य च पं ॥७९॥ चत्वारो ब्राह्मणा दैवे पित्र्ये चाष्ट द्विजास्मृताः ॥ नांदीश्राद्धं वरस्यैवं मुनयः पंच वा
पि च ॥१००॥ विवाहे चोपनयने गर्भाधानादिकेषु च ॥ अग्न्याधाने शांतिविप्रांश्च भोजयेद्दक्षिणा
न्वितान् ॥१॥ विवाहोत्सवयज्ञेषु दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ प्रारब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकं ॥२॥
प्रारंभोक्मर्मणश्चैव क्रियाप्रारंभकस्य च ॥ क्रियावसानपर्यंतं तस्याशौचं न दिष्यते ॥३॥ प्रारंभो व
रणं यज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः ॥ नांदीश्राद्धं विवाहादौ श्राद्धं पाकपरिक्रिया ॥४॥ मौंजीबंधाद्व्रतार्थे
ऽपि विवाहास्य च मेहनि । देवकोत्थापनं कुर्यात्सममेवाथवा समे ॥५॥ नांदीश्राद्धं तु मोहादौ श्रा
द्धप्रयादिकारिके । सपिंडः कुरुते यश्च दृष्यं सत्रजेध्रुवं ॥६॥ अलाभे सुमुहूर्तस्य विघ्नं य
त्कुरुते यदि ॥ स्वधायां तु विवाहस्य नत्वपरे भुक्तं काचित् ॥७॥ विघ्नमाचरते यस्तु यज्ञस्यादास

नं ?

१२ ॥

नं ५ ॥२२

औ १ ६

कस्यचापात्रायांचैव धर्मस्य प्रयाति नरकं ध्रुवं ॥८॥ पुढायादुहितुश्चान्नं नाद्यादिक कथंचन । आज्ञान
द्यदि भुंजीत नरकं प्रतिपद्यते ।९॥ इत्याद्युच धर्मशास्त्रे विवाहप्रकरणं नमद्वाहरा: ॥ अथपत्नीकुमारी
पवेशानं । संस्कार्यः पुरुषो वापि स्त्री वा दक्षिणतो भवेत् ॥ संस्कारकस्तु सर्वत्र तिष्ठेदुत्तरतः सदा ॥१०॥ धा
र्मकार्येषु सर्वेषु व्रतोद्यापन शांतिके । वामे स्त्री दक्षिणेकर्ता स्थालीपाके तथैव च ॥११॥ माङ्गलिके चाभि
षेके च कन्यापुत्रविवाहिके । आशीर्वचनकाळे च पत्नी स्यादुत्तरे सदा ॥१२॥ विच्छिन्नचक्रसंधाने
कन्यादाने वरार्चने । नवोढाप्रवेशे पत्नी दक्षिणे स्यच यमुत्तरे ॥१३॥ आरण्याधानकं कर्म यावन्मौंजी निबं
धने । कर्ता स्यादुत्तरे तावत्पत्नी पुत्रश्च दक्षिणे ॥१४॥ पत्नीं विना न तत्कुर्यात्संस्कार्यं कर्तयाद्धि
शेः ॥ पत्न्यां चैव तु जीवत्स्यां विधिरेष उदाहृतः ॥१५॥ सुतसंस्कारकर्माणि पिता कुर्यात्स सार्यकं ४
महत्वाद्वेधिकारी यकुर्यादेव स्वचार्पो । व्रहि ॥१६॥ पिता यस्य मृते चेत्स्यादधिकारी पितामह ४
तदभावेपि तु [illegible]त्रा पितृव्यो गोत्रजो गुरुः ॥१७॥ व्रतबंध विवाहेषु कन्याया श्चापि वैतथा ॥
सपत्नीकोप्यपत्नीकः सोधिकारी भवेदिह ॥१८॥ संस्कार्यस्य च वैयस्य पदिन्माता विपद्यते ॥

पत्नीं विनेति नियमः सद्भिश्चैवात्र नोच्यते ॥१९॥ गृहस्थो ब्रह्मचारी वा योधिकारी स एव हि ॥२०॥ अथ
नांदीश्राद्धं । आधाने पुंसवसीमंते जातनामानि निष्क्रमे । अन्नप्राशनके चौळे तथा चैवोपनायने ॥२१॥
तंतश्चैव महानाम्नि तथैव च महाव्रते । अथोपनिषदो दाने । समावर्तनकेषु च ॥२२॥ विवाहे नि
यतं नांदीश्राद्धमेतेषु शस्यते । प्रवेशे च नवोढायाः स्वस्तिवाचनपूर्वकं ॥२३॥ अन्यान्यत्र वदंत्ये
के नांदीश्राद्धं महर्षयः ॥ प्रागेव प्रथमे वेदे त्वीकारे च मखाम्नरवे ॥२४॥ मातृवर्गोद्दितः कुर्यात्
तुर्मातामहस्य च । न वैते पितृमेवोद्दिः श्राद्धे सद्भिरुदीरितं ॥२५॥ कन्यादाने च यद्दिष्टौ च प्रपितामह
र्वके । नामसर्कीर्यपि द्विजानन्यश्चारोहणं क्रमात् ॥२६॥ नांदीश्राद्धे कृते मावद्देवको त्थापनं भवेत् । ॥२२॥
तावद्द्र्यपि चैतानि वर्जयेद् बुधसत्तमः द्विजः ॥२७॥ स्नानं स्त्री तोदके नैव प्रतं चोपोषणं तथा । ब्रह्मयज्ञ
वेदा ३ च वै श्राद्धं सैव त्रुष्ठानमेव च ॥२८॥ शावेक्षणं च भेधाकारस्म श्रुके शानिकृंदनं ॥ सीमातिक्रमण
चैव श्राद्धभोजनमेव च ॥२९॥ न कुर्यात् कृतवती चस्यपिंडा अपि चैव हि । यस्तु वै कुरुते मो
हाद्भ्रश्यते स च वै सवेद ॥३०॥ विवाहे चोपनयने कृते चौळसुतस्य च । सपिंडानि सपिंडांश्च श्राद्ध

अर्धं दृष्ट्वा मर्त्यार्थतः क्रमात् ॥ ३१ ॥ मातापित्रोर्मृताहे च गयायां च महालये । दर्शादि सिंहजन्मनो दाहः श्राद्धे धन्येषु वर्जयेत् ॥ ३२ ॥
नांदीश्राद्धे कृते विप्रस्तथा चैव तु पैतृके । प्रेतपिंडे दत्ते तु मैव कुर्यादुपोषणं ॥ ३३ ॥ इ० या० ध० विवाहोपरि वर्षं यदि स्यादहः ॥
अथ परिस्तापा । प्रेतकर्म ॥ क्रियते परिस्तापावैप्रेतकार्यस्य चैव हि । यत्र यत्र विशेषस्यादुक्तः सूत्रे तथा वै सवेत् ॥ ३४ ॥
पत्नीवतं द्विजं प्रेतं दहेदौपासनाग्निना । सस्तर्दकामपि प्रेतां न दहेद्वह्निना दहेत् ॥ ३५ ॥ संसृष्टाग्निमपत्नीनां कु
श्चिज्जार्यमितायदि । पर्याकमविभागेन दहेदौपासनाग्निना ॥ ३६ ॥ असंसृष्टाग्निकापत्नीपरिके श्चिद्दिप घते ।
संदहेद्विवन्नांबमंथितेनैववह्निना ॥ ३७ ॥ विधुरं विधवां चैव कुर्याल्लौकिकाग्निना दहेत् । ब्रह्मचारिण एवस्याल्लुषेतः कुर
तोऽथवा ॥ ३८ ॥ उक्तस्याधिक्यपार्श्वोग्निप्रेतस्य दहने बुधैः । चत्वेंधचैव सन्नौसौ द्विजागारानलोऽपि वेत ॥ ३९ ॥ वर्षी सचना
दूपादधश्चैवमत्स्यस्याद्दक्षकस्य चाखनं प्राजुराबाद्धुर्धं दाहं तु वाग्निना ॥ ४० ॥ मंत्राग्निविधिनाचैव दहेदश्र
मणं द्विजं । ब्रह्मीभूतं विनेत्याजुराचार्यः शौनकादयः ॥ ४१ ॥ पतिरादौ मृतः पत्नी काळेनास्मिन्मृता यदि । विपरी
तोऽथवापि स्यात्क्रिया श्चैवोत्सवेत्कथं ॥ ४२ ॥ पानि पूर्वं तयोः कुर्यात् पृथग्वा सा शिळापि च । न वेदहन मेकत्र सर्वमिन्य
पृथक्पृथक् ॥ ४३ ॥ पित्रोश्चेन्मृतयोरेवमेकचित्यां च दग्धयोः । कुर्यादाहौ पितुः कर्म ततो मातुश्च नेत्यकं ॥ ४४ ॥
सवर्णा पातिदाहश्चेत्सर्वं पत्नी विपद्यते । एकचित्यां तयोर्दाहः पश्चाच्चेद्दहनं तं च ॥ ४५ ॥ पतिदाहानलात्

दवी पृथक्

॥३८॥

वेदेहं दन्येनवाग्निना ॥ तदुक्ते भवदैवे केसवर्णमेवस्तूयः ॥४६॥ यदिस्यां दूहनं पत्न्याः पतिदानळं किन ॥
आशौचं पक्षिणी तस्यापतिकार्यादिनंतरं ॥४७॥ तिळांजळिं तथा पिंडां नवश्राद्धादिकं चहि ॥ सर्वं
मासमाप्यपक्षिण्यां षोडशाद्य परेहनि ॥४८॥ असूर्यपाशातयः सर्वे यावत्स्याद स्थिसंचयं ॥ आ
दशाहं सुतश्चैवेडावदंतिमहर्षयः ॥४९॥ यस्य पिंडं स्पृशेत्काकः प्रेतस्य दशमेऽहनि ॥ नतस्ययमना
द्यास्यादिति श्चैवोत्तमा भवेत् ॥५०॥ निधने सहपत्या चेन्नासः पार्श्वे शिळाचितिः ॥ एकं स्याद्दु
मंत्राश्चसर्वमन्यत्पृथक्पृथक् ॥५१॥ तिळांजल्यादिकं कर्म कुर्यात्सपतिपूर्वकं ॥ एकस्मि
न्नेव काळे स्याद्दु भयोरप्यनुक्रमात् ॥५२॥ जननं मरणं वा स्याद्वाळे गर्भहणे यदि ॥ मुतावं
तो पिवेकुर्युः स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥५३॥ शकटे शवमारोप्य निन्येत्तद्दहनाळयं ॥ वाह
यित्वाथवा स्कंधे विशाणामितिकेचन ॥५४॥ योवेह ब्राह्मणः प्रेतं मंत्रपूतं द्विजं यदि पदे
पदे श्वमेधस्य फलं भवति निश्चितं ॥५५॥ प्रेतमुद्दिश्य मवै कुर्यात्स्नानान्ये हरहर्द्विजा ॥ तथा
चैवांजळिं दद्यात्तिळोदकसमन्वितं ॥५६॥ स्नानो निघभवेताह बद्धचानां शतानि वै ॥
एवं दशाह मध्ये तु तथैवांजळयोपि च ॥५७॥ वाससश्चोदके चैव पतिपिंडस्तथैव च ॥

॥३८

दशाहे वपनं चैव ब्रह्मचारिणां न हि स्मृतः ॥ पश्चात्पुत्रवानस्तु मापनं स्नानेयत्र तत्वपयः ॥
तत्रैव स्थापयेद्दीपं संस्यवृद्धिं चकारयेत् ॥ ५९ ॥ आदशाहं जलं पिंडं दद्याद्भार्यासुतस्य
च ॥ एवं कुर्याद्विधिपित्रोरन्येषां तु न विद्यते ॥ ६० ॥ पित्रोर्मरणकाले च जन्मकाले सुत
स्य च ॥ तथोपरागकाले स्यात्पुण्यकालाः प्रकीर्तिताः ॥ ६१ ॥ स्नानदानादिकं सर्वं कुर्या
त्तत्रैव हि ॥ अल्पपुण्यं प्रोक्तं मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥ ६२ ॥ तिलकं चैव तांबूलं
दानमभ्यंजनं यथा ॥ वर्जयेयुः सपिंडाश्च मृतके मधुराशनं ॥ ६३ ॥ यदि स्यात्पुत्र
कर्तृत्वं कर्मजातस्य कुर्वतः ॥ गुरुर्वा मर्चेस्सद्यः सर्वकर्मततः परं ॥ ६४ ॥ अथै
कस्मिन्दिने कुर्यात्कृत्वा गुरुः सपिंडनं ॥ तिलांजल्यादिकं सर्वं षोडशाद्यपुर
हनि ॥ ६५ ॥ इत्याश्वलायन पैतृमेधिकपरिभाषायां चतुर्दशः ॥ १५ ॥ अ ॥ त्रि
न कर्मेरिसः पुत्रः पित्रोः कुर्यथाविधिः ॥ तदभावे अधिकारी स्यात्सपिंडो वान्य
गोत्रजः ॥ ६६ ॥ यात्येव चैवनु विंडस्यात्शरीरं चौम्तस्य च ॥ आत्म्याद्वाथ देहदेषविधि

पा

क्त

१ ॥ तथा ॥ अस्थिसंचयनात्पूर्वं पुत्रो यदि समागतः ॥ तदादि सर्व १
स्याद्दहनं चस्य तु ॥ दहनादि सपिंड्यंतत्कुर्याज्ज्येष्ठोनुजैः सह ॥ ज्येष्ठश्चेत्संहितौ न स्या
त्कुर्यात्तदनुजोथवा ॥ ६८ ॥ ईषद्दग्धस्त्वथ तस्य तां तथा वा सूत्र समन्वितं ॥ दहेन्मंत्रवि
धानेन नैव नग्नं कदाचन ॥ ६९ ॥ अथमेहनिकं तस्या द्योद द्याद ग्निमौरसः ॥ स
र्वं कुर्यात्सपिंडांतं नान्योन्यं दहनं विना ॥ ७० ॥ सगोत्रो वान्यगोत्रो वा यदि स्त्रीय
दि वा पुमान् ॥ प्रथमेहनि यो दद्यात्स दशाहं समापयेत् ॥ ७१ ॥ अपुत्रस्य मृतस्या

यं विधिरुक्तो महर्षिभिः ॥ दाहश्चैव ततः कुर्यात्पुत्रस्यासंनिधौ न चेत् ॥ ७२ ॥ पुत्रं
विनाग्निदोन्यश्चेदसगोत्रो यदा भवेत् ॥ कुर्याद्दशाहमाशौचं सचापि सपिं

॥२५॥

डवत् ॥ ७३ ॥ पुत्राभावे त्वग्निदः कुर्यात्सर्वं कर्म च ॥ अन्यास्तु अवतोन्यत्रे
हि नादाहास्थिसंचयं ॥ ७४ ॥ अस्थिसंचयनादर्वाग्ज्येष्ठश्चेदागतः सुतः ॥ वासो
दग्धादितः कर्म सर्वं कुर्याद्यथाविधि ॥ ७५ ॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वं ज्येष्ठश्चे
दागतोपि चेत् ॥ कुर्यादग्निमदः पुत्रो दशाहांतं स्वकर्म च ॥ ७७ ॥ सेत्स्वतस्य तु मे
७ ॥ यं कर्म पुत्रः कुर्याद्यथाविधिः ॥ ७ ॥ इति धर्मप्रवृत्तिवचनात् ५

प्रसादि

घो पिंडो येकनामानि येकश्चोप्रपितामहः १ अनेन विधिना श्राद्धं कुर्या

सितुः पितामहस्य च ततस्ततस्पिता चैकं प्रेतश्चैकं विधीयते ॥५॥ त्रयाणामपि पिंडानामे
केनापि सपिंडने । पितृत्वमश्नुते प्रेत इति धर्मो व्यवस्थितः ॥६॥ पितामहस्तथा
चापि विद्यते प्रपितामहः ॥ तृतीयस्यैव ते पिंडास्त्रयो देयाः सपिंडने ॥७॥ प्रेतस्यपि
तरश्चैव विद्यते पित्रयो यदि ॥ षोडश श्राद्धपर्यंतं कुर्यात्सर्वं यथाविधिः च ॥ पितॄणां
मध्यस्य कश्चिन्म्रियते च सपिंडनं ॥ सह कुर्यात्तदा तेन नान्यथा मुनयो विदुः ॥९॥
सपिंडीकरणं न स्याद्वै नोपनयादिकं ॥ अब्दादूर्ध्वं न दृष्यते केचिदाज तु जयार ॥१०॥
निषेधो मनुनिभिः प्रोक्तः सपिंडानामयं च हि ॥ चौलोपनयनादौ च नाधिकारः सुतस्य
तु ॥११॥ यथा पितुस्तथा मातुः सपिंडीकरणे विधिः ॥ अथान्यस्याद पुत्रायाः पत्या
सह सपिंडने ॥१२॥ पुत्रेषु विद्यमानेषु न ततः प्रेतसत्क्रिया ॥ असपिंडः सपिंडो वा
नकुर्यादूहनं विना ॥१३॥ जीवत्स्वेव हि पुत्रेषु प्रेतश्राद्धानि यानि च ॥ स्नेहेन

री वपितामहः ॥ दद्यात्पिंडद्वयं पिन्ये चाथैवं प्रपितामहे २ ॥ प्रथ्यादि कविषय

न१

सं२

॥२७॥

वाथलोभेनकुरुतेन्योवृथाभवेत्॥१४॥येनकेनापिपुत्रेणकृतंचेदौरसेनयत्॥
सपिंडीकरणंचैवशास्त्रंस्यान्मुनयोविदुः॥१५॥पितुःपुत्रेणचैकेनपिंडेयोजने
कृते॥पुनःसंयोजनंतस्यनकुर्यादितरःसुतः॥१६॥येनकेनविनापुत्रेणप्रेतकर्म
कृतंयदि॥पुनःकुर्यात्सुनःसर्वंविनादाहास्थिसंचयं॥१७॥चेद्बालेनहतो
विप्रःषडब्देनैवशुध्यति॥रावंतेनयदिस्पृष्टंसदद्यैनैवशुध्यति॥१८॥रावं
चैवस्पृष्ट्वाद्वौयद्वापिप्रमादतः॥आप्नुयाच्छुद्धिमब्देनवहेद्दैत्रयेणच॥१९॥
प्रायश्चित्तंविधायादौदहेत्प्रेतंयथाविधिः॥अन्यथाकुरुतेयस्तुसचगच्छे
दधोगतिं॥२०॥स्वर्णपर्यंतरिक्षेवाविप्रश्चेन्मृत्युमाप्नुयात्॥तस्यास्तमा
चरेदेवंतेनपूतोभवेत्तदा॥२१॥प्रायश्चित्तंविनायस्तुकुरुतेदहनक्रिया॥
निष्फलंप्रेतकार्यंस्याद्वदंत्येवंमहर्षयः॥२२॥कार्त्तुंचेदस्थिसंस्कारंजमा

॥३७॥

दांनहिशस्यते॥अस्थिशुद्धिकरांमंत्रांपठ्यादर्भानुदीरयेत्॥२३॥दग्धानिवि
धिनास्थीनिभावयित्वाजले क्षिपेत्॥तिलांजल्यादिकंसर्वंकुर्यात्प्रेतस्यकर्म
च॥२४॥साग्निकंसधवांचैवदहेदौपासनाग्निना॥विधुरंविधवांब्रह्मचारि
णंचकुशाग्निना॥२५॥पत्नीवाथपतिर्वास्यादन्यस्यकालेनसंनिधौ॥प्राय
श्चित्तेनसद्योग्निमुत्पाद्यतेनसंदहेत्॥२६॥प्रायश्चित्तविधिर्नोक्तोयत्रस्या
द्दाहकर्मणि॥चतुर्गृहीतेनाज्येनहोमोव्याहृतिभिर्हि॥२७॥दग्धोनारभ्य
गृ
शुक्लोस्यादन्यतऔपासनाहुतीः॥चतुश्चतुस्तिलैःसद्योजुहुयात्तद्दिनावधि॥२८॥
के प्रस्थिताहमारभ्यदग्धावधिंतदाहुतीः॥कृत्वास्यपूर्ववत्कृत्वादहेदौपास
नाग्निना॥२९॥निधनेचसहत्वेनदंपत्योर्गतयोश्चहि॥वासश्चाग्निःशि
क्वचित्तिश्चरुश्चैकोनुमंत्रणं॥३०॥तिलोदकंतथापिंडोनवस्त्राद्यंपृथक्पृथ

कृ॥ अस्थिशुद्धिर्वोत्सर्गश्चैकस्य व नवेद्वयोः॥२१॥ षोडशं च सपिंडं च तथान्
सानुमासिके एकस्मिन्नेव काले तु तयोः कुर्यात्पृथक्पृथक्॥२२॥ नेत्रा सहस्त
नारासहतेन सपिंडनं॥ द्विधावाच्या त्रिधा चैक द्वितायं च त्रिधा तथा॥२३॥ भागं
स्त्रीभ्यथ मान्यिगैः पितृणां सहयोजयेत्॥ स योजये तथा भागान्मातृपिंडैः सहेत
रानु॥२४॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वं अमात्पित्रादयस्त्रयः॥ मात्रादयस्तथा तेस्वःश्वा
द्धकर्मेषु चैव हि॥२५॥ सहानुगतयः पित्रोः श्राद्धे चैव क्षयाहके॥ गोवा पाकादिके
चानं तयोः कुर्यात्पृथक्पृथक्॥२६॥ यदि कर्तुं न शक्येत काळातीत भयादपि
अंनमात्रं पृथक्कुर्यादिति वेदविदो विदुः॥२७॥ एकमेव भवेद्वत्र आयश्चित्तं ति
श्वेदकं॥ एकस्मिन्नेव काले तु द्विजस्तु तिपदक्षिणं॥२८॥ विश्वेदेवादि
कं सर्वं मर्चनं च पृथक्पृथक्॥ पितुरादौ ततो मातुः कुर्यात्संकल्पपूर्वकं॥२९॥
अमावास्याष्टका तिस्रः पक्षे कार्ति युगादयः॥ वैधृतिश्च व्यतीपातः स्वा

समं६

हुर्यात् प्रकीर्तितः ॥ ४० ॥ गजच्छायोपरागादि श्रोत्रियागमनं च हि । नवधान्यफलोसन्निरन्यश्च आ
लक्ष्ययोगतः ॥ ४१ ॥ नैमित्तिका इति प्रोक्ताः श्राद्धकाला मनीषिभिः । शाङ्कितः कुरुते श्राद्धं स याति परमां ग
तिं ॥ ४२ ॥ महानदीषु सर्वासु पुण्यतीर्थेषु चैव हि । श्राद्धं विधीयते यत्र नैमित्तिकमुदाहृतं ॥ ४३ ॥ पुत्र
वर्षादिकामेष्टिः स्तन्नकाले विधीयते । पंचमं प्राप्य गर्भस्य वर्षं तौविचैव वार्षिकी ॥ ४४ ॥ नित्यं नैमि
त्तिकं काम्यं यच्च कर्म प्रचोदितं । सूतके मृतके चैव नैव कुर्यात्कदाचन ॥ ४५ ॥ सूतकं मृतकं चैव य
दाशौचं दशाहकं । सपिंडानां [illegible] चैव पुत्रादीनां च संनिधौ ॥ ४६ ॥ त्रिरात्रं पक्षिणी चाहः सद्यश्च
नुवर्तते । स्मृतितस्त्वनुज्ञानीयादितरेषां महर्षिणां ॥ ४७ ॥ दशाहं तावदाशौचं सापिंड्ये नुवर्तते
सर्वेत्र हि धर्मिकाहं स्त्रीस्याः स्नानतः शुचिः ॥ ४८ ॥ पित्रादयस्त्रयश्चैव तथा तस्य च ड्राक्त्रयः ।
सप्तमस्यात्मच पंचैव तथा तस्य च [illegible] ॥ ४९ ॥ न सापिंड्यं बुधैः स्मृतं ॥ ४९ ॥ सापिंड्यं सोदकं
चैव सगोत्रे न च वैकमात्रा । एकैकं सप्तमं चैव सापिंडत्व उदाहृतं ॥ ५० ॥ सपिंडानां यदाशौचं सांनि
धौ स्यादुदाहृतं । दूरस्थं तद्विजानीयाद्देशकालान्तरादपि ॥ ५१ ॥ मासत्रये त्रिरात्रं स्यात्षण्मा

सेपक्षीणी स्ववेदा अहस्तु नवमाद्दर्वाग् ऊर्ध्वं स्नानेन शुध्यति ॥५२॥ पर्वतस्य महानद्या व्यवधाने सवेद्यदि।
त्रिंशद्योजनदूरं वा सद्यः स्नानेन शुध्यति ॥५३॥ द्विदिवीरात्रिरेका च पक्षिणी त्यभिधीयते। अहोरा
त्रमिति प्रोक्तं नैशीकी त्यभिधीयते ॥५४॥ आसायमहरेव स्यात् सद्यस्तत्काल एव च। पत्रवापिऋूने
पित्रोर्मरणदूरतो यथ वा ॥५५॥ सर्वे त्र्याहमाशौचं पुत्राणामेकनिश्चितं। सोदरे सोदरका शौचं स
विज्ञस्याद्दसं निघौ ॥५६॥ अतश्चानुपनीतस्य मृतौ शौचं न हि क्वचित्। दीक्षितस्याहिताग्नेश्च चाध्या
यनिरतस्य च ॥५७॥ रतस्यामंत्रितस्येह नाशौचं विद्यते क्वचित्। संप्रक्षालितपादस्य श्राद्धे विप्रस्य
चैव हि ॥५८॥ गृहानुव्रजपर्यंतं न तस्याशौचमिष्यते। बद्धकंकणस्य विप्रस्य नित्यशोऽसपिंडस्य च ॥५९॥
स्वदारैर्वा स्वनिष्ठस्य नाशौचं विद्यते क्वचित्। क्रियाहीनस्य मूर्खस्य पराधीनस्य नित्यशः ॥६०॥ मी
चसेवारतस्यैव तस्याशौचं न हीयते ॥६१॥ स्वहाचारपरिभ्रष्टो विप्रश्चैव क्षवेद्यदि। कुमर्स्त्रस्टेष्टे स
विज्ञेयो निषिद्धकर्मरतः सदा ॥६२॥ माहिषेयश्च वैकुंठे वृषलेयश्च गोकुलः। निदाघे तैलकेस्यु:
कुंथगुणात्तदुच्यते ॥६३॥ माहिषीत्युच्यते भार्या गर्जेनार्जं तियाधनं। तस्यां वो जायते पुत्रो माहि

॥३७॥

येयनुस्मृताः॥६३॥ रजस्वलाचयाकन्यापरिस्याद्दविवाहिता॥वृषलीवार्षलेयस्याज्ज्ञातस्तस्यांतुचैवहि॥६४॥ विवाहितामसंस्थोगांमोहाच्चेदुद्वहेद्द्विजः॥स्तुगतामुद्वरेत्तांचगोमयेनानुलेपयेत्॥६५॥
स्तत्रषट्त्रांबराहीतिपरित्यस्या॥ल्लिषेचयेत्तांपल्लवैःपंचगव्यैश्चपावमानीभिरेवच॥६६॥ प्रायश्चित्तंविधायाथकूष्मांडहोममाचरेत्॥पुरस्तात्मुद्वहेद्द्विजोविधिवत्सूर्वज्ञापतिः॥६७॥ स्त्तोगात्स्वएवस्याद्कोपिंमुनिभिर्विधिः॥ आयास्त्वायंजपेदन्यः प्रायश्चित्तंपुरःसरं॥६८॥ ऊर्ध्वंचेत्यतिसंयोगाज्ज्ञायते तांपरित्यजेत्॥सनानंचेद्भवेत्तस्यांनिघंस्यात्पतितःपतिः॥६९॥ अज्ञानाचेद्द्विजोवरःविधवामुद्वहेद्यदि॥परित्यज्यतुवैनांचप्रायश्चित्तंसमाचरेत्॥७०॥ अष्टमेकांविधायाहवक्वकीर्णव्रतंचरेत्॥पुत्रश्चेद्भायतेतस्यांरंडगोळकउच्यते॥७१॥ विधवोढासुतश्चैवगोळकःकुंडइत्यथ॥यत्रश्चैवाहिनिंधास्युःसर्वकर्मबहिष्कृताः॥७२॥ संस्कार्यावितियच्चोक्तंमुनिभिःकुंडगोळकौ॥पुणांतरेसधर्मस्यात्कुंडौनिंद्यइतिस्मृतिः॥७३॥ पतिवत्यांसुतःकुंडोव्यभिचारात्समुद्भवः॥गोळकोविधवायांचनिषिद्धस्यात्कुळौस्मृतः॥७४॥ वृषळेयश्चवैकुंडोगोळकश्चद्वयोर्द्विजः॥तजाश्च

(78)

॥४०॥

पिहिनिंघास्युमा। हिषेयोपिविप्रङ्क॥७५॥एभिः सह वसेदेषां याजनं कुरुते यदा। वित्तमेषां द्विजो यस्तु लु
केसोपिहि नरसुक॥७६॥ एतेषां याजनं यस्तु ब्राह्मणः कुरुते यदि। स याति नरकं घोरं यावदिंद्राश्च
तुर्दश॥७७॥ अद्विजानां जलं चान्नं याजनं च प्रतिग्रहं॥ ब्राह्मणो नैव गृह्णीयादिति प्राह मुनी श्वरः॥
॥७८॥ इत्याश्व० धर्मशा० लोकनिंद्यप्रकरणं नाम पंचदशोध्यायः॥१५॥ सर्वेषामेव वर्णानामुत्तमो
ब्राह्मणो गुरुः। क्षत्रस्तु पालयेद्विप्रं विआज्ञाप्रतिपालकः॥७९॥ सेवां चैव तु विप्रस्य शूद्रः कुर्याद्य
थोचितां। सर्वेषां चापि वैश्यो मान्यो वेदविदा एव हि॥८०॥ यज्ञनादीनि कर्माणि कुर्याद्ब्राह्मणो द्विजः। धर्मो
हि द्विजवर्यस्य परमानंददायकः॥८१॥ रणे धीरो भवेत्क्षत्रो जीयाद्राज्यं च वैरिणां। पालयेद्ब्राह्मणा
न्सम्यक्स्वपरं तत्र नैव जायते॥८२॥ शूद्रः कुर्याद्द्विजश्चैव सेवामेव प्रयत्नतः। तथा सुखं तेन लभेत्स्वर्गं
प्रवदंति महर्षयः॥८३॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि स्वधर्मेणानुवर्तयेत्। नाचरेत्परमं धर्मं धर्म
नाशाय चात्मनः॥८४॥ स्नानेन कायशुद्धिः स्यादात्मध्यानेन चांतरा। सत्कर्मणा द्विजः शूद्रः
सर्वकर्मसु चैव हि॥८५॥ स्वधर्मनिरतो विप्रः कुरुते पातकं यदि। स्वधर्मेणैव शुध्येत नान्य

॥४०॥

या अशुचितमियां। नस्पृशांती हपापानि ब्राह्मणं वेदपारगं। कदाचित्कुरुते मोहात्स भपत्रे ऊँ ज्ञेयथा॥८७॥
अशुचिं चेत्स्पृशो स्नातः कर्मकाळे कचिद्द्विजः। प्रक्षाल्यांघ्रि राचम्याकर्मकर्तुमथार्हति॥८८॥ तुं सःका
सविकारस्यात्कृतो ध्योवानानिर्गमः। क्लेशो स्रावो भवेत्कर्मकाळे चाचम्य शुध्यति॥८९॥ निर्गतस्या
दृष्यो वायुः कर्मकाळे द्विजस्य चेत्। सद्यश्रो चंद्विराचम्य शिष्टं कर्म समाचरेत्॥९०॥ उदक्यां सूति
कां चैव पतितं चाव मंत्यजं। स्वकाकरासंस्पृष्टा सेवासा जळमाविशेत्॥९१॥ तत्स्पृष्टिं नं स्पृशौ
घस्तु स्नानं तस्य विधीयते। तदूर्ध्वं तु समाचम्य व्यवहारे शुचिस्मृतः॥९२॥ उच्छिष्टस्पर्शनं चे
स्याद्यत्नतो भोजनस्य वा। अन्नपात्रस्थमश्नीयात्स्नात्वा न दद्यात्कंचन॥९३॥ कुरुते व्रतभंगं
यो द्विजस्यैव विशेषतः। स गच्छेन्नरकं चाशु प्रवदंति महर्षयः॥९४॥ देहविद्धिन्नहस्तेन सेवास
र लभते यदि। न तस्य वर्धते धर्मश्रीरायुः क्षीयते ध्रुवं॥९५॥ यस्य कस्य नरो यस्तु कृते तेषु
स्नापितं। द्विजस्येह विशेषेण स च गच्छेदधो गतिं॥९६॥ कुरुते योपमानं च ब्राह्मणस्य वि
शेषतः॥ तस्यायुः क्षीयते नूनं मायुर्लक्ष्मीश्च संगतिः॥९७॥ उच्चासनोपविष्टस्याग्र

स्नानं पुरतोयादि गृह्णेन्ना च पंचन्नतानि ह चामुत्र चैव हि ॥९८॥ परदेवार्चको विप्रस्तद्धीनौ द्वहेद्वदि
मासमेकं तदन्नाशी जीवं भ्रष्टत्वमाप्नुयात् ॥९९॥ अनधीत्य द्विजो वेदानन्यत्र कुरुते श्रमं । स जीवन्नेव
वशूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥१००॥ संतुष्टो येन केनेह सदाचारपरायणः । पराधीनो द्विजो नस्यात्स
तरेद्भवसागरं ॥१॥ इत्याख्यं धर्मशास्त्रे वर्णधर्मो नाम षोडशः ॥ अथ स्वे वा द्विजः श्राद्धं कुर्यात् श्राद्धं चैव
न नेहनित्यं पार्वणं विधानेनापि तत्परः स उच्यते ॥२॥ होमं कृत्वाथ पर्वेद्युः सायं विप्रान्निमंत्रयेत्
प्रातश्चैवापरेद्युर्वा श्राद्धवेदपारगान् ॥३॥ प्रातरौपासनाग्नेस्तु श्राद्धपाकार्थमुल्मुकं नीत्वा
नं सकलं हुत्वा पुनः समीळयेदग्नौ ॥४॥ ततो मध्याह्निकं स्नानं कृत्वा संध्यामुपास्य च ॥ निमंत्रि
तान्समाहूय क्रमाद्देवपितृद्विजान् ॥५॥ प्राणानायम्य संकल्प्य श्राद्धार्थमनुवारयेत् । कुशा
सतानि हैर्युक्तं जलं पात्रे प्रपूर्य च ॥६॥ आसनश्चैव शुध्यर्थं दद्यास्य च गृहस्य च । द्विजः सह पू
ठेस्तु तं प्रायश्चित्तार्थमेव हि ॥७॥ ननं स्नातं शुचीयोग्निस्तु ब्रतं ततमं श्याहि । उष्णं तस्य यथैतो नु नयो
योमंत्राः क्रमेण तु ॥८॥ किंचिधक्र विदान्यानि स्तन्नाति कथयंति हि । पो रुषं चास्य वामस्यम

॥४२॥

॥४२॥

मार्गेतेव चेद्दत्यथ ॥ ९ ॥ सौम्यं च वैष्णवीं रौद्रं पावमान्यमथापि वा । अग्निसूक्तं पावमानी त्रिज-
ळं चैवाभिमंत्रयेत् ॥ १० ॥ आज्यहोमप्रयोगं कुर्याद्व्यं अपक्वं पक्वमेव च । सर्वं चैव समभ्यर्च्य विष्णुं तक्षे
न प्रोक्षयेद्गृहं ॥ ११ ॥ ततः स्नानं स्वयत्नात्त्रिप्रास्त मस्तेति पठन्नमेत् । पुरतः श्राद्धं यत्र षोडशं हिरण्यं स
कुशं च हि ॥ १२ ॥ ततः प्राणायाम पसव्येन श्राद्धं कर्तुम्पितुर्मम । आचम्य स्वस्ति पठ्याथ दद्यात्सं
कल्प्य वै क्षणं ॥ १३ ॥ देवानां क्षालयेत्पादौ मंडळे चतुरस्रके । पितृणां वर्तुळं चैव प्रांगणे रावि हि
पके ॥ १४ ॥ इत्यन्नेत्वा व मेलकं नहि व्याजा च्यम थोन्नरे । पितरश्च पवित्राणि स्वस्वस्थाने स्थितेद्दथ ॥ १५ ॥
आचाम्य गृहमागत्य ब्राह्मणानुपवेशयेत् । प्राङ्मुखौ द्वावुदङ्मुखं स्त्रीं प्राकस्त्वी स्त्रीनुदङ्मुखा
न ॥ १६ ॥ निरस्य भस्मा किरेद्वायुं तिळान्निर्झीति कोणतः । पठन्नपहतामंत्रमपसव्येन चाप्सु ॥ १७ ॥
पितृणाम्पुरतः सिंचेज्जलं पठन्नुदीरतां । सव्येन पुरतो दैवे गायत्र्या चैवमेव हि ॥ १८ ॥ आहूय
देवानामासनं दत्वा क्षणं चावाहयेदथ । कुशाद्दिरासि देवानां विश्वेदेवास इत्यृचा ॥ २० ॥ वि

घेद्देवास्स्सक्मंत्रमुच्चार्यप्रोक्षयद्भुवं॥अर्घ्यार्थं चासादयेद्धपात्रे दैवेकुशान्विते॥२१॥आगच्छंतुम
हाभागाविश्वेदेवामहाबलाः॥यत्रयत्राविहिता श्राद्धेसावधानासवन्तुते॥२२॥पूर्वाग्रेदैविके
पात्रेदक्षिणाग्राणिपैतृके॥अधश्चोपरि पात्राणांकुशांदैवेचपैतृके॥२३॥गायत्र्याप्रोक्षयो
न्यांचिकृत्वो त्रानेक्षिपेघवान्॥शन्नोदेवीरनेनापःपूरइत्वाक्षिपेद्यवान्॥२४॥यवोसिधा
न्यराजोवावारुणोमधुसंयुतः॥निर्णोदः सर्वपापानांम्यावित्रमृषिभिस्स्मृतं॥२५॥गंधाक्ष
तकुशांश्चैवक्षिपेदर्घ्यंनिवेदयेत्॥यादिव्याइतिमंत्रेनतस्तेहस्तम्पिधापयेत्॥२६॥निदध्यादर्
घ्यपात्रेतुदेवानामग्निसंमुखे॥पितृणामर्घ्यपात्राणि तानिवैपितृसंमुखे॥२७॥देवौचार्चादक्षिणा
दिस्यापादंज्ञान्वंसमद्देसु॥त्रिरोंसज्ञानुपादेषुवामांगादिषुपैतृके॥२८॥अर्चतानेनमंत्रे ॥४२॥
णगंधादिभिरथाचयेत्॥युवासुवासामंत्रेणदधादाछादनंततः॥२९॥यथोविधिना
देवासमभ्यर्च्यतथाग्नयः॥पितृणामर्चनंकुर्यादपसव्येनचैवहि॥३०॥आसनंच
क्षणंदद्यापितृनावाहयेदथ॥उशंतस्त्वेतिमंत्रेणप्रतिपितरमित्यथ॥३१॥आयन्तु

॥४२॥

नइमम्मंत्रमुच्चरेत्सरुदेवहीसव्येनप्रोक्षगायत्र्यापात्राण्युत्तानिकारयेत्॥३२॥क्षिप्त्वातिक
नपःस्पर्यशान्नोदेवीसमुच्चरेत्।पुस्तेषुचपात्रेषुतिलोसीत्यावपेत्तिलान्॥३३॥गंधपुष्पकु
शादीनिक्षिप्त्वाचैवतुपूर्ववत्।स्वधार्घ्याइतितंब्रूयात्त्रिसव्येननिवेदयेत्॥३४॥सव्यह
स्तगृहीतेनतुपाणिनादक्षिणेनतुदद्यात्पितरिदत्तेर्घ्यंपादिव्यामन्त्रमुच्चरेत्॥३५॥ए
वंपितामहेचैवतथैवप्रपितामहेदत्वार्घ्यंसलिलन्दद्यात्पुनस्त्रीषुकरेषुच॥३६॥पात्र
द्वयगतन्तोयंपित्रपात्रेप्रसिच्यच।पात्रस्थंपुत्रकामीचेन्मुखन्तदनुलेपयेत्॥३७॥पि
तृभ्यस्थानमसीतिन्युब्जंचोत्तानमेवचात्तीपयन्निहितन्कुर्याद्दुत्तानोपरिभाजनं
॥३८॥स्थापितम्प्रथमम्पात्रन्तुस्थानान्नहिचालयेत्।जलसेचनपर्यन्तम्पिण्डाना
म्पुरतश्चहि॥३९॥पितृपाणिविधौपोद्यद्यात्पसव्येनवैततः॥नमोवइतिमन्त्रेणपि
ष्टंश्चैवार्चयेत्तिलैः॥४०॥गन्धादिभिस्समभ्यर्च्यपितृपूजांसमापयेत्।मंड

ळानिसमाचम्य कारयेद्देवपूर्वकं ॥४१॥ देवे देवे च चतुरस्रे तु ततो रत्नानि पैतृके। प्रमाणम्
उळस्योक्तं पावस्यात्रामित [illegible] वेत् ॥४२॥ अन्तर्हितयकुशांस्तेषु क्षिपेत्त्रमाघवास्ति
ळेः। पात्राण्यासादयेत्तेषु हेमरौप्यमयानि च ॥४३॥ तदस्तावेनुपर्णानि कदळीनि
भुक्तानि वा। परिस्तरेत्कुशाघैश्च पात्राणि पितृपूर्वकं ॥४४॥ पितृयज्ञे वरोरन्नमादाया
ङ्घ्रेनेन च। अग्नौ करिष्यस्येतान्पृष्ट्वाकुः क्रियतामिति ॥४५॥ न त्वेवाग्नित्रयद्
श्चेद्गृह्याग्नौ पवनंतत्केवः। अग्नौकरणकं होमं कुर्याद्दौपासनानळे ॥४६॥ गृह्या

पचनाग्निं डा पितृयज्ञो न चापि हि ॥ अग्नौकरणं गृह्याग्नौ न कुर्यादिति केचन ॥४३॥

॥४२॥

च ॥४७॥ काळद्वयेपि कुरुते नित्यहोमं द्विजो यदि ॥ स चाग्नौकरणं कुर्यात्स्मा
र्तहोमानळेपि वा ॥४८॥ गृह्याग्निर्यस्य चेन्न स्यात्तस्याग्नौकरणं कथं ॥ श्रो
त्रार्थमन्नमादाय जुहुयात्पितृपाणिषु ॥४९॥ संगृह्याहुतिमेकां च घृतात्यक्तां चि

85

ग्ध्वचासोमायेति तु मंत्राभ्यांजुहुयात्कुशपाणिना॥५०॥सव्येणचाज्यमादायतद्धस्तावे
थवाकुशैः॥पितॄणामेवपात्राणितिलुच्छीमेवासिभाधारयेत्॥५१॥अन्नंपापाणिकृतंय
च्चनिदध्यात्स्वस्वभाजने।गत्वान्यत्रसमाचम्यपुनश्चोपविशेत्तथा॥५२॥देवपात्राणि
सिश्चाज्यंसव्येनैवासिधारयेत्।महानमितिमंत्रेणसर्वपात्राणिचैवहि॥५३॥
भामाश्चित्यादिकान्मंत्रान्स्वयमेवजपन्निहि।पत्नीवाप्यथवापुत्रःशिष्योवापरिवे
षयेत्॥५४॥अन्नंचपायसंभक्ष्यमाज्यंचव्यंजनादिकं।दद्याद्देवादितःसर्वंस्वपमन्नेच
पैतृके॥५५॥पात्रस्थंप्रोक्षयेदन्नंगायत्र्यापोक्षिमंत्रितं।पाणिभ्यांभाजनंधृत्वापृथ्वी
तेपात्रमुच्चरेत्॥५६॥इदंविष्णुरनेनान्नेद्विजांगुष्ठंनिवेदयेत्।स्वाहेतिसमुच्चार्यंगयायां
दत्तमर्हसि॥५७॥येदेवासइमंमंत्रमुच्चार्याथचपैतृकं।संप्रोक्ष्यपूर्ववच्चान्नंप्राचीनावीत्य
तःपरं॥५८॥परिविष्टेषुचान्नेषुकृतत्रोषंनिधायचादद्यादन्नंपितृभ्योपिपूर्वे

॥४४॥

तत्पितृनामभिः ॥५९॥ ये चेहेति च वै मंत्रं समुच्चार्य ततः परं ॥ देवांस्तथा पितृंश्चैव ब्रह्मनिष्ठान्मुनीश्वरान् ॥६०॥ परिषेचनपर्यंतं कारयित्वा यथाविधिः ॥ अभ्युत्थाहरिहरौ चैव पितृणामुद्दिश्य हे तदा वे ॥६१॥ देवान्पितृंन्समुद्दिश्य क्रियमाणं हि कर्म यत् ॥ पितृणां मुक्तये सर्वं ब्रह्मणे विनिवेदयेत् ॥६२॥ न्यूनं चैवातिरिक्तं वा मंत्रादीनां सवेद्यदि ॥ तद्दोषपरिहारार्थं गायत्रीं समुदीरयेत् ॥६३॥ ततश्चैवापसव्येन मधुवातादि जपेत्तथा ॥ आपोशनार्थमुदकं पितृपूर्वं निवेदयेत् ॥६४॥ इशानादि पदांश्चैव तिष्ठन्तु स्वस्थ आहि ॥ दैवे पित्र्ये समुच्चार्य ततस्त्वां नमाम्यहमिति ॥६५॥ निनयेत्सलिलं चैव द्विजानां पुरतो जलं ॥ प्रियतामिति मंत्रेण पितृरूपी महेश्वरः ॥६६॥ सौक्तामन्तो मस्तरणमसीत्यक्त्वा पिबेज्जलं ॥ प्राणाहुतिं च गृह्णीयात्क्रमान्मंत्रैश्च पंचभिः ॥६७॥ नासदाहीति सद्भ्या नेन्तुं ज्ञानां श्रावयेद्विजान् ॥ स्तुणुष्वेत्यादि सूक्तानि राक्षोघ्नानि च पंचवै ॥६८॥ अग्निमीळे नुवाकं च पितृसूक्तमुदीरितं ॥ पवित्राणि च सूक्तानि यावद्ब्राह्मण

॥४४॥

(87)

सोल्लनं ॥ ६९ ॥ दद्यात्सेषु विप्रेषु गायत्रीं समुदीरयेत् ॥ तृप्तान्स्वधूतितान्स्पृष्ट्वा ह्यपसव्येन पैतृके ॥ ७० ॥
मधुक्षन्निति वै मंत्रो मधुसम्पन्नमित्यथ ॥ एवं विदुक्तवतो विप्रान्न्नपिंडार्थमुद्धरेत् ॥ ७१ ॥
तान्पृच्छेदन्नशेषः किं क्रियतामिति चैव हि ॥ लब्ध्वा तेषामनुज्ञां च सहेष्टैस्तु ज्यतामिति ॥ ७२ ॥
उच्छिष्टपुरतो स्त्र मौतळ दर्भांतिला न्क्षिपेत् ॥ ये अग्निदग्धा मंत्रेण सर्वान्नं किंचिदुत्क्षिपेत् ॥
७३ ॥ उत्तराचमनो सर्वं पिंडदानं विधीयते ॥ उद्धृं वा किंचिदुच्छिन्नं तत्संकल्पपूर्वकं ॥ ७४ ॥ अ
ग्नेयप्रवणां लेखां लिखेद्दपहता इति ॥ नामस्फक्ष्य जळे नाथ कुशानास्तीर्य तत्र तु ॥ ७५ ॥ अ
पस्तत्रापसव्येन शुंधंतामिति सेचयेत् ॥ तत्र पिंडत्रयं दद्याद्ये चत्वा पितृपूर्वकं ॥ ७६ ॥ अत्र्ये
ति चानमंत्र्याथ पश्चे त्वावर्तयेदुदङ् ॥ अप्रदक्षिणमावृत्य कुर्याद्वायुनिरोधनं ॥ ७७ ॥ पु
नश्चावर्तयेत्तद्वदमीमदंत चैव हि ॥ नमस्येच्च वरोः शेषमाघ्रायदिति केन च ॥ ७८ ॥ उप
वीती समाचम्य प्राचीनावीत्यतः परं ॥ पिंडोपरि जळं क्षिपेच्चैव शुंधंतामिति पूर्ववत् ॥ ७९ ॥ अ
त्र्यं ह्वेति च वै तैलं दद्यादक्ष्वेति चांजनं ॥ नामसम्बन्धगोत्रादि सम्बोधयेद्यथा ... नं ॥ ८० ॥

एतद्दत्ति मन्त्रेणैप्रतिपिंडम्बरं भुक्तासव्येन चार्चयेत्पिंडान्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः॥८०॥प्र
पत्नी पंचनैवेद्यं ताम्बूलं स्वर्णमेव चैव दक्षिणां। दत्वाति छन्नुपस्तूया प्राचीनावीति
ना ततः॥८२॥ नमो व इति वै मंत्रो नमस्यैव पठेदिति। नमो। नेति त्रिभिर्मंत्रैः किंचिल्लि
गन्त्रया हयेत्॥८३॥ परेतनेति वै मंत्रं जपेत्पिंडांतिकोऽतनः। औपासनांतिकं गत्वा जपेदमने
नमित्य च॥८४॥ पिंडं तं प्राशयेत्पत्नी पुत्रार्थं मध्यमं हि चेत्। आधत्तेति च मंत्रेण धत्ते गर्भं
कुमारकं॥८५॥ नो चेद्वहितिप्रणीते गोवा स्कयाता। क्षिपेद्दथा। पिंडप्राशनपक्षे तु वि
शेषः कथ्यते धुना॥८६॥ तावन्न प्राशयेत्पिंडं नहि श्राद्धविसर्जनं। पिंडप्रक्षेपणं चान्नी
वप्स्कवा पितथैवाहि॥८७॥ पिंडदानं च वै श्राद्धे यत्र कुत्रापि वा स्वचेत्। गवां पांचरूनं
॥४५॥ ब्राह्मणे वि निवेदयेत्॥८८॥ प्रक्षालितकरान्विप्रानाचान्तानुपवेशयेत्। जलं द ॥४५
र्भाक्षतान्दैवे तथैव पैत्र्ये तिलान्॥८९॥ तस्मा पिषक्षतान्दत्वा नेच्छयैवाक्षैपिशिषो

कै १

विप्रास्स्वस्तीत्युक्त्वा मया दत्तं श्राद्धमक्षय्यमस्त्विति ॥९०॥ चालयित्वा तु पात्राणि स्वस्तीत्युक्त्वाक्षतान्सि
क्तान् ॥ तत्तत्स्थाने क्षिपेत्तेषु प्रकिरेन्न मन्यथा ॥९१॥ असंस्पृष्टेति वै पित्र्ये देवे चा सोमपा इति ॥ स
जलं च ततो दत्ता पितृसर्वोऽपि हेतवे ॥९२॥ दक्षिणां च ततो दद्याद्यथावित्तं वसारतः ॥ दक्षिणारहितं यच्च
तच्छ्राद्धं निःफलं भवेत् ॥९३॥ विसर्जेत्पितृपात्रस्थं पिंडानां पुरतो जलं ॥ स्वधोच्यतामिति नैव ततः पिं
डान्समुद्धरेत् ॥९४॥ वाजे वाजे इति मंत्रेण कुर्याद्ब्राह्मविसर्जनं ॥ सव्यमं सं पितॄणां च देवानां दक्षि
णाप्यूरोहत् ॥९५॥ पठेदुच्चैरिमं मंत्रमा मा वाजस्य चैव हि ॥ प्रदक्षिणत्रयं कुर्वन्नुज्जेनः
पितृसेवितान् ॥९६॥ जलमर्चनपात्रस्थं न्निचित्स्रजे दक्षिणादिकान् ॥ पितरस्तेन तृ
प्तास्युः पान्तु ब्रह्मपदं च हि ॥९७॥ ब्रह्मत्वं च प्रयातेस्यो गच्छीया ददां भुषः भुस्ताः ॥ जयस्रसाद
तोन्तु पावनधान्यादिकं मम ॥९८॥ दातारो नोऽभिवर्द्धतां वेदाः संततिरेव नः ॥ श्रद्धा च नो मा व्य
गमद्बहुदेयं च नोऽस्त्विति ॥९९॥ अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ॥ याचितारश्च नः
संतु मा च याचिष्म कंचन ॥१००॥ ततो विप्रास्तथैवेति प्रतिवचनमास्रातः ॥ वः पदान्निर्दिरी

॥४६॥

युक्तेब्राह्मणाः श्चैव नः पदे॥१॥स्वाद्दु षं सदृत्येते मंत्रावुच्चैः पठेद्यथा दक्षिणाभिमुखस्तिष्ठ
द्विप्राणामुरतश्चहि॥२॥इहैवेतिपठन्मंत्रं स्तु स्रुकवह्निर्द्विजैः सह। संतुष्टा आशिषोदधु
र्नु क्षिप्राक्षिप्रहाःप्रुताः॥३॥आयुः प्रज्ञान्धनं विद्यां स्वर्ग मोक्षं सुखा चापि प्रयच्छन्तु तथा रा
ज्यं प्रीतान्नणां पितामहाः॥४॥तेभ्य श्चैवा शिषो लब्ध्वा न मस्कुर्याद्द्विजान्‌तथा अस्यंड्या
ड्याद्विजानाश्च पादान्प्रक्षालयेद्विजान्॥५॥अद्यमेसफलं जन्म त्वत्सा दाश्च वन्दनात्। अ
द्य मेवं राजाः सर्वे याता वो नुग्रहाद्दिवं॥६॥तांबुलं च ततो दद्याद्यथा वित्त वसारतः। कृतान्ज
लिपुटो भूत्वा प्रार्थयेत्तान नेन च॥७॥पत्रशाकादिदानेन क्लेशिता यूयमीदृशाः। मतकि
राज्ञा तच्चित्ते तु विसृज्य क्षंतु मर्हथ॥८॥वसिष्ठ सदृश्ता यूयं सूर्य पर्वसमातिथिः। अ
स ना देर्नसत्कारो भवत्सत्कारदेव हि॥९॥यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपो यज्ञ क्रियादिषु। न्यू
नं संपूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतं॥१०॥मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं द्विजोत्तमाः। श्रा ॥४६॥

श्राद्धम्भवतिसम्पूर्णम्प्रसादम्भवतामम॥११॥ अनेनपितृयज्ञेनप्रीयताम्भगवानिहामयाल्कृयाल्कृ

तसर्वंतत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु॥१२॥ वसिष्ठा सस्ततोदेवावसिष्ठश्च्युतपेदिमौ॥ पितृस्तुतिकरांगाथांपि

तृभ्यस्त्येएववच॥१३॥ मंत्राम्श्रृण्वन्तु इत्येतान्सन्तुष्टाःपितरोगृहे।दत्त्वाशीष्टफलंकर्तुश्रयाविपा

दमुत्तमं॥१४॥ अनेनैवविधिनाचैवयःश्राद्धंकुरुतेद्विजः।स्त्रुतेहसकलान्भोगान्सोपिसायुज्यमा

प्नुयात्॥१५॥ इत्यानन्दवल्लीयनीयेधर्मसूत्रेश्राद्धप्रकरणेनामसप्तदशोध्यायः॥१७॥ पितृयज्ञ

मकृत्वातुपित्रोरवार्षिकेयदि।यज्ञान्यःकुरुतेपश्चात्सयातिनरकंध्रुवं॥१६॥ कुरुतेब्रह्मयज्ञंचश्राद्ध

स्सर्वमतेहानि।निराशाःपितरस्तस्यश्राद्धान्तेनलभन्तिते॥१७॥ तर्पणंकुरुतेपित्रोःश्राद्धात्सर्व

मतेलनि।निराशाःपितरस्तस्यसर्वगच्छेदधोमुखं॥१८॥ कुर्यात्संचमहायज्ञान्निहन्तेश्रा

द्धकर्मणि।पित्रोतार्ष्किकएवाद्यरात्राचार्याःशौनकादयः॥१९॥ अनग्निकोपरश्चे छंक

का

निष्ठः साग्निर्यदि अग्नौकरणहोमं तु ज्येष्ठः कुर्यात् कपंतदा ॥२०॥ कनिष्ठस्य च गृह्याग्नावग्नौकरणहोमकं ।
तदा तु याज्ञिकः कुर्यादिति केचिद्वदन्ति हि ॥२१॥ संसृष्टा भ्रातरो यत्र श्राद्धे स्युर्यदि चैव हि । तत्रायमुक्तो नि-
र्णिः प्रोक्तो विधिर्नैवान्यथा भवेत् ॥२२॥ बहवो ब्रह्मचारी च तथैवाग्निकोऽपि वा । अग्नौकरणहोमाख्यं
कुर्याच्चैव पितुः करे ॥२३॥ पंचैव स्युर्द्विजा यत्र शाला दैवापि च समस्ते हानि । द्वौ दैवे च त्रयः पित्र्ये एकैकं वोभ-
यत्र तु ॥२४॥ चत्वारश्चेद्द्विजाः श्राद्धे दैवे चैकोऽभवेत्तदा । त्रयः पित्र्ये भवत्येकं वदन्त्येवं हि संकटे ॥२५॥ अ-
थवा त्रयो वा स्युरेकस्यापि हि तु त्रिषु । द्वौ दैवे चैव तु स्यातां विप्रौ श्राद्धे केवलं वदन्ति हि ॥२६॥ द्वितीयावाहनेष्व-
ष्टौ संकल्पे चासनेक्षणे । चतुर्थ्यावाहने चान्ते शेषाः संबुध्ययस्मृताः ॥२७॥ [illegible] हाने विशेषस्या
त्संबुद्धिः प्रथमा पच । अंत्ये चैव चतुर्थी तु वदन्त्येके महर्षयः ॥२८॥ देवानां मासनन्दृघादक्षिणे चा-
पि तुं कुर्यान्न ॥ [illegible] रूपो द्विगुणकृ मास्तान्पितृणां वामदवहि ॥२९॥ विप्रा

..३१॥

॥४५

पिंड

(93)

मंत्रयेद्ब्राह्मबह्वृचान्वेदपारगान्। तदस्रावे तु चैवान्ये शाखिनो वापि चैव हि॥३०॥ मंत्रैश्चैव स्वशा
खोक्तैः कर्म कुर्याद्यथा विधिः। अन्यथा कर्महानिः स्याद्बह्वृचानामयं विधिः॥३१॥ कर्मणां याजु
षाहीनां स्वस्वशाखा न लभ्यते। अकृशाखाविहितं कर्म संमतं सर्वशाखिनां॥३२॥ बह्वृचानां
तु यत्कर्म यदि स्यादन्यशाखया। पुनश्चैवापि तत्कर्म कुर्याद्बह्वृचशाखया॥३३॥ हित्वा स्वशा
द्विजो वेदं यस्त्वधीते परस्य तु। शाखारंडः स विज्ञेयः सर्वकर्मबहिष्कृतः॥३४॥ अनधीतन्द्विजं
श्राद्धे नानौशायत्त कथंचन। आवायेद्यस्तु लोभेन तत्सर्वं निःफलं भवेत्॥३५॥ मूकोंधो ब
धिरः कुष्ठी काणः कुब्जांध्यवामनः। अपस्मारी च हीनांगः कुनखी श्यावदन्तकः॥३६॥ असत्य
वादी रोगी च गणितज्ञोपवादकः। कव्यश्चिकित्सकः षंढो नीचसेवापरायणः॥३७॥ ऋणग्र
स्तः पराधीनः शठो देवलकस्तथा। रसगोऽजिनचैलादिकन्यावेदाश्वविक्रयी॥३८॥ भ्रतक
श्चक्रियाहीनो निंद्याश्चैते स्मृता बुधैः॥ एकं वा संगहे श्राद्धे निर्दुष्टं वेदपारगं॥३९॥ कर्ता च

॥४९॥

स्यसपिंडाश्च श्राद्धकर्मणि वर्जयेत्॥ असगोत्रस्य वैस्त्रानेन न ज्ञातिं निमंत्रयेत्॥३९॥ सापिंडासो
दकाश्चैव सकुल्याः सप्त च क्रमात्॥ दानेश्राद्धे निषिद्धाः स्युरूर्ध्वं यास्ताश्च गोत्रजाः॥४०॥ स्वगो
त्रजानन्यूचीन्वि प्राक्श्राद्धे दाने च योजयेत्॥४१॥ कन्यादाने विशेषेण वर्जयेदिति स्मरयः॥४२॥
एकमप्याशयेच्छ्राद्धे दैवे विप्रो न लभ्यते॥ दैवस्थाने समभ्यर्च्य दद्यादन्नमनले क्षिपेत्॥४३॥
स्वत्वान्मूलं कुशानां च पैतृके दक्षिणागतः॥ समन्तात्स्यंदनानां च क्रमेणोपरिस्तरेत्॥४४॥
तथान्नोजनपात्राणि दैवे विप्रस्य वा मतः॥ कुशादिभिः परिस्तीर्य श्राद्धकर्मणि चैव हि॥
॥४५॥ पिंडदानादिकं सर्वं यथाविधि समापयेत्॥ यद्येकोपि न लभ्येत श्राद्धे चोपवसेद्द्वि
जः॥४६॥ कुर्यात्प्रत्याब्दिकं श्राद्धं यथाविध्यपरेहनि॥ तत्रापि न लभेद्दैवात्कुर्याद्दर्शा
दिकेषु च॥४७॥ विलम्बे सति वै यस्य पात्रद्वंद्वे समाश्रिते॥ एकैकस्यापि वा द्वौ द्वौ स्यातां तेषु
वैत्रयस्त्रयः॥४८॥ दैवे विप्राः समाख्याताश्चत्वारो वेदपारगाः॥ नवस्फः स्त्रदशाः पित्र्ये

वदंत्येवं महर्षयः॥ द्वौ दैवेऽथ त्रयः पित्र्ये विप्रा वेदाग्निसंयुताः॥ एको वा दैविके पित्र्ये
तथैको वेदवित्तमः॥४९॥ पितर्येव तु चैकस्मिन्भ्रातरौ म निमंत्रयेत्॥ द्वावेक
स्य त्रयो वा स्युः पक्षे यस्मिंस्तय विधिः॥५०॥ एकैदा जस्तौ चा पितापुत्रौ चापितृ
के॥ वर्जयेत्तौ दौ भ्रकूषाने याजयेद्दैवपित्र्ययोः॥५१॥ भ्रातरौ पितृपुत्रौ वा संमाघ्र
नौ निमंत्रयेह दैवे पित्रे च वान्यस्मिन्वदंत्येके महर्षयः॥५२॥ पत्नी नामंत्रयेच्छ्राद्धे ब्राह्मणं वेदपार
गं॥ कर्मपंशंचतयो निष्ठं वेदाभ्यस्तं त्रिपौरुषं॥५३॥ एकाकी क्ष्ठी हीदुष्टोऽन्नेत्रे श्राद्धे च दैविके तथा॥
तः॥ वासहस्रं श्राद्धे मन्यथा निष्फलं सवे॥५४॥ रोगादिरहितौ विप्रौ धर्मशीले दयापराः॥ भुंजी
याद्वत्तं श्राद्धे सान्तिकः पुत्रवानपि॥५५॥ पितृमातेव स्तुंजी पावाह उमिंदुक्ष पेबुधः॥ ए
मास्युः पितरस्तेन तृप्ता स्वर्गमवाप्नुयात्॥५६॥ श्राद्धकर्ता न भुंजीयात्परश्राद्धे विक्षेयो भुं धु
नैवेत्थितरो यांति दाता स्रो काराघोगतिं॥५७॥ इत्येते काव्यनीपा नौ वैधृतिश्च महालयः॥
पुत्राघमेनुवश्राद्धे सान्तिकः पुत्रवान पि॥५९॥ कालाः संक्रांतयस्तथा॥५८॥ गजच्छाय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पराग मध्यसाषष्ठीकपिलातथा॥ अहो दिया दश्यचैव श्राद्धकालास्मृता बुधैः॥५९॥ संक्रान्ते च तवे धान्ये
योन्निपोग हमागते। आचार्याः केचिदिच्छन्ति श्राद्धं नीर्थे च सर्वदा॥६०॥ श्राद्धकालेषु सर्वेषु कुर्यादि
दं स्वशक्तितः। विशेषेण मृताहन्तु पित्रोः श्चैव विधीयते॥६१॥ मोहात्कुरुते श्राद्धं मातापित्रोर्मृते तदहनि।
निराशाः पितरो यान्ति दुर्गतिं चापि वै सुतः॥६२॥ आज्ञानाद्वा प्रमत्तो वा यो मृताहमतिक्रमेत्॥ स याति
नरकं घोरं यावदाभूतसंप्लवं॥६३॥ अतिक्रमान्मृताहस्य दोषः स्यात्सूतकं विना। न कुर्याद्ब्राह्मणो मो
चमेवं वदन्ति महर्षयः॥६४॥ आचरेद्दिविवब्राह्मं मातापित्रोर्मृते ऽहनि पितरस्तेन तृप्यन्ति गच्छन्ति परमां
गतिं॥६५॥ सदाचारपरो विप्रः सम्यक्कुः श्राद्धकृत्तया। आत्मनिष्ठो धर्मशीलो लोके तारयेन्नरति [illegible]॥६६॥ श्रा
द्धस्तु द्विजपंक्तौ च मोहतो [illegible] श्राद्धे [illegible]। सयाति नरकं घोरं पितरो यान्त्यधोगतिं॥६७॥ निर्वृत्य विधि
वच्छ्राद्धं [illegible] सयाति परमां गतिं॥६८॥ आत्मनः कुरुते कर्म [illegible]
ति [illegible] पपादितेन ततरे [illegible]। न्यानेवं वदन्ति महर्षयः॥६९॥ न कुर्यात्कर्मणो लोपं [illegible]
कस्यचात्परवंवीनापि प्रःकर्म कुर्यात्सहाव्रती॥७०॥ कर्मकर्तुमशक्तश्चेद्यथा कालेन वैदिकं॥ कुर्या
न्मसुराणो [illegible] नेसमर्थो पि वैदिके॥७१॥ अनागतयस्तु ये वै प्राप्ते तेषां श्रेयो विधीयते॥ व्रतोप

श्रा
॥४७॥

॥४७॥

वासश्रियमेनोनादानैस्त्वधान्य पा॥७२॥ इत्याश्चिलाय० प० श्राद्धविधिवर्णनदशो
ध्यायः॥ ज्ञानाज्ञानकृतस्येह ब्रह्महत्यादिकस्य च॥ महापापोपपापस्य शुद्धये य
र्थेऽद्य उद्यस्यनः॥७३॥ सस्त्रायो वा द्विजश्चैव तीर्थयात्रामनुव्रजेत्॥ सर्वपाप
विशुध्यर्थं स्वर्गसाधेनहेतवे॥७४॥ गंतुमिच्छन्महातीर्थं मुद्यतो योऽजवद्यदा॥
नांदीश्राद्धं विधायादौ द्विजान्संतर्प्य शक्तितः॥७५॥ स्वयं चैव वसमभीया
दिहैश्चैव सुतादिभिः॥ निर्गच्छत्स्वगृहात्मातः स्मरत्वा वासीष्ठदेवतां॥७६॥
उत्तावरं नैत्यकंकर्म ब्रह्मचर्यं व्रतेन च॥ स्मरं गच्छेदथायानं दुष्प्रति
ग्रहवर्जितः॥७७॥ तीर्थाभिगमने चैव द्विजदेवार्चने तथा॥ सकीयावर
णे चैव पादुके ब्राह्मणस्त्यजेत्॥७८॥ तीर्थप्राप्तिदिनात्सर्वमुपोष्य प्रविशे
द्विजः॥ दृष्ट्वा तीर्थं सचेलं च स्नात्वा केशांश्च वापयेत्॥७९॥ तीर्थप्राप्तिदिने वा
पितृस्वर्वदिवसे पि वा॥ उपवासविशेषस्यादिति केचिद्वदंति हि॥८०॥ इहनैतीर्थे

चतु

कंचैव प्रायश्चित्तं हि शास्त्रितः। श्राद्धं चैव सर्वेतीर्थे प्रवदन्ति महर्षयः॥८१॥ दृष्ट्वा तीर्थं [illegible] प्रादौ स्नात्वा
केशांश्च वापयेत्। निस्त्र्यवर्तं समाप्याथ श्राद्धं कुर्याद्यथाविधिः॥८२॥ कालेवाप्यथवाकाले
तीर्थश्राद्धं समाचरेत्। कालातिक्रमदोषश्च नहितत्र कदाचन॥८३॥ यावंतः पितरस्तीर्थे द्विजास्ताव
त एव हि। वर्गेवर्गे यथाप्येकः सर्वानुद्दिश्य वा पितॄन्॥८४॥ विकिरं सरावात्तो द्विष्टं पिंडार्घ्यं तत्रिवृ
चनं। अंगुष्ठस्पर्शनं चान्ते तीर्थश्राद्धं विवर्जयेत्॥८५॥ भोजनस्वादि ज्ञानं स्यं म्यग्यथाविज्ञानुसारतः। पि
त्रादिभ्यस्त तोद द्यात्तीर्थे पिंडान्पृथक्पृथक्॥८६॥ ज्वल पात्रं त[illegible] प्रायश्चित्तार्थमेवच। नकुर्या
त्तीर्थिके श्राद्धे कुर्यात्सांवत्सरिकादिषु॥८७॥ अजीवप्रोषितके स्यायं वड्डीत्वीर्थविधिः स्मृतः। सतीवासित
कस्येह स्नानदानं विधीयते॥८८॥ स्नानं सप्तकृतं तीर्थे दत्तं श्राद्धं य[illegible] यत्कृतं। अक्षय्यं तत्स
५०॥ सर्वं सम्यक्स्वर्गफलप्रदं॥८९॥ सहस्रार्जितरत्नेन सकृत्तीर्थं जपान्तिये। स एव सकलं तीर्थफलं च ॥५०॥
वमाप्नोति हि॥९०॥ यानेन मर्धफलं हन्ति हितेषं हन्ति पादुके। सर्वं तीर्थफलं हन्ति परविंतन्न संश
यः॥९१॥ महापातकिनश्चैव उपपातकिनस्तथा। सागरे ध्यावगाहेन सद्यः पूता भवन्ति हि॥९२॥ प्राय
श्चित्तं हि विप्राणां विनाकालेन हिस्मृतं। सर्वेषामाश्रमाणां तीर्थस्नाने सदा स्मृता॥९३॥ वेद

शास्त्रार्थसर्वज्ञः सदाचारपरायणः । स एव ब्राह्मणो लोके विश्वतारकमुच्यते ॥७४॥ उपाध्यायस्तथाचार्यो गुरु-
श्चैव पुरोहितः । विप्रस्यैते हि मान्याः स्युः प्रवदन्ति महर्षयः ॥७५॥ जपहोमादिकान्यज्ञाव्रतोपस्य च यो द्वि-
जः । कुरुते कालनेमेन त्वक्षाविक्रस्य चोच्यते ॥७६॥ यश्चैवध्यापयेद्वेदं सांगन्त्रिगुणमेव च । संहितामण्डलं
वापि स उपाध्याय उच्यते ॥७८॥ उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः । विधिं कुरुते चैव स एवाचार्य उच्य-
ते ॥७९॥ गर्भाधानादिकर्माणि कुरुते थोपनीय वा । स बुधैर्गुरुः पिता । केचिदुपनेतापिता इति स्मृताः ॥८०॥ ॥११०॥
परम्परागतो यस्तु सर्वज्ञो धर्मस्य चान्वये । स्वशाखी स्वशाखी च क्रियावान्भिज्ञः पुरोहितस्तदाह नः ॥१॥ पु-
रोहितोधिकारिस्यात्सर्वकर्मसु चैव हि । तं विना सर्वथा कर्म नैव कुर्यात् [illegible] सा श्रुतिः ॥२॥ पुरोहितो यदा न स्यात्क-
दाचिद्धविसन्निधौ । क्रियाकरणमात्रे यन्तु द्विजसत्तमन्नियोजयेत् ॥३॥ उपनेता भवेद्यस्य पश्चैवाप्यथ द्विजो यदि त-
स्यैव च समान्यः स्यात् पुत्रादेर्नेहि सम्मतः ॥४॥ स्नाने चावाहनीयस्य नित्यं सम्पूज्यः पुरोहितः । श्रुतिरेव च वदति
ब्रूते ब्राह्मणस्य सनातनी ॥५॥ सुज्ञाहीन नित्यमेतस्य रेतेस्य श्च धिकः । पितृपितृस्यात्यधिका माता तावदे-
न्यैव श्रुतिश्च हि ॥६॥ बालस्योपालयेत्सु त्रान्नपनाम्बराहितः । पुत्रास्तेपाळ्येपुस्तौव दृढे-
×पालनीयं प्रयत्नेन वचश्चैषा द्विजोत्तमैः । श्रीकरश्चैव पापघ्नमिहापुत्रफलाहितिः ॥७॥ १० रोध×

५१॥

पितृस्तैस्तथा॥७॥एतेनेश्वैवमान्येभ्योदत्तंयच्चात्मनःप्रियं।अक्षय्यंतद्भवेद्दानमधिकंचोत्तरो
त्तरं॥८॥सदाचारपरोमातृपितृतीर्थादिसेवनं।कुरुतेयःसलोकेस्मिंतरत्यनंता
र्णवे॥९॥नकुर्यात्तीर्थपात्रांचशुभकृद्भगिणीपतिः॥नगच्छेच्छुभकृत्तीर्थ
गुरौसिंहेनदुष्यति॥१०॥त्रैलोक्यस्थानितीर्थानिगंगाद्याःसरितस्तथा॥व्र
यांतिगौतमींभूमौसाहस्रेचबृहस्पतौ॥११॥कन्याराशिंगतेजीवेकृष्णा
यामपिवैतथा॥सर्वपापविनिर्मुक्ताःस्नानपात्रेणचैवहि॥१२॥सकृत्स्ना
नेनैवविप्रागौतम्यांसिंहगेगुरौ॥कुलकोटिंसमुद्धृत्ययद्यातिपरमांगतिं॥१३॥
मयावःपुरस्तःशास्त्रंयदुक्तंनोमुवाच्युतेश्वराः॥तदाचारतवैरंसंश्रआचारत
द्विजाअपि॥१४॥इत्याश्व॰ध॰तिथ्य॰मैकोन्न॰य॰॥अथातःसंप्रवक्ष्या
मिदायाश्चिंतंसमासभ्रातः॥१५॥दोषाणामपनुत्यर्थंसर्वभूतानुकंप

५१॥

यः॥ ब्रह्महा मद्यपस्तेयी तथैव गुरुतल्पगः॥१६॥ यते वेदविद्वांश्रेष्ठा महापातकि-
नस्स्मृताः॥ एभिः सह वसेद्यस्तु संवत्सरमसावपि॥१७॥ ब्रह्महा मज-
नेरण्ये कुटिं कृत्वा वसेन्नरः॥ द्वादशाब्दानि सन्नन्तः सर्वहा विशुद्धिते दिपः॥१८॥ सिक्ष-
मा धहत्सर्भुंजीन स्वदोषं ख्यापयन्नृणां॥१८॥ शाकमूलफलाशी वा शिवा शिरोधजं॥ सम्पूर्णे द्वाद-
रोवर्षे ब्रह्महत्यां व्यपोहतु॥१९॥ अकामकृतदोषस्य प्रायश्चित्तमिमं मनुः। कामतस्त्वेन्मुनिश्रेष्ठाः प्राणां-
तिकमुदीरितं॥२०॥ अथवा मुनिशार्दूलाः पापशुद्ध्यर्थमात्मना। ग्रामाद्दहनमारुह्य संप्रविश्य चिरितापनं॥
२१॥ पश्चाद्दहनशान्तो स्तुत्वा धर्मं युद्धे ध्वीनले। अथवा मुनिशार्दूला महाप्रस्थानके पिवा॥२२॥ ब्राह्मणार्थे
गवार्थे वा सम्यक् प्राणान्परित्यजेत्। सुरापानादिदोषे पि नश्यत्येतेन सुव्रत॥२३॥ अग्निवर्णां सुरां तु क्षा प्रा-
णांतिके दहनक्षमां। पीत्वा नष्टे शरीरस्तु सुरापानात्प्रमुच्यते॥२४॥ गोमूत्रं वा घृतं तोयं गोशकृद्रसमेव वा।
अग्नितप्तं पिबेत्तेन मृतो मुच्येत दोषतः॥२५॥ सुवर्णस्तेयकृत्साक्षाद्राजानमभिगम्य तु। स्वकर्म ख्यापयन्
ब्रूयान्मां भवाननुशास्त्विति॥२६॥ आयसं मुसलं तीक्ष्णं गृहीत्वा स्वयमेव तु। हन्यात्सकृत्प्रयोगेन रा-
जा भ्रम्युरुषाधमं॥२७॥ मुच्यते स्तेयदोषेण नास्ति राज्ञोपपातकं। अवगृह्य स्त्रियं यत्र ग्राम्ययोषा निमि-

नान्न स्नानं ॥ स्वयं वा शिश्नवृषणावुत्कृत्याधाय चाञ्जलौ ॥ दक्षिणां दिशमागच्छेद्यावत्प्राणविमोचनं ॥ २९ ॥
अनेन विधिना यक्तो मुच्यते गुरुतल्पगः ॥ नरस्तद्व्रतञ्चरेत्तस्तः संवत्सरमितन्द्रियः ॥ ३० ॥ महापातकिनां क-
णां संसर्गात्स विमुच्यते ॥ मातरं मातृसदृशीं स्वागिनेयीं तथैव च ॥ ३१ ॥ मातृष्वसारमारुह्य कुर्यात्स्वद्वा
ति रुद्रको स्वकी तिस्रः कृच्छ्राः पयसा दिवसानेकविंशतिः ॥ ३२ ॥ चान्द्रायणञ्च कुर्वीत तत्पापविनिवृत्तये ॥
स्वसारं श्वश्रुं रक्षपाण्डुः त्वाचार दुहितरं स्नुषां वा ॥ ३३ ॥ कृच्छ्रं सांतपनं कुर्याद्धोषेतैर्मुच्यथैर्मासनः । स्यात्साधी वि-
गमने चान्द्रायणचतुष्टयं ॥ ३४ ॥ चरेत्तत्पापशुद्ध्यर्थं स्यन्नमो आत्मनोऽतिमाः ॥ पितृष्वसेऽपिगमने मातुलान्दुहितं
स्त्रियां ॥ ३५ ॥ चान्द्रायणं चरेदेकं मतो कामतोऽपि वा ॥ अवशिष्टासु सर्वासु द्विजस्त्रीषु गतो द्विजः ॥ ३६
॥५२॥ गत्वा कृच्छ्रं चरेदेकं मैतत्संएकतद्दोषशान्तये ॥ क्षत्रियाणां च वैश्यानां स्त्रीषु गत्वा द्विजश्चरेत् ॥ ३७ ॥ कृच्छ्रं
मन्यासु बज्रनो गत्वा कृच्छ्रं चरेद्द्विजः ॥ चाण्डालाद्यासु नारीषु दासीविक्रयानटीषु च ॥ ३८ ॥ जत्वा घमवर्णं च ॥५२॥
सं शुध्यन्ति हि पयोव्रताः ॥ परदारेण नरः षष्टे त्यक्ता विपस्नूषपि ॥ ३९ ॥ अहमैथुमांसे व्यं पावमानी स्त्र्यहं गङ्गा चौष्ठ
पेत् ॥ नरो गोगमनं कृत्वा चरेच्चान्द्रायणत्रयं ॥ ४० ॥ पत्नीतागमने विप्रश्चरेच्चान्द्रायणद्वयं ॥ ४१ ॥ मातामा-
तृष्वसा स्वश्रूः मातुलानी पितृष्वसा ॥ पितृव्यसखिशिष्य स्त्री भगिनी तत्सखी स्नुषा ॥ ४२ ॥ दुहिता चा

यज्ञार्थाय सगोत्रा शरणागता। राज्ञी प्रव्रजिता धात्री साध्वी वर्णोत्तमा च या॥४२॥ आसामन्यतमां गच्छन् गुरुतल्पग उ-
च्यते। शिश्नस्योत्कर्तनं तत्र नान्यो दण्डो विधीयते॥४३॥ ब्रह्मचारी स्त्रियं मोहात् गत्वा कामतो द्विजसत्तमाः। सं-
वत्सरेच रेत्तैक्ष्यं वासितो गर्दभाजिने॥४४॥ स्वपापकीर्तनं कुर्वन् स्नात्वा त्रिषवणं पुनः। तस्मात्स पापान्मुच्य-
ते षण्मासात्कामवर्जितः॥४५॥ अग्निकार्यपरित्यागे रेतोत्सर्गे समाहितः। स्नात्वा प्रणवसंयुक्तां व्याहृतीं च
तथैव च॥४६॥ सावित्रीं साष्टराम्भोनीं जपेद्युतमादरात्॥ यती नामिन्द्रियोत्सर्गे स्नात्वा शुद्धः समाहितः॥४७॥ पु-
नर्ममेति सूक्तेन त्रिवारमघमर्षणं॥ अपवर्गरमामानं जपेद्युतमादरात्॥ रेतःपाते तथा स्वप्ने सचैलं स्नानमाच-
रेत्॥४८॥ पुनर्ममेति सूक्तेन त्रिवारमघमर्षणं॥ सर्वेषामाश्रमाणां च यतीषु प्रणवेन च। द्विजस्त्रीगमने भिक्षुरव-
कीर्णव्रतञ्चरेत्॥४९॥ अन्यासु बुद्धिपूर्वं चेत्तत्सर्वं समाचरेत्। हत्वा वै नृपश्वरान् ब्रह्महत्याव्रतञ्चरेत्॥५०॥
क्रमान्मासत्रयं पूर्णं षण्मासिकमनन्तरं। ब्राह्मणस्तु विमुच्येत शूद्रहत्यां त्वार्धमासतः॥५१॥ विहिताकरणेन[illegible]ति-
षिद्धानि सेवने। वेदविप्लावने चैव गुरुद्रोहेन्यकर्मणि॥५२॥ तप्तकृच्छ्रं चरेत्तेन मुच्यते सर्वदोषतः। आकामतस्तु करा-
ज्ञान्यं निपात्य च द्विजोत्तमाः॥५३॥ अपत्ने कसहस्रागां दद्याद्बुध्यर्धमासमानतः। अब्दं चरेद्धा नियतो जटिलो ब्रह्म-
णो व्रतं॥५४॥ वसन् दूरतरे ग्रामाद्वृक्षमूलनिकेतनः॥ एतद्वै द्वैचरेद्दुष्टं प्रायश्चित्तं द्विजोत्तमाः॥५५॥ प्रमाप्य वैश्य-
स्त्वब्दं दद्याद्वैश्यगतां गवां। एतदेव व्रतं कृत्स्नं षण्मासं शूद्रहा चरेत्॥५६॥ अषष्ठैकादशावापि दद्याद्विप्रा

यगास्मिता:॥ अनृतञ्च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनं ॥५७॥ गुरोश्चालीकसम्बन्धः समानि ब्रह्महत्यया ॥५८॥ बा
लादुस्मीरुना ये च म्लेच्छ चंडालतस्करैः॥ अभुक्तं ज्ञारितं येन गवादिप्राणहिंसनं ॥५९॥ उच्छिष्टभोजनं चैव तथा
तस्यैव भोजनं । खरोष्ट्रविड्वराहाणां आमिषस्य च भोजनं ॥६०॥ मासोषितं द्विजानां हि प्राजापत्यं विशोधनं । चां
द्रायणं मराद्वापुच रेत्संवत्सरोषितः ॥६१॥ उर्ध्वं संवत्सरात्कल्पं प्रायश्चित्तं द्विजोत्तमैः॥ संवत्सरोस्त्रिभिश्चैव वस्सा
वसन्नियमकृति ॥६२॥ यत्रोक्तं यत्र वा नोक्तं मिहपातकनाशनं । प्राजापत्येन कृच्छ्रेण शोध्यये नात्र संशयः ॥६३॥ पद्मा
सकृदभ्यस्तं बुद्धि पूर्वमघं महत् ॥ न कुर्वीध्यत्यकृच्छ्रेण महतः पातकादपि ॥६४॥ सर्वेषां पापेषु सर्वेषां व्रतानां विधि
पूर्वकं । ग्रहणं सम्प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं चिकीर्षति ॥६५॥ दिनान्ते नखरोमादीन् प्रवाप्य स्नानमाचरेत् ॥ भस्मगोमय
मृद्वारि पंचगव्यादिकल्पितैः॥६६॥ मलापकर्षणं कार्यं बाह्यशौचोपसिद्धये । दन्तधावनपूर्वेण पञ्चगव्येन संयुत ॥६७॥
व्रतान्तिश्रा मुखे ग्राह्यं विहिस्तारकदर्शने । आचम्यातः परं मौनी ध्यायन्दुष्कृतमात्मनः ॥६८॥ [illegible] नैव हिंसा
[illegible] ॥ आरभेत समं सर्वं ब्राह्मणानां समापितो चविशोषत ॥६९॥ आरण्ये नैव हिंसायां

॥५३॥

जैो नुकुर्यात्स्यात्मिः कमातृ ब्राह्मणं यद्विनान्ते च गोहिरण्यादि दक्षिणा ॥७०॥ पश्चात्तापो निवृत्तिश्च स्नानं चांगत
योदितं । नैमित्तिकानां सर्वेषां तथा तस्यैव कीर्तनं ॥७१॥ तन्मप्रत्त्तियत्किंचित्पातकं चोपपातकं । नवदानत
ये कृच्छ्रं यावत्षष्टिगुणं भवेत् ॥७२॥ त्र्यहं स्नातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितं । त्र्यहं परं च नाश्नीयात्प्रा

॥५३॥

त्यापस्यं वरं द्विजः॥७३॥ गोमूत्रं गोमयं क्षिरं दधि सर्पि कुशोदकं॥ जग्ध्वापरे ह्युपवसेत्कृच्छ्रं
सांतपनं स्मृतं॥७४॥ पृथक्सांतपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः। सप्ताहेन तु कृच्छ्रोयं म
हासांतपनस्मृतः॥७५॥ एतान्येव तथा पेयान्येकैकं द्यहं द्यहं॥ अतिसांतपनं नां
श्वपातकमपि शोधयेत्॥७६॥ उदुंबरराजीवबिल्वपत्रं कुशोदकैः॥ प्रत्येकं प्रत्य
हं पीतैः पर्णकृच्छ्र उदाहृतः॥७७॥ एतान्येव समस्तानि त्रिरात्रोपोषितः शुचिः॥
क्वाथइत्वा पिबेदद्भिः पर्णकृच्छ्रो विधीयते॥७८॥ फलैर्मासेन कथितः फलकृच्छ्रो मनीषि
भिः॥ श्रीकृच्छ्रः श्रीफलैः प्रोक्तः पद्माक्षैरपरस्तथा॥७९॥ मासेनामलकैरेवं श्रीकृच्छ्रमप
रं स्मृतं॥ पत्रैर्मतः पत्रकृच्छ्र पुष्पैस्तत्कृच्छ्र उच्यते॥८०॥ मूलकृच्छ्रः स्मृतो मूलैस्तोयकृ
च्छ्रं जलेन तु॥ तप्तक्षीरघृताम्बूनामेकैकं प्रत्यहं पिबेत्॥८१॥ एकरात्रोपवासश्च तप्त
कृच्छ्र उदाहृतः॥ अपां पिबेत्तु त्रिपलं द्विपलं तु पयः पिबेत्॥८२॥ पलमेकं पिबेत्सर्पि
स्त्रिरात्रं बो[illegible]मारुतं॥ त्र्यहं शीतं [illegible]पिबेत्तोयं त्र्यहं शीतं पयः पिबेत्॥८३॥ त्र्यहं शी

५ न र

॥५४॥

तघृतं पीत्वा वायुभक्षः परंत्र्यहं ॥ शीतकृछ्रमिति ख्यातं यमेन परिकीर्तितं ॥८४॥ एकभक्ते
न नक्तेन तथैवायाचितेन च ॥ उपवासेन चैकेन पादकृछ्रः प्रकीर्तितः ॥८५॥ सायं तु द्वाद
श ग्रासाः प्रातः पंचदश स्मृताः ॥ चतुर्विंशतिरायाच्यस्तु परं निरशनं स्मृतं ॥८६॥ कुक्कुटां
डप्रमाणास्तु यथा वास्यं विशेत्सुखं ॥ प्रायप्रातस्य चैकैकं दिनद्वयमयाचितं ॥८७॥
दिद्वयं च नाश्नीयात्कृछ्रार्धं तद्विधीयते ॥ अहं प्रातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितं ॥८८
त्र्यहं परं च नाश्नीयात्प्राजापत्यमुदाहृतं ॥ कृछ्रातिकृछ्रः पयसा रात्रीणामेकविंश
तिः ॥८९॥ द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ पिण्याकचामतक्राकसक्तूनां प्र
तिवासरं ॥९०॥ एकरात्रोपवासश्च कृछ्रः सौम्योयमुच्यते ॥ एषां त्रिरात्रमभ्यासादे
कैकस्य यथाक्रमं ॥९१॥ तुलापुरुष इत्येष ज्ञेयः पंचदशाहिकः ॥ तिथिवृध्या चरेत्पिं
डान्शुक्ले शिख्यंडसंमितान् ॥९२॥ एकैकं ह्रासयेत्कृष्णे पिंडं चांद्रायणं स्मृतं ॥
तथा कथंचित्पिंडानां चत्वारिंशच्छतद्वयं ॥९३॥ मासेनैवोपभुंजीत चांद्रायणमथापरं ॥

॥५४॥

अष्टावष्टौ समश्नीयात्पिंडान्मध्यंदिने स्थिते ॥७४॥ नियतात्मा हविष्यस्य यतिचान्द्रायणं स्मृतं । यथाकथंचित्पिंडा
चतुरः प्रातरश्नीयात्पिंडान्विप्रः समाहितः ॥७५॥ चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतं । यथाकथंचि
त्पिंडानां त्रिस्रो शीतिः समश्नुयात् समाहितः ॥७६॥ मासेनाश्नन्हविष्यस्य चन्द्रस्येति सलोकतां ॥
त्रीस्त्रीन्पिंडान्समश्नीयान्नियतात्मा दृढव्रतः ॥७७॥ हविष्यान्नस्य वै मासमृषिचान्द्रायणं स्मृतं । गोक्षीर
सप्तरात्रं तु पिबेत्स्तनचतुष्टयात् ॥७८॥ स्तनत्रयात्सप्तरात्रं सप्तरात्रं स्तनद्वयात् । स्तनेनैकेन षड्रात्रं त्रिरा
त्रं वायुभुग्भवेत् ॥७९॥ एतत्सोमायनन्नाम व्रतं सेऽस्मिन्त्रपैस्सकल्मषनाशनं । अहे त्रिषवणस्नायी
स्कृं चान्द्रायणं चैव तथा ॥१२०००॥ पवित्राणि जलादीनि त्रिवारं चाभिमंत्रयेत् जपहोमादि यत्किंचित्कृत्वा संपि
व्रतं ॥२१॥ सर्वव्याहृतिभिः कुर्याद्गायत्र्या प्रणवेन च । अङ्गुल्यग्रे स्थितं पिंडं गायत्र्या चाभिमन्त्रितं ॥२॥
प्रास्याचम्य पुनः कुर्यादन्यस्यापि मंत्रणं । गात्राभ्यंगं शिरोऽभ्यंगं ताम्बूलमनुलेपनं ॥३॥ व्रतस्थो वर्जयेत्स
र्वं यच्चान्यद्बलरागहा । सर्वभूतेष्वहिंसा तु नाचरेत्कामतो हि षः ॥४॥ जीवन्स्रवति चाण्डालो मृतस्तत्र खापि
व जायते । प्राजापत्यं त्रिपालं वा वितुर्दद्याद्विजोत्तम ॥५॥ धेनौ रजावेद्दातव्यं तन्मूल्यं तु न संशयः । स्कन्द्रे

108

युतन्तु गायत्र्याश्च दशाब्रह्मन्नोजनं ॥ घृतं तिलहोमसहस्रं च समसमेतच्च तुष्टये। रुद्रोपस्थाति रुद्रेण त्रिगुणमह
रहस्तिं शादेनरं तीयिचत्वारिं शाब्दुत्सोगुणिता विंशतिस्याक्षराके। रुद्रे सांतपनेसवसडधिका विंशतिसे
वहीनाद्वात्यां चान्द्रायणेस्यात्तपसि कुशालवो जोडयेद्धि प्रमुखस्यान् ॥७॥ गायत्र्यास्तु जपेल्लक्षं ब्रह्महत्यां
अपोहति। लक्षाशीतं जपेद्य स्तु सुरापतात्प्रमुच्यते ॥८॥ पुनाति हेमहर्तारं गायत्र्या लक्षसप्ततिः। गा
यत्र्याः षष्ठिलक्ष्यानुमुच्यते गुरुतल्पगः ॥९॥ शतञ्ज स्वातु गायत्र्यी सर्वपापप्रनाशनी। सहस्रञ्जे हि
तुन पापानके भ्यः प्रमोचनी ॥१०॥ दशसहस्रजाप्येन सर्वकल्मषनाशनी। लक्षञ्ज स्वातु गायत्रीं महा
पातकनाशनी ॥११॥ सुवर्णस्तेयकृद्विप्रो ब्रह्महा गुरुतल्पगः। सुपश्च विशुध्येत लक्षजाप्यन्न संशयः।
॥१२॥ प्राकृतचानधार्ष्टे बीजस्वागिर्वाणिश्चैकधा समं। मौस्त्रनुशानधाजस्वास्तोत्रभागश्चमेकधा॥१३॥
स्तोत्रस्य स्तु शातभाजस्वाशास्त्रवारश्चमेकधा। शास्त्रनुशात धाजस्वावेदं चां चैकधा समं ॥१४॥ अथ
र्जुःसामवेदानां शानरुद्रियमुत्तमं। एकरुद्रानुवाकानां अष्टमश्चोत्तमोत्तमं ॥१५॥ तन्मध्ये बीजरत्ना
नि शिवस्य हृदयं त्वेदान्यास दशाक्षरं तं महापञ्चाक्षरीयापरे ॥१६॥ नस्यशान्तीहप्यापानिमहापातकनाश

॥५५॥

॥५५॥

पि॥१६॥देहस्वीकरणात्पूर्वं विचार्यैरोत्यसतत्तपः। प्रदानञ्चैव शिष्येभ्यो वेदव्यासोहि पञ्चधा॥१७॥अथवा
सर्वपापानां विशुध्यर्थं समाहितः। कुर्वं शुश्रूषणन्नित्यं वेदान्तस्य भाषणं॥१८॥ब्रह्मविनयसंयुक्ता श्रांत
दान्त्यादिसंयुताः॥यावज्ज्ञानोत्पत्तिर्न्नावद्देहं तावन्निरूपयेत्॥१९॥नास्तिज्ञानात्परञ्चैवकीलांतकान्नमहाहकं।मास
मात्राद्दिनरूर्यं निक्षूस्पापतिसुव्रत॥२०॥षण्मासश्रवणात्पूर्वं निरूपन्तेवोपापातकं। महापातकसंघाश्च नित्यं
विहान्तु सेवनात्॥२१॥नश्यन्तिवत्सरात्सर्वं नियमुक्तञ्च संशयः। पुःब्रह्मयायुतोनित्यं वेदान्तेनमव्यसेद्॥२२॥
तस्यसंसारविछित्तिः श्रवणादिनिहि स्मृतिः। एवमभ्यस्यतस्तस्य यदि विघ्नो पि जायते॥२३॥सर्वलक्षणसम्पा
न्नः शान्तसत्यपरायणः। पुनश्च पूर्वसंगेन विद्वांसमभ्युपासते॥२४॥नतस्मात्कस्वनामाना मपरोरोक्षीकृ
तोमुनिः। स्वप्नादिवविमुच्येत स्वयंसास्मन्यारधे॥२५॥इत्या०धर्म०प्रायश्चित्तप्रकरणं विंशतितयः॥अथ
जातिनिर्णय॥अथातः सम्प्रवक्ष्यामि जातितिर्णयमादरात्॥२६पुरासर्वे मुनिश्रेष्ठाः प्रळयेविळयं गते॥२६॥अ
न्येकाराष्टेलोके विशीरंरोमहाद्युतिः॥सहस्रशीर्षपुरुषो विष्णोनारायणोस्विधः॥२७॥क्षीराब्धौ चिन्तयन्न
रु स्तद्यापब्रह्म वितमः। कदाचित्पद्मज विप्रास्तरूणादित्यसन्निभं॥२८॥तस्यसूस्वस्यदेवस्यनाभ्याजा
तेम्भहत्तरं॥हिरण्यगर्भो भगवान्ब्रह्मा विश्वजगत्स्थितिः॥२९॥आस्वामपरमात्मात्वस्मिन्पद्मे भगसे समु

महादेवानुयायि पूर्ववासनासहितस्सरस्वान् ब्राह्मणाद्ब्रह्म

स्नो।तस्यैव दक्षिणाद्विद्वच्छ्रेष्ठो ब्राह्मणः परमेष्ठिनः॥३०॥ महादेवानुयायि पूर्ववासनासहितस्समस्तवान्॥ ब्राह्मणाद्ब्रह्म स्रष्टा तस्य दक्षिणाद्ब्राह्मणः शिरस्थपृथिवीजाः॥ उरूभ्यां सहिताः स्त्रीभिर्जा

तः स्त्रीभिः सहजाता स्तपोधनाः॥३१॥ तस्य हस्तात्सह स्त्रीभिर्जज्ञिरे पृथिवीजाः॥ तस्य पुत्रास्तस्य वैधेन मार्गेण ह्यस्य यन्त्रमेते

ता वैश्याः शिवाज्ञया॥३२॥ पद्भ्यां शूद्रा सह स्त्रीभिर्जज्ञिरे हविर्नमाः॥ स्वस्त्रीषु स्वस्य वैधेन मार्गेण ह्यस्य यन्त्रमेते ॥३३॥

॥३४॥ वर्णस्त्रीष्वनु

अवरासूत्तमाज्जातस्त्वनुलोमः प्रकीर्तिताः॥ उत्तमास्ववराज्जातः प्रतिलोम इति स्मृतः॥३५॥ ब्राह्मण्यां तु धवाय्यायो ब्राह्म

लोमेन ब्राह्मणस्यादानृशाल्मिकः॥ वर्णस्तु प्रतिलोमेन जातो ब्रह्मयाइति स्मृतः॥३६॥ नृपायां ब्राह्मणो जातः सर्ववर्णेति कीर्ति

तनद्विजोत्तमः॥ जातश्चौर्येण कुंडो सौ विधवायामनुलोमकः॥३७॥ वैश्यायां ब्राह्मणो जातो निषादो वेदवित्तमः॥ अस्यामन्तो

तः॥ चौर्यादस्यामनेनेत्थं नाम्ना नक्षत्रजीवनः॥३८॥ वैश्यायां ब्राह्मणो जातो वृषलो वेदविदाम्वराः॥ शूद्रायां ब्राह्मणेन द्विजः

नचौर्येण कुम्भकारोस्ति जायते॥३९॥ ऊर्ध्वं नापितः एवासान्नाम्नावेदार्थवित्तमः॥ होष्यस्यां ब्राह्मणाज्जाता आपीतास्त्वे

पारन्यावस्मृतः॥३९॥ चौर्येणास्यां निषादोऽभूत् नाम्ना वेदार्थवित्तमः॥ विप्रायां क्षत्रियाज्जातः सूत इत्युच्यते बुधैः॥४१॥

सर्वेद्विजः॥४०॥ आयोगव्यां नृविप्रेणापि हूलो नामजायते॥ विप्रायां क्षत्रियाज्जातः सूत इत्युच्यते॥४२॥ वैश्यायां क्ष

चौर्येणास्याम नेनेत्थं रथकार इति स्मृतः॥ क्षत्रियस्त्रीषु वैश्यायां सो जश्चौर्यां स्त्रिलायते॥४२॥ वैश्यायां क्ष

त्रियाज्जातो माहिष्यो बेष्ठसंज्ञितः॥ चौर्येणास्यामनेनेत्थं स वेदविरसंज्ञितः॥४३॥ शूद्रायां क्षत्रियाज्जातो दौष्य

॥५६॥

॥५६॥

स्यात्योसवेन्हरुः। चौर्येणास्यामनेनैव द्वो म्लेच्छिकोभवति तु॥४४॥ ब्राह्मण्यां वैश्यतो जातः स्तताख्यतिनामतः। अ
स्यमनेन चौर्येण म्लेच्छो विप्रस्य संजायते॥४५॥ जातो विप्रान्नृपायां यः शालिको मागधश्च सः। अस्य०ण वृ
जिन्हो जायते बुधैः॥४६॥ मणिकारस्तु वैश्यायां चौर्यादि स्योऽन्न जायते। शूद्रायां वैश्यतो जातस्तु उग्र इत्युच्यते बुधैः॥
४७॥ अस्याम०ण कूटकारः प्रकीर्तितः॥ शूद्राद्विप्रांगनायां तु चंडालो नाम जायते॥४८॥ जातः शूद्रेण राजन्यां
वैदेहाख्यश्च पुल्कसः। अस्या०ण वेळवाख्यो विजायते॥४९॥ जातः शूद्रेण वैश्यायां मागधस्तन शोलकः॥ अने
नास्या म्लेच्छः चौर्यादि सविहंवराः॥५०॥ चौर्याद्वै शूद्रेण शूद्रायां जातो माणविकोऽत्र वेत्॥ अतः कायां समुत्पन्न सवर्णे
नाद्विजोत्तमाः॥५१॥ आग्नेयनन्दका ख्यास इति प्रोक्तो महर्षिभिः॥ करणायां तु विप्रेन्द्रा माहिष्याख्यो विजायते॥५२॥
स तक्षा रथकारश्च प्रोक्तः शिल्पीन वर्द्धकी। लोहकारश्च [illegible] कार इति वेदार्थविद्भिः॥५३॥ विप्रायामुग्र्यां जातस्तु
स्वष्टत्रि प्रकीर्तितः॥ वैश्यायां तेन निष्ठ्यं न स छुद्रो नाम जायते॥५४॥ ब्राह्मण्यां यो निषादेन जातो तक्षस्तु नापि
तः। नृपायां यो निषादेन जातो धीवरस्तु नापितः॥५५॥ विप्रायामपि नाजातो वेणुकः परिकीर्तितः॥ राज्ञ्यां योऽजनि
तस्तेन कर्मकारस्तु उच्यते॥५६॥ द्विजोत्तमयां दौष्यन्तात् गालव प्रजायते। वैश्यायां तु पादेन तु निषादो विजा
यते॥५७॥ ब्राह्मण्यां यो मुनिश्रेष्ठा वैदेहेन प्रजायते। स नाम्ना रजको ज्ञेयः पुंड्रैः पिडतोत्तमाः॥५८॥
द्विजोत्तमायां चंडालाद्यः पुमाञ्जायते तु वि। श्वपचः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः॥५९॥ श्वपचाद्विप्रकन्यायां

गृहकोजायतेसुतः। वैश्यायांपक्कचंडाळजातोदन्तकवेल्लकः॥६०॥ जनितोतेनमूद्र्यां विप्राज्ञार्मकस्मृताः। प्रति
लोमविधिप्रासाद्यैः सूद्रायांसनुत्सेरवः॥६१॥ शूद्रायांमागधाज्जातः कुक्कुटः प्रोच्यतेबुधैः। नृपायांमागधाज्जातः [illegible]
परिकीर्तितः॥६२॥ खनकाद्वैकन्यायामुद्भूतो धोनामजायते। आयोगवेन ब्राह्मण्यां चर्मकारः प्रजायते॥६३॥ वि
प्रक्षत्यांतु विप्रायां वन्दिकोनाम जायते। क्षत्रब्राह्मण्यां नृपायांतु खननलोमश्चमल्लकः॥६४॥ मल्लात्तु पिष्ठ
लस्तेनन्ते रख्याजयते। विनटाकारूरणसंज्ञस्तकरणश्चर्मसूतः॥६५॥ तेनद्वनिर्लिन्गुस्य नृनोन्नृपायां वैदेहजा
ताः। वैश्यायां ब्राह्मणात्तु वैश्यायां सुधन्वाजायते द्विजः॥६६॥ अनेनाचार्यसञ्ज्ञाः स्युः जातरूपोस्तात्तथादपि॥ द्विजन्मा जा
यतेतस्मान्मैत्रोमैत्रात्तुमाल्वतः॥६७॥ मैत्राद्वैदेहकोजातो मातङ्ग इत्यप्रकीर्तितः। मातङ्गाज्जायतेसूतः सूत
॥५७॥ द्धस्यः प्रजायते॥६८॥ ईस्याज्जातोमृतिश्चेष्ठामाल्लाकारः समाहृतः खव्या। प्रतिलोमतिपाद्देनकैवर्त्तीव्योविजा
यते॥६९॥ तिलकार्यस्त्रियां जात आयोगनाद्विजोत्तमाः॥ नीळादिवर्णविक्रेतालान्मावेशार्थयिन्नमाः॥७०॥ कारो
वारुसमाख्यायांनि षादेनमुनीश्वराः। चर्मजीवीसमुत्पन्नः सर्वविज्ञानसागराः॥७१॥ पुष्पाकंसङ्गहेणेवम ॥५७॥
योक्तोजातिनिर्णयः। स्वजातस्फकंयथा भ्रान्तिकुरुतेकर्मयः पुमान्॥७२॥ मुक्तिस्तस्यैवसंसारादितिविहान्नरा
पनं॥ सर्वेषाञ्चेमा नाज्ञातिर्नान्यथाजन्मकोटिभिः॥७३॥ पत्रवादीनांयथाजातिर्जन्मनैवचनान्यथा॥
सापिस्थूलस्यदेहस्य जैतिकस्यनचात्मनः॥७४॥ तथापिहिहेतुंमानोदासावि प्रादिसञ्ज्ञिताः। स्वस्वरूप

113

परिज्ञानाद्देहेऽहंताहमात्मनः ॥७५॥ अपरिज्ञानमप्यस्य ब्राह्मणावेदपि भ्रमाः ॥७६॥ आदिमध्यावसानेषु यत्नेन तस्य ज्ञानेन स
भ्रमाः। ज्ञानेनैव वेदान्तविज्ञानमिति सत्कृतनिर्णयः ॥७७॥ वर्णिनामाश्रमाः प्रोक्ताः सर्वशास्त्रार्थवेदिभिः ॥७८॥ तेषां
वर्णाश्रमास्थानां वेदकिङ्करतां सदा ॥ आस्ति चेदुत्तमविज्ञानं स्त्रियो वा पुरुषस्य वा ॥७९॥ वर्णाश्रमसमाचारस्त
योर्नास्ति सर्वथा। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रद्धया सह सर्वदा ॥८०॥ कर्तव्यो वर्णसिद्धर्मः श्रौतस्मार्तश्च मुक्तये। इत्या
कर्ण्य मुनीश्वराः कृतिनः तत्स्तोपदिष्टमप्यहं सत्यानन्दसुखप्रकाशपरमं ब्रह्मात्मविज्ञानदं। श्रुत्वा जातिवि
निर्णयं सकललोकाम्भोधिपारं सदा मत्वा त्वेयदपाद्यर्वादिसहितास्तुष्टा बभूवुर्मुदा ॥८०॥ [illegible] जाति
निर्णय एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ अथाग्निसंयोगः। वक्ष्येऽहमग्निसंयोगं पत्न्या ज्येष्ठा कनिष्ठयोः। निर्दिष्ट्या ज्येष्ठम
ग्निं स्थण्डिले तन्निधाय च ॥८१॥ पृथक्कृत्य स्थण्डिलयोरग्निं समाधाय यथाविधि। तं [illegible] आज्यभागान्तमन्वाधा
[illegible]दिकं ततः ॥८२॥ जुहुयाज्ज्येष्ठयाग्नौ समन्वारब्ध आहुतीः। अग्निमीळे इत्यनेनाग्निं [illegible] यथाक्रमं ॥८३॥
ततः स्विष्टकृतं कृत्वा होमशेषं समापयेत्। समिधं समारोप्य पत्न्ये योनिरित्यृचा ॥८४॥ प्रत्यवरोहे सुन्
याकनिष्ठाग्नौ निधाय तां। आज्यभागान्तमन्वादि स्वाहाकारस्यान्त हादितः ॥८५॥ समन्वारभ्य एतास्यां पत्नी ज्ये
स्याहुतं। अग्निनाग्निः समिध्यते त्वं ह्यग्ने अग्निनेति च ॥८६॥ पाहि नो अग्न एकयेति तिस्र इति स्रुचः ततः
परं। अस्माद् मधिमन्थनमिति च तस्त्रिः परं ॥८७॥ ततः स्विष्टकृदादि स्याद्धोमशेषं समापयेत्।

तत्रैव [illegible] नद्यस्यासमारयाथाक्रमे ॥ ॥ अथौपासनयोः संयोगः संयोगो जायते चाग्नेरग्नेरौपास
[illegible] ॥ निर्दग्धाग्निकस्याग्निं पूर्वपश्चिमयोर्द्वयोः ॥ ९ ॥ आद्यस्तु पूर्वसागाग्नौ प्रायश्चित्ताकूतीं जु
हुयात् वैश्वानरे वेत्येकमाहुर्वा नामपीत्यथ ॥ १० ॥ द्वितीयः पश्चिमश्चेद्गार्हपत्याकूतीदेऽनेदथ । स्वर्णस्तेय
[illegible] चीत्वा मन्ने मानुषीरिति ॥ ११ ॥ गृहे ग्रामाग्निसंसर्गोऽदग्धाग्नेर्जायते यदि । कृत्वाऽऽघारपर्यन्तं शुचि
मयाऽन्याकूतीर्जुहुयात् ॥ १२ ॥ ग्रामदाहाग्निसंयोगे गृह्याग्नेर्यस्य चेद्भवेत् । जुहुयात्पासूर्ववद्वा संसर्गायाजी
यं ॥ १३ ॥ अग्निर्यदि नैवेत्याग्रे गृह्याग्नौ ब्रह्मचारिणा । प्रायश्चित्तं जुहुयात्तस्मिन्नेवं कुर्यात्ततो याते ॥ १४ ॥ पा
हि नो अग्नस्य [illegible] पत्रवेल्लुवतस्मते । अनाज्ञातं यदस्येसेकां जुहुयादाकूतित्रयं ॥ १५ ॥ नित्यहोमे त्वेका
ह्ने संस्कृत्याज्यं च पूर्ववत् । चतुर्गृहीतान्याज्येन मनसा जुहोत्यथ ॥ १६ ॥ प्रातर्होमाथवा सायं प्रमदे
कृतो यदि । कृत्वा व्याहृतिभिर्हुत्वाऽऽज्यमतीथाकूतीर्जुहुयात् ॥ १७ ॥ प्रायश्चित्तं विरोधस्य यत्र नोक्तो विधिर्निर्वि
हा ॥ कृते दाऽन्याकूतिस्तत्र स्तूर्त्वं वषरितीहता ॥ १८ ॥ ब्राह्मणा श्रोत्रियो [illegible] श्रोत्रियाद्गुणतश्च । [illegible]
त्वग श्वापि न सम्यश्चैवाग्निमान्निज ॥ १९ ॥ वैदिक [illegible] पाठज्ञः सदाचारपरः सदा ॥ स ब्राह्मण इति ज्ञेय
सपत्नीकः सदाऽऽस्यते ॥ १२० ॥ श्रौतेवै कास्मकायस्मिन्नि[illegible] प्रतिष्ठितः । सश्रोत्रियः सकर्मणि

ते४

५

[OrderDescription]
,CREATED=28.10.20 12:19
,TRANSFERRED=2020/10/28 at 12:33:54
,PAGES=115
,TYPE=STD
,NAME=S0003779
,Book Name=M-1088-AASHWALAYNIY DHARAMSHASTRA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF

FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF

FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,